

Geloof thuis

Een onderzoek naar de manier waarop een plaatselijke kliederkerk kan bijdragen aan het uitvoering geven aan geloven in de thuissituatie van gezinnen uit dorpsgemeenschappen in Friesland met kinderen 4-14 jaar.

*Afbeeldingen: Geloof in gezin en kerk (onderwegonline, 2018)
Kerk onder constructie, Sagrada familia (KULeuven, 2021).*

Stiens, oktober 2021
N.D. Stallinga
Stud. nr.: 890673

‘Want niemand kan een ander fundament leggen dan er al ligt, Jezus Christus zelf’.

1 Korinthe 3: 11 NBV

Voorwoord

Op de voorkant, in het Kliederkerk logo; een ‘Fries’ plaatje en de basiliek van ‘de heilige familie’ in Spanje van Antoni Gaudi, waaraan al sinds 1877 wordt gebouwd. Voor mij is deze kerk bij het denken over geloof thuis en Kliederkerk een bruikbare metafoor geweest, samen met de woorden van Paulus. Gaudi liet veel christelijke symboliek, in de constructie uitkomen. Gelijktijdig met het bouwproces ontwikkelde zijn geloof (Thomas Godsdienstonderwijs KU Leuven, 2013). Gaudi is de grondlegger van de organische architectuur, voortkomend uit een zoektocht naar een nieuwe 'stijl' die moest passen bij de eigen tijd, zonder terug te grijpen op stijlkenmerken uit het verleden. (In Wikipedia, 2020). Bouwers bouwen voort op wat anderen gemaakt hebben. Dit ‘gezinshuis’ zou in 2026 klaar moeten zijn. De nota ‘Kerk 2025’, bouwwerk van de Protestantse Kerk Nederland krijgt haar beslag even eerder (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). De Protestantse Kerk Nederland, noemt in haar nota Kliederkerk als een van de nieuwe manieren van kerk zijn, een zelfstandige en tegelijkertijd verbonden kerkplek waar gezinnen iets van mogen verwachten bij geloven thuis (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Dit onderzoek naar geloof thuis, hoopt ook een steentje bij te dragen, ergens in het bouwwerk. De basiliek van de ‘Sagrada Familia’, waar steeds anderen op voortbouwen, heeft er wel in geresulteerd dat ik het exterieur, wat oneerbiedig misschien, naast zeer indrukwekkend, toch een beetje als geklieder ervaar. Ondanks dat is, ‘basiliek’ een historische eretitel, letterlijk: een koninklijk gebouw. Zou God op een soortgelijke manier, naar ons kijken? Uit de Romeinse basilica ontwikkelde zich de romaanse kerkarchitectuur (In Wikipedia, 2020). In deze vorm zijn vele kerkjes te vinden in Friesland. Zo ben ik dan weer thuis, met twee voeten in regionaal bouw materiaal, de klei, daar waar dit onderzoek naar geloof in gezin en Kliederkerk plaats vindt.

De uitdagingen waarmee opvoeders en kerken in de huidige tijd te maken hebben lijken ongekend, maar zijn gelukkig niet geheel uniek. Er zijn overeenkomsten met eerdere tijden te vinden waaraan gespiegeld kan worden. In Korinthe bijvoorbeeld moest de gemeente wegwijz worden binnen een multiculturele samenleving, in een ingewikkelde tijd, waarin allerlei groepen verschillende ideeën hadden. Hoewel het in de gemeente een geklieder kan zijn, wordt de kerk in Korinthe voorgesteld als bouwwerk van God. Hoe groot de uitdagingen ook zijn, Jezus is het onveranderbaar, solide fundament. Paulus roept op om op dit fundament te blijven bouwen. Kliederkerk is zich ook bewust van geklieder in het menselijk bestaan. Door een ervaringsgerichte benadering wil ze deelnemers, zoals ouders en kinderen, helpen om in de voetsporen van Jezus te gaan (Protestantse Kerk, 2021). Het gezin is bij uitstek de plek om samen te leven en het geloof te leren, zeker tijdens de Lockdownperiode tijdens de coronacrisis. Kerkplekken willen het gezin ondersteunen, of het nu gaat om een traditionele PKN-gemeente die voortbouwt op haar rijke traditie of een kliederkerk die nieuwe wegen inslaat. Daarbij is één ding is vast en zeker. Het fundament dat er ligt.

De metafoor van het bouwen zal vormgeven aan dit onderzoek naar ‘geloof thuis.’ Dit ‘bouwwerk’ kent zoals elk gebouw, verschillende bouwlieden met specifieke kennis. Enkelen wil ik speciaal bedanken. Ernst, mijn man, en onze kinderen, met name Siegrit, Jesmar, Maarten, Dorike en Myrthe hebben elk vanuit hun vak, belangrijke bijdragen geleverd. Anneke, Nelleke en Marten hebben me vanuit de CHE en Kliederkerk steeds weer een stukje verder in het bouwproces geholpen. Het onderzoek heeft mij veel geleerd wat bruikbaar is in mijn werk. Ik hoop dat het ook een steentje bij kan dragen aan het denkproces over geloven in gezinnen en aan Kliederkerk die hen daarbij wil ondersteunen.

Inhoud

Voorwoord	2
Hoofdstuk 1. Bouwrijp maken	5
1.1. Inleiding.....	5
1.2. Aanleiding.....	5
1.3. Achtergrond	5
1.4. Afbakening, beperkingen en relevantie.....	6
1.5. Probleemstelling.....	6
1.6. Doelstelling en product	7
1.7. Praktische opzet van het onderzoek.....	7
1.8. Formulering deelvragen en methodische opbouw	8
1.9. Begripsverklaring.....	8
Hoofdstuk 2. Hergebruik van materialen	10
2.1. Enkele hoofdlijnen.....	10
2.2. Samenvatting en conclusie	12
Hoofdstuk 3. Stenen bakken	14
3.1. Het bakproces	14
3.2. De Protestantse Kerk Nederland	14
3.3. Kliederkerk	16
3.4. De Kliederkerk en de Protestantse Kerk Nederland	20
3.5. Samenvatting en conclusie	21
Hoofdstuk 4. Een steentje bijdragen	23
4.1. Geloofsopvoeding	23
4.2. Zin in geloofsopvoeding.....	24
4.3. Aan de slag met geloofsopvoeding.....	26
4.4. Samenvatting en conclusie	28
Hoofdstuk 5. Metselen	29
5.1. Methodiek	29
5.2. Ethische verantwoording.....	33
5.3. Variabelen	34
5.4. Bevindingen uit het onderzoek.....	35
5.5. Samenvatting en conclusie	40
Hoofdstuk 6. De contouren zichtbaar	43
6.1. Inleiding.....	43

6.2. Beantwoording van de onderzoeksvraag	43
6.3. Analyse	44
6.4. Discussie	46
Bibliografie	49
Bijlagen.....	53
Bijlage 1. Ouderenquête uitslagen	53
Bijlage 2. Kinderenquête uitslag	69
Bijlage 3. Interview	73
Bijlage 4. Participerende observatie 1	79
Bijlage 5. Participerende observatie 2	82

Samenvatting

Dit verkennende onderzoek gaat over geloven in de thuissituatie van gezinnen in een uitdagende tijd. Hoe geven gezinnen hier inhoud aan in een maatschappij waarin geloven geen vanzelfsprekendheid meer is? Welke materialen en middelen gebruiken ze? Wat ondersteunt hen? En wat is de betekenis van Kliederkerk, een met de Protestantse Kerk Nederland verbonden kerkplek, voor hen? Een situatie waarin fysieke kerkgang niet mogelijk is, zoals tijdens de coronapandemie, benadrukt de urgentie om tot inzichten te komen die geloven thuis kunnen versterken.

Hoofdstuk 1. Bouwrijp maken

‘Pas als het maaiveld is bewerkt kan met bouwen begonnen worden’.

Encyclo.nl

1.1. Inleiding

Samenkomen is voor de christelijke gemeente elementair. Maar in de huidige tijd is het gezin voor geloofsontwikkeling van kinderen meer dan ooit een belangrijke plek geworden. De pandemie speelt hier vanzelfsprekend een rol maar buiten dat, leven christenen in een omgeving die uitgaat van een ander perspectief op de werkelijkheid (Paas, 2015). Geloofsopvoeding thuis is vanwege de coronamaatregelen meer centraal komen te staan maar het is geen nieuwe ontwikkeling. Gekoppeld aan het behoren bij een geloofsgemeenschap heeft geloofsopvoeding thuis zeer oude papieren. De Messy Church beweging constateert dat thuis tegenwoordig weer net zo belangrijk is voor geloofsopvoeding als in de Joodse maatschappij in de tijd van Jezus (Lings, 2013). Dit belang tekent zich door de coronacrisis alleen nog scherper af.

1.2. Aanleiding

Op 12 maart 2020 kregen de kerken vanwege het coronavirus, het advies om geen samenkomsten meer te houden. Het gezin werd voor de geloofsopvoeding van kinderen meer dan ooit de belangrijkste plek. Vanuit mijn functie als jeugdwerker binnen een protestantse dorpsgemeente in Friesland, maar ook als ouder, ben ik op zoek gegaan naar ideeën, met name om geloven thuis rond de feestdagen van Pasen en Pinksteren vorm te geven. Ik ontdekte dat er vanuit diverse organisaties veel bruikbaar materiaal werd aangeboden. Hiermee en met mijn eigen ideeën ben ik aan de slag gegaan om programma's op maat te ontwikkelen. De gezinnen waren in meerdere of mindere mate kerkelijk betrokken. Het viel mij op dat het vormgeven van geloven in de thuissituatie een uitdaging voor hen was. Ze leken afhankelijk te blijven van mijn aanbod. Dit wierp de vraag op wat bij de gezinnen helpend zou kunnen zijn, zodat ze actief en zelfstandig vorm en inhoud zouden kunnen geven aan geloven thuis. Tijdens mijn zoektocht kwam ik via een webinar in contact met Kliederkerk. En ontstond bij mij de vraag welke bijdrage deze kerkvorm aan gezinnen thuis bij de geloofsopvoeding zou kunnen leveren.

1.3. Achtergrond

Kliederkerk is een vorm van kerk-zijn geïnspireerd door het Engelse Messy Church en verbonden aan de Protestantse Kerk Nederland. Ze is gericht op relaties tussen mensen van alle leeftijden en met name gezinnen. Het is een laagdrempelige, missionaire vorm van kerk-zijn waarin jong en oud samen op een creatieve manier de betekenis van Bijbelverhalen ontdekken. De Protestantse Kerk Nederland ziet in Kliederkerk een passende partner om te kunnen anticiperen op de ontwikkelingen in de samenleving en het evangelie te contextualiseren. Ze ziet Kliederkerk als een instapmodel van kerk zijn

voor mensen die zich om welke reden dan ook niet aansluiten bij de traditionele kerk (Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg, 2015).

Kliederkerk levert een meervoudig aanbod. Als missionair initiatief kan een kliederkerk een nieuwe kerkplek zijn. Maar het jeugdwerk binnen de traditionele kerk, opvoeders, en anderen, kunnen de programma's van Kliederkerk via de site van Jong Protestant ook vrij gebruiken als werkvorm (jongprotestant.nl, 2020). Kliederkerk heeft een creatief aanbod van programma's en materialen, die zowel voor kliederkerken als voor traditionele PKN-kerken beschikbaar zijn (protestantsekerk.nl, 2019). Kliederkerk, als opdrachtgevende organisatie voor dit onderzoek, zou zich behalve op het ondersteunen van creatieve vieringen ook op het vormen van een sterke community en geloven thuis willen richten. Met Kliederkerk als opdrachtgever, heeft dit projectonderzoek 'geloof thuis' vorm gekregen. In dit onderzoek staat de vraag centraal hoe een plaatselijke kliederkerk in een dorp gezinnen kan ondersteunen bij geloven thuis.

1.4. Afbakening, beperkingen en relevantie

De focus van dit onderzoek ligt op de geloofsopvoeding in het gezin in relatie tot het aanbod van de aan de Protestantse Kerk Nederland verbonden Kliederkerk. Daarom is inzicht nodig in de betekenis die een kerkelijke gemeenschap theologisch gezien kan hebben voor geloof in het gezinnen, de behoeften van deelnemers aan een kliederkerk en het aanbod dat daarbij past. Kliederkerk is hierbij geïnteresseerd in het gebruik van materialen. Het onderzoek zal zich alleen richten op dorpen waar kliederkerkvieringen georganiseerd worden en waar gezinnen zowel met kliederkerkmaterialen als met de kliederkerk als gemeenschap in contact kunnen komen. Vanwege de praktische uitvoerbaarheid en het zo gelijk mogelijk houden van de context en de samenstelling van gezinnen vindt het onderzoek plaats onder gezinnen die betrokken zijn bij een kliederkerk in een dorp in Friesland en die kinderen tussen de 4-14 jaar hebben. Volgens het Fries Sociaal Planbureau woont 43 % van de Friese bevolking in kernen tot 5.000 inwoners. Iets meer dan de helft van deze inwoners woont in kleine tot middelgrote dorpen van 500 tot 1.500 inwoners, totaal 24% (Fries Sociaal Planbureau, 2019). Gezien de verwachting dat in de kleine dorpen, de kliederkerken ook een daaraan gerelateerd aantal deelnemers hebben, wordt gestreefd naar tenminste vijf kliederkerken, die respons leveren. Uiteindelijk is het onderzoek uitgevoerd door participerende observatie in twee kliederkerken. Via zes kerken (PKN) konden ouders en hun kinderen uitgenodigd worden om enquêtes in te vullen ter ondersteuning van de uitkomsten. Hier gaven zes ouders en een kind respons. Een ouder is daarbij bereid gebleken tot een verdiepend interview. Bij het bepalen van de leeftijd van de kinderen is aangesloten op de leeftijdscategorie kinderen die volgens de opdrachtgever het meest deelneemt aan de kliederkerk. Op basis van de vier stadia van geloofsontwikkeling van onderwijspsycholoog Kieran Egan is deze leeftijdscategorie in een doelgroep in te delen (Zie paragraaf 4.3.3 van dit onderzoek). Andere factoren met betrekking tot geloofsopvoeding zoals de methodieken voor geloofsopvoeding en de invloed van scholen of maatschappelijke ontwikkelingen op de motivatie van opvoeders worden buiten beschouwing gelaten. Het onderzoek wordt beperkt door de coronamaatregelen tezamen met het tijdsbestek waarin het plaats vindt. In de discussie aan het einde van dit onderzoeksverslag wordt verder verslag van de beperkingen en effecten gedaan. Het onderzoek is explorierend van aard.

1.5. Probleemstelling

Voor christelijke gezinnen kan het een hele uitdaging zijn om geloven thuis vorm te geven in een samenleving waar geloven een keuzemogelijkheid is geworden. Tijdens de Lockdown periode vanwege

corona is deze uitdaging nog indringender geworden omdat er weinig of geen mogelijkheid was om aan vieringen deel te nemen en het gezin op zichzelf was aangewezen.

Hierdoor ontstaat de vraag hoe gezinnen de geloofsopvoeding thuis inhoud geven en op welke manier een kerkelijke gemeenschap zoals kliederkerk daaraan een bijdrage kan leveren.

Hieruit volgt de onderstaande onderzoeksvraag:

Op welke wijze geven gezinnen met kinderen in de leeftijd van 4-14 jaar in dorpsgemeenschappen in Friesland, die betrokken zijn bij een kliederkerk, uitvoering aan geloven thuis.

1.6. Doelstelling en product

Het doel van het onderzoek is inzicht verkrijgen in de manier waarop Kliederkerk betrokken is en verdere ondersteuning kan bieden. Uit het onderzoek kunnen geen conclusies getrokken worden. Het onderzoek kan door zijn beperkte omvang slechts inzichten geven en een indicatie bieden t.a.v. thema's voor verder onderzoek. Dit neemt niet weg dat de opgedane inzichten aanknopingspunten en aanwijzingen kunnen vormen voor manieren waarop Kliederkerk kan bijdragen aan de geloofsopvoeding in gezinnen in dorpsgemeenschappen. Uit het onderzoek kunnen ook inzichten voor plaatselijke kerkplekken ter ondersteuning van gezinnen bij geloofsopvoeding verkregen worden.

1.7. Praktische opzet van het onderzoek

Om het onderzoeksdoel te bereiken zal het onderzoek exploratief van aard zijn. Vanwege de beperkte onderzoeksgroep, zal het onderzoek benaderd worden als meervoudige case study waarin gebruik gemaakt wordt van drie methoden te weten participerende observatie, enquête en interview.

De opzet van het onderzoek is gekozen omdat het onderzoeksgebied door haar beperking, kliederkerken in dorpen in Friesland, klein is. Door middel van triangulatie kan de betrouwbaarheid van het resultaat uit het beperkte onderzoek verhoogd worden (Saunders, Lewis, & Thornhill, Methoden en technieken van onderzoek, 2008).

De enquête als kwantitatieve methode heeft als doel gegevens te verzamelen ter ondersteuning van verder kwalitatief onderzoek door verdiepend interview en participerende observatie. Door middel van een doelgerichte steekproef is een kleine, specifieke en daardoor informatieve groep benaderd om aan het onderzoek deel te nemen (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2008).

Door het afnemen van het interview, kunnen de bevindingen uit de enquête verder uitgediept worden. De uitkomsten hiervan bieden onderwerpen die in de participerende observatie verder verkend kunnen worden. Door de participerende observatie kan inzicht in de context van de uitvoering van geloven in de thuissituatie van de bij kliederkerk betrokken gezinnen verkregen worden. Met behulp van de verkregen informatie uit de literatuur en het praktisch onderzoek zullen de deelvragen en aansluitend de onderzoeksvraag worden beantwoord en kunnen inzichten gedeeld worden die helpend zijn bij ondersteuning van gezinnen bij geloven thuis en eventueel verder onderzoek ernaar. Hierdoor wordt het onderzoeksdoel bereikt.

Tijdens het zoeken naar contactpersonen is gebleken dat alle kliederkerken in de dorpsgemeenschappen een onderdeel zijn van het jeugdwerk van de dorpskerken van de Protestantse Kerk Nederland (PKN) en ook via deze kerken benaderbaar zijn. Om met gezinnen in contact te komen worden contactpersonen van de kliederkerken benaderd via de protestantse dorpskerken. Door de contactpersonen van de deelnemende protestantse kliederkerken zijn personen uit de doelgroep geselecteerd waarna zij de keuze maakten om deel te nemen (Saunders, Lewis, & Thornhill, Methoden en technieken van onderzoek, 2008)

1.8. Formulering deelvragen en methodische opbouw

1.8.1. Deelvragen

Deelvragen vanuit theologisch en godsdienst pedagogisch theoretisch kader.

1. Wat kan vanuit Bijbel en traditie in hoofdlijnen gezegd worden over de basis die aan de protestantschristelijke geloofsopvoeding ten grondslag ligt?
2. Op welke wijze heeft in de theologische en ecclesiologische visie van de Protestantse Kerk Nederland en Kliederkerk, het thema 'gezin en geloofsopvoeding' gestalte gekregen?
3. Op welke manier kunnen opvoeders en de kerkplek aan de geloofsopvoeding van kinderen in de leeftijd van 4-14 jaar bijdragen?

Deelvragen vanuit empirisch veldonderzoek.

4. Welke ondersteuningsvormen gebruiken gezinnen bij geloven thuis?
5. Welke invloed hebben de ervaringen van gezinnen tijdens de kliederkerkvieringen, op geloven thuis?

1.8.2. Methodisch opbouw

De eerste drie deelvragen zullen beantwoord worden vanuit de literatuurstudie. Dit schetst een beeld van de context waarin het onderzoek zijn plaats heeft. Het biedt een kader voor verder onderzoek door middel van enquête, interview en participerende observatie. En het is behulpzaam bij het duiden van de resultaten. De deelvragen vier en vijf worden beantwoord vanuit de uitkomsten uit het praktisch onderzoek. Door de enquête wordt een beeld verkregen van hoe het thema 'Geloof thuis' in de gezinnen een plaats heeft. Het interview verdiept de resultaten. Door participerende observatie kan ingezoomd worden, en inzicht verkregen worden in het thema in relatie tot de kliederkerk in twee dorpen in Friesland.

1.9. Begripsverklaring

Verklaring van begrippen die van belang zijn in het kader van het onderzoek.

Kliederkerk:

Een missionaire, vorm van kerk-zijn, dat wil zeggen gericht op het gaan en leren gaan in Jezus voetsporen. Deze kerkvorm vindt haar oorsprong en inspiratie in de Britse Messy Church. Het is een project van de Protestantse Kerk Nederland, waarin mensen die weinig of niets met kerk hebben én meer betrokken kerkleden, jong en oud samen, op een creatieve manier de betekenis van Bijbelverhalen ontdekken. (protestantsekerk.nl) Omdat kliederkerk alledaagse -gezinsactiviteiten verbindt met Bijbel en geloof, helpt dit mensen van alle leeftijden om geloof in het gewone bestaan een plek te geven. (Plomp, 2019) Waar Kliederkerk als organisatie wordt bedoeld zal dit met een hoofdletter aangeduid worden. De kliederkerk als plaatselijke kerkvorm of viering wordt zonder hoofdletter aangeduid.

Uitvoering geven:

Het inkleden van geloven in de thuissituatie waarbij zowel de uiterlijke vorm van de activiteit als het materiaal en de inhoudelijke boodschap of ervaring die overgebracht wil worden een rol spelen.

Geloven thuis:

Het vorm- en inhoud geven door opvoeders, samen met het kind, aan de Bijbelse opdracht van geloven in de thuissituatie. Deze vorm van godsdienstig en levensbeschouwelijk leren gebeurt in wisselwerking

met de omgeving, soms onbewust, soms bewust als er aandacht aan wordt besteed (van den Berg, ter Avest, & Kopmels, 2013). Geloven thuis kan geloofsopvoeding, geloofsoverdracht en geloofsontwikkeling omvatten:

Geloofsopvoeding is het door opvoeders kennis laten maken van kinderen met de levende God zodat ze daarin zelf zullen ontdekken wie God voor hun leven is en waardoor kinderen uiteindelijk zelf keuzes leren maken. (Praamsma, Kennis van het Koninkrijk, geloofsopvoeding in zaak pedagogisch perspectief, 1998)

Geloofsoverdracht legt bij het leren van kinderen het accent op inwijding in geloof en kerk. (Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg, 2015)

Geloofsontwikkeling legt de focus op het ontwikkelingsproces van kinderen dat betrekking op geloven heeft (jongprotestant.nl, 2020).

Gezin:

Een groep mensen bestaande uit tenminste twee generaties die samenwonen en waarbij er een verzorgende taak is voor afhankelijke kinderen gericht op cognitieve en affectieve behoeftebevrediging en ontplooiing. Hieronder wordt ook het ontwikkelen van een levensfilosofie of levensbeschouwing als grond voor zingeving verstaan (Ter Avest, 2003).

Opvoeder:

Een opvoeder is een volwassene die een of meer kinderen begeleidt naar volwassenheid. Dit kan de natuurlijke ouder of een andere volwassene zijn.

Dorpsgemeenschap:

Inwoners van een kleine plaats, tot 5.000 inwoners, in landelijk gebied met een beperkt voorzieningenniveau (Fries Sociaal Planbureau, 2019).

Kerkplek:

Waar in het onderzoek over kerkplekken wordt gesproken is de benadering van een kerkplek volgens de Roest bedoeld. De Roest benoemt als kerkplek iedere vorm van gemeenschappelijk samenzijn waar mensen iets kunnen vernemen van God zoals Jezus Hem kende en doet kennen (de Roest 2011, Huis voor de ziel). In dit onderzoek komen zowel protestantse kerken als kliederkerken voor, beide worden genoemd in de nota 'Kerk 2025' (kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg, P15, 2015)

Zij zijn als kerkplek onderdeel van het kleurrijke palet van de liefde van Christus voor mensen. (De Reuver & Vellekoop, 2019)

Betrokken zijn:

Vanwege de coronamaatregelen is op een aantal plaatsen betrokkenheid een betere omschrijving dan deelname. Bedoeld wordt: Het deelnemen aan- of op andere wijze actief zijn bij bijeenkomsten, activiteiten en e.v.t. appgroepen of andere online contactmogelijkheden van een protestante kerk of een kliederkerk. Vanwege de coronamaatregelen is deelname als betrokkenheid ruimer gedefinieerd dan fysieke aanwezigheid.

Protestantse kerk in Nederland: De signatuur van de bij het onderzoek betrokken dorpskerken. Een veel gebruikte afkorting die eveneens gebruikt wordt is PKN (-gemeente).

Hoofdstuk 2. Hergebruik van materialen

De kleur, fleur, gezelligheid en de eenheid van het sacrale en seculiere geeft de kerk weer het aantrekkelijke terug dat ze is kwijtgeraakt (Guinness, 1994).

2.1. Enkele hoofdlijnen

2.1.1. Inleiding

Om de eerste deelvraag: *‘Wat kan vanuit Bijbel en traditie in hoofdlijnen gezegd worden over de basis die aan de protestantschristelijke geloofsopvoeding ten grondslag ligt’* te kunnen beantwoorden zal in dit hoofdstuk literatuuronderzoek gedaan worden. De beantwoording kan bijdragen aan een theologisch kader voor de probleemstelling.

2.1.2. Leren door generaties heen

De kerk staat of valt met het geloof in God en in de Heer, Jezus Christus. Dat geloof is het geheim van de kerk en haar vertrekpunt. De nota ‘Kerk 2025’ verwijst met deze woorden naar haar fundament. Toch is daarmee niet alles gezegd. Kinderen van nu leven in een seculiere samenleving waar het geloof niet verdwenen is maar wel een optie is geworden, naast andere mogelijkheden. (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Ze nemen als volwassenen niet meer vanzelfsprekend hun plaats in binnen de gemeente. Als er in kerken nagedacht wordt over de kwaliteit en de aard van activiteiten met en voor kinderen, kunnen Bijbel en traditie licht op de context werpen en een richtingwijzer vormen voor de geloofspraktijk met Jezus als fundament waarop gebouwd wordt’, zegt Strange. (Strange, 2005). Dat leidt tot de eerste deelvraag die in dit hoofdstuk beantwoord zal worden.

De huidige situatie vertoont trekken van de, in het voorwoord beschreven gemeente van Korinthe. Iets van herkenning zou gevonden kunnen worden in de toenmalige multiculturele maatschappij waarin keuzes gemaakt moesten worden. De maatschappij kan niet meer expliciet christelijk genoemd worden, we geloven of niet, en geloven ook niet allemaal op dezelfde manier. Maar ondanks dat hebben we elkaar nodig om tot hernieuwd inzicht te komen van de betekenis die Bijbel en traditie kunnen hebben. (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Daarom is het waardevol om toch even achterom te kijken naar het bouw materiaal dat al op de bouwplaats ligt. Hergebruik is immers echt iets van deze tijd.

2.1.3. Luister...

De christelijke kerk is ontstaan vanuit Joodse volgelingen van Jezus. Religieuze instructie en ondersteuning van het gezin door de gemeenschap, waarbij kinderen expliciet genoemd worden, zijn in het Israël van de Bijbel de norm. Geloofsopvoeding is vanuit het God gegeven gebod in Deut. 6: 6-7, het Sjema van het Joodse volk, niet vrijblijvend. Het staat in relatie met God en is een taak van de ouders en een zaak van generaties. Het is verbonden met ontwikkelingen in de maatschappij en de dagelijkse praktijk. In het Nieuwe Testament wordt op deze basis verder gebouwd (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012). Jezus leert in Marcus 12:28-34 en Mattheüs 22: 34-40, dat de kern van het gebod wordt gevormd door de liefde van God en je naaste (Lings, 2013). In Mattheüs 28 mondt dit uit in zending en zegen door Hem. Ter Horst vat geloofsopvoeding samen als een hartsaak. Wanneer je het hart bereikt komt er perspectief en ben je richting wijzend bezig. Opvoeders hebben hierin een belangrijke taak (De Muynk, 1998).

Tegen de heersende cultuur in hebben kinderen in de Vroege Kerk, een plaats in het gezin en in de gemeente. Ouders worden in het Oude en Nieuwe Testament verantwoordelijk gesteld voor

opvoeding en onderricht aan kinderen in verbinding met de gemeenschap (Strange, 2005). In de geloofsopvoeding zijn oudere generaties (ouders, grootouders) en het behoren bij een geloofsgemeenschap gekoppeld (Lings, 2013). Geloofsopvoeding is van hieruit bekeken een zaak van relationeel intergeneratief leren. Geloven thuis is niet alleen een actueel thema maar ook een thema dat vanwege haar Bijbelse wortels aandacht verdient.

2.1.4. Anticiperen en contextualiseren

Met behoud van het fundament kunnen vormen van bouwwerken ingrijpend veranderen. In het Oude Testament worden tijden van omzwervingen afgewisseld met perioden van stabiliteit. Het huis van God en de dienst aan Hem kenden uiteenlopende vormen. De meereizende mobiele tent van samenkomst, de tabernakel, werd tijdens de regering van Salomo vervangen door een stenen tempel waar mensen naar toe kwamen. In de Babylonische ballingschap ontstaat, ingrijpend anders, de synagogale eredienst, gekarakteriseerd door onderwijs en herinnering. De veranderde context maakt ingrijpende wijzigingen noodzakelijk, maar de kern verandert niet. Leren gebeurt vanuit de Thora, in de gemeenschappelijke diensten en thuis, door wetten, feesten en gebruiken (Visser, 2020).

Contextualiseren en anticiperen is eveneens eigen aan de kerk. De Babylonische ballingschap is voor Paas een metafoer voor onze tijd waarin, volgens hem, 'ontbedding' van het christendom heeft plaatsgevonden. In de ballingschap werden nieuwe ontdekkingen gedaan en kwam het voortbouwend op de traditie tot een vernieuwd geloof in God. Ballingschap kan een avontuur worden om het met God te wagen en de eigen traditie opnieuw in die context te ontdekken (Paas S. , 2015). De kerk heeft passend bij deze ballingschapsmetafoer, de uitdaging om aan te sluiten en toch een tegenover te blijven. Gemeenteleden hebben elkaar nodig om tot hernieuwd inzicht te komen van de betekenis die Bijbel en traditie kunnen hebben (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Nieuwe ontdekkingen kunnen in de context van de huidige tijd ook gedaan worden bij geloven thuis in relatie tot de kerkelijke gemeente.

2.1.5. Kinderen in gezin en kerk

Jezus laat kinderen zien vanuit een nieuw perspectief. Voor volwassenen zijn ze als spiegels en wegwijzers naar het Koninkrijk. Hij spreekt ze aan via de ouders omdat Hij ze, traditiegetrouw, niet los van het familieverband ziet. De vroeg-christelijke kerk bewandelt verschillende wegen. Ten opzichte van kinderen worden door Strange twee houdingen geschetst evenwaardig en patriarchaal:

- In Efeziërs en Kolossenzen staat de kerk, als lichaam van Christus model voor het gezin. Er is sprake van wederzijdse betrokkenheid door respect en dienstbaarheid in Christus. Kinderen worden rechtstreeks aangesproken en bij de onderwijzing betrokken.

- In de pastorale brieven (1,2 Timotheüs en Titus) sluiten opvattingen enerzijds aan bij de patriarchale samenleving. Anderzijds proberen christenen vanuit fundamentele geloofswaarden, zout en licht te zijn met een kritische houding naar de cultuur. Ze krijgen waardering voor hun leefwijze waardoor ze bijdragen aan de verspreiding van het evangelie en aan navolging. Het gezin is verantwoordelijk voor het christelijk onderwijs. Mannen geven leefregels door en geloofsopvoeding is een vrouwenplicht. De kerk verzorgde voeding en vorming, met als doel: het betrekken van kinderen bij de kerk en het voorleven en doorgeven van de boodschap van het evangelie. Kinderen worden, anders dan in de omringende cultuur, als waardevol gezien maar lijken geen zelfstandige plaats in de kerk te hebben gehad en vormden geen zwaarwegend thema. Deze structuur heeft de meeste invloed op het christendom in de eerste eeuwen gehad. (Strange, 2005).

2.1.6. Van de Middeleeuwen tot de Reformatie

Geloofsopvoeding heeft in de achtste eeuw, onder Karel de Grote als godsdienstonderwijs een verplicht karakter gekregen voor jongeren en volwassenen. Het onderwijs was gericht op de verspreiding van het christelijk geloof, binnen het machtsgebied van de keizer en vond plaats in scholen bij parochiekerken. Door deelname aan kerkelijke plechtigheden vond inwijding in de sacramenten plaats. Geloven thuis was nog slechts gebaseerd op overgeleverde gebruiken. Toen het christelijk geloof met de kinderdoop, algemeen geworden was, vervlakte of verdween het geloofsonderwijs aan kinderen, totdat de reformatie het kerkelijk onderwijs weer op de kaart zette (Ploeger, 1993).

Evenals in het godsdienstonderwijs ten tijde van Karel de Grote werd ook door Calvijn kennisname van de Apostolische geloofsbelijdenis, het Onze Vader en de tien geboden van belang geacht. De doop gaf een verplichting tot onderwijs. Dit leidde tot belijdenis, wat toegang tot het avondmaal gaf. Het onderwijsdoel was de liefde tot God te leren kennen en van daaruit te leven door de navolging van Christus. De catechismus van Calvijn (1542) leerde kinderen kort en begrijpelijk het ware christendom, zodat het zich, volgens Calvijn, 'van geslacht tot geslacht kan voortplanten'. De Heilige Geest is het die de mens tot erkenning brengt. Het belang van de godsdienstige ontwikkeling van kinderen wordt in de kerkorde vastgelegd (Van Pelt, Digibron, 2009). Het catechismusonderwijs vindt op school en in de kerk plaats, naast het zingen van psalmen en het gebed. Ook nieuw-gelovigen kunnen aan het onderwijs in de kerk deelnemen. Afsluitend aan de catechese periode wordt in eigen woorden belijdenis van het geloof afgelegd en moeten de tien geboden, het Onze Vader en de geloofsbelijdenis opgezegd kunnen worden. Het leren gaat levenslang door, in de catechismusreek (verplicht voor jeugd), en door de mogelijkheid tot gezamenlijke verdieping in wekelijkse bijscholing voor predikanten, die eveneens open stond voor gemeenteleden. (Van Pelt, Digibron, 2009). Door de ontwikkelingen in de huidige tijd kan niet meer volstaan worden met deze traditionele methode. Er worden andere vormen van catechese en overdracht gevraagd (Protestantse Kerk in Nederland, 2016).

2.2. Samenvatting en conclusie

Vanuit Bijbel en traditie kunnen een aantal hoofdlijnen opgemerkt worden die aan de basis van christelijke geloofsopvoeding grondslag liggen.

Bijbel en geschiedenis leren dat de kerk en het gezin functioneren in verbinding met de omringende cultuur. Anticiperen op de context is eigen aan de kerk van eeuwen. In wat voorgaande generaties ontwikkeld hebben kan een leidraad gevonden worden voor geloofsopvoeding in een volgende tijd. Geloofsopvoeding is een zaak van contextueel, relationeel en intergeneratief leren in gezin en gemeenschap.

Geloofsopvoeding gaat over mensen van verschillende generaties na elkaar en naast elkaar die vanuit Gods kerngebod leren, in een hartsrelatie met Hem en met elkaar. Bij alles wat veranderlijk is blijft Jezus Christus daarbij het onveranderlijk fundament. Gezin en kerk zijn als partners ingeschakeld in de geloofsopvoeding. Het is een taak van de ouders, en een zaak van generaties, met een beweging die buiten de kerkmuren reikt.

Intergeneratief christelijk geloofsonderwijs draait in de kern om een leven dat in Jezus perspectief wordt gezet en kan op verschillende manieren vorm krijgen. Bij het zoeken naar dit perspectief wijst Jezus naar kinderen als spiegels en wegwijzers naar het Koninkrijk. Zo wordt het onderwijs wederkerig maar kinderen blijven via de ouders aangesproken worden (De Muynk, 1998).

De vroeg-christelijke kerk ondersteunde geloofsopvoeding met als doel; het voorleven en doorgeven van de boodschap van het evangelie en het betrekken van kinderen bij de kerk. Er werden verschillende wegen bewandeld. Enerzijds zijn kinderen evenwaardige deelnemers die rechtstreeks betrokken worden bij het kerkelijk leven. Anderzijds wordt onder invloed van de heersende opvattingen in de cultuur, een patriarchale lijn gevolgd met verschillende taken voor de ouders en waarbij kinderen geen zelfstandige plaats in de kerk hebben. Deze insteek heeft de kerk het meest beïnvloed (Strange, 2005).

Het christelijk onderwijs heeft zich anders ontwikkeld dan het Joodse onderwijs, waar onderwijs en herinnering verbonden zijn. Zowel kennis als ervaring hebben een plaats. Dit onderwijs wordt vormgegeven door feesten, gebruiken en leefregels naast elkaar. Het gezin is hier de plaats van geloofsopvoeding naast de gemeenschappelijke diensten (Visser, 2020).

In het christelijk heeft het gezin een beperktere verantwoordelijkheid gekregen, doordat de kerk de onderwijstaak op zich genomen heeft. Hoewel sacramenten en rituelen centrale plaatsen in de viering hebben, is kennisoverdracht een belangrijke factor in de geloofsopvoeding geworden. In de kerkorde is het belang van de godsdienstige ontwikkeling van kinderen vastgelegd (Van Pelt, Digibron, 2009).

Door de ontwikkelingen in de huidige tijd kan niet meer volstaan worden met de traditionele methode. Er worden andere vormen van catechese en overdracht gevraagd (Protestantse Kerk in Nederland, 2016)

Hoofdstuk 3. Stenen bakken

Een mens is geen individu zonder de ander

(De Kock, Opvoeden is gekkenwerk, 2017).

3.1. Het bakproces

Om de tweede deelvraag te kunnen beantwoorden zal door middel van literatuur onderzocht worden op welke wijze in de theologische en ecclesiologische visie van de Protestantse Kerk Nederland en Kliederkerk, het thema ‘gezin en geloofsopvoeding’ gestalte heeft gekregen. Hiervoor zullen afzonderlijk de Protestantse Kerk Nederland en Kliederkerk plaats krijgen in dit hoofdstuk.

De Protestantse Kerk Nederland is zich ervan bewust dat anticiperen en contextualiseren nodig is om het geloof voedingsbodem te laten vinden en door te geven aan volgende generaties. Dit leidt tot de tweede deelvraag die in dit hoofdstuk beantwoord zal worden. De visienota, ‘Kerk 2025’ is een leidraad geweest om inzicht te krijgen de keuze van de Protestantse Kerk Nederland voor kliederkerk, als kerkplek in relatie tot geloof en gezin, binnen het mozaïek van kerkplekken te kunnen duiden (De Reuver & Vellekoop, 2019). Een Nederlandse kliederkerk is bedoeld als een instap-model van kerk-zijn. Het is niet de intentie om een zelfstandige kerkplek te zijn, al kan dit wel voorkomen. Als er kennis van professionals nodig is kan een kliederkerk een beroep doen op de Protestantse Kerk Nederland. In geval ze de sacramenten van avondmaal en doop wil laten bedienen kan de predikant van de plaatselijke protestantse kerk (PKN) ingeschakeld worden (Protestantse Kerk, 2021). Kliederkerk is hierdoor onlosmakelijk verbonden met de Protestantse Kerk Nederland. Om deze reden is het in het kader van dit onderzoek zinvol om de verbindingen en verschillen die er zijn op theologisch en ecclesiologisch vlak in kaart te brengen en tot een vergelijking te komen. Beide kerken leveren immers bouwstenen aan voor opvoeders en kinderen bij geloven op de kerkplek en thuis.

De nota ‘Kerk 2025’ verwoordt waar de Protestantse Kerk Nederland zich in deze tijd en situatie toe geroepen weet: ‘Het is geen beleidsplan maar een inhoudelijke plaatsbepaling. Ze geeft focus en biedt perspectief voor kerk-zijn in de huidige Nederlandse context. Ze maakt inzichtelijk in welke richting de PKN zich in de komende jaren wil ontwikkelen (Protestantse Kerk, 2021). In het kader van dit onderzoek wordt de focus gelegd bij de visie ten opzichte van jeugd en gezin.

3.2. De Protestantse Kerk Nederland

3.2.1. Gestalte

De protestantse kerk Nederland is een ‘gestalte’ van de ene, katholieke kerk, als lichaam van Christus. De kerk leeft vanuit Christus, die het hoogste gezag heeft, door de Geest, in de genade van God, tastbaar door doop en avondmaal. De kerk belijdt God als Vader, Zoon en Heilige Geest. Dit doet ze verbonden met het belijden van de ‘algemene christelijke kerk’ en hierbinnen met ‘de kerk van de Reformatie’. Ze is zich ervan bewust dat ‘een kerk die losraakt van het belijden van het voorgeslacht weerloos is, en met lege handen staat in de toekomst’. De Bijbel is daarom ‘bronboek en toetssteen’ (Protestantse Kerk in Nederland, 2016).

3.2.2. Missie

De kerk is ingeschakeld in Gods missie gericht op het aanbreken van Zijn koninkrijk in de wereld. Deze missie vindt zijn oorsprong in de verkiezing en de missie van Israël. De protestantse kerk Nederland is zich bewust van gebrokenheid op het vlak van eenheid en zet zich in door samenwerking om de missionaire opdracht van de kerk vorm en inhoud te geven. (Protestantse Kerk in Nederland, 2016).

3.2.3. De kerk als gemeenschap

De kerk is als gemeenschap, een gave van God. Ze is een ruimte voor 'believe': om te leren en te groeien in geloof. Voor 'belong': een uitnodiging om samen het Goede leven te ontdekken en de weg van Jezus te gaan. En "behave": een plaats van waaruit mensen de wereld in gezonden worden om in woord en daad geloofsgetuigen te zijn. In de gemeenschap delen mensen het leven, en zorgen ze voor elkaar. Ze vieren en leren samen door eredienst, vorming en toerusting, in geloofsoopvoeding en catechese. De kerk wil geen service-instituut zijn, maar een gemeenschap van volgelingen van Jezus. (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Vanuit het priesterschap van alle gelovigen mag elke gelovige zijn gaven inzetten. Sommigen bekleden een speciaal ambt gericht op delen, zorgen, verkondigen en verbinding met andere gemeenten om, zo is vastgelegd in de kerkorde, de gemeente bij het heil te bewaren (De Reuver & Vellekoop, 2019).

3.2.4. Ecclesiologisch model

De Protestantse Kerk Nederland is vanuit plaatselijke kerkgemeenschappen met een kerkenraad aan het hoofd, in verbondenheid met het geheel van gemeenten, opgebouwd volgens het presbyteriaal-synodaal model van ambten en overlegstructuren. De kerk is in elk dorp en iedere stad present door het parochiale stelsel. Deze presentiegedachte waardoor de kerk er voor 'het hele volk' is, is overgenomen vanuit de kerkorde van de Nederlandse Hervormde Kerk van 1951 (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Dekker werpt licht op deze gedachte. Hij spreekt van drie concentrische cirkels om Christus heen. Het centrum van de kerk is de levende Heer die geen begrenzing kent. Er omheen de discipelen, gedoopten, dan de volgelingen en in de buitenste cirkel de schare. Het christelijk geloof is tegen de huidige tendens in, geen individuele optie en niet los te zien van het belang voor allen. Waarbij getuige zijn gaat om het op gang brengen van een beweging van buiten naar binnen (Dekker, 2011). In de nota 'Kerk 2025' is de visie vergelijkbaar beschreven: 'De kern van de gemeenschap wordt gevormd door de gedoopte leden. De doop is een uitdrukking van verbondenheid met Christus, zijn leerlingen en de kerk. Onderwijs over de doop, zeker op nieuwe kerkplekken, wordt een belangrijk punt gevonden. Bij de missionaire taak van de kerk en het getuige zijn hoort dat mensen zonder gêne worden geworven voor de kerk'. Een gedachte die gelovigen in de keuzemaatschappij in verlegenheid brengt. Er wordt even verderop in de nota dan ook erkend dat in de post-christelijke samenleving de idee van een overalteenwoordige volkskerk niet meer houdbaar is. (Protestantse Kerk in Nederland, 2016)

3.2.5. Geloofsoverdracht

Het thema van geloofsoverdracht in de Protestantse Kerk Nederland, wordt als onderdeel van een grotere agenda in de nota 'Kerk 2025', gepresenteerd. De kinderdoop behoort tot de geloofspraktijk. Geloofsoopvoeding is gericht op het inwijden van kinderen in de christelijke traditie. De kerk verzorgt steun en toerusting als gelovige ouders, jongerenwerkers en catecheten kinderen leren door geloofsoverdracht. Jonge kerkleden wordt geleerd over het behoren bij- en samenkomen in de gemeenschap rond het Woord, Ze worden geholpen om oog te krijgen voor het 'Goede Leven' en komen tot zicht op zichzelf, de medemens en de wereld. De nota geeft aan dat, vanuit de veranderde maatschappij en leeromgeving, radicaal andere vormen van catechese en overdracht gevraagd worden. Geloofsoverdracht zal authentiek moeten zijn zegt de nota, waarbij geleerd wordt op een relevante manier het gesprek te voeren als getuige van het geloof dat God er werkelijk toe doet (Protestantse Kerk in Nederland, 2016).

Vanuit Jong Protestant, het jeugdorgaan van de Protestantse Kerk Nederland, zijn kernwaarden geformuleerd rond het belang om de jeugd en hun ouders een plek in de kerk te bieden. (Protestantse Kerk in Nederland, 2020) Een verwijzing naar deze kernwaarden en aandacht voor hoe dit geïmplementeerd kan gaan worden, is niet terug te vinden in de nota 'Kerk 2025'. De urgentie wordt in de nota wel gevoeld, maar aandacht voor deze doelgroep neemt een beperkte plaats in binnen het kerkelijk geheel. Er zou een lijn gezien kunnen worden in de geschiedenis (par 2.1.4) en met de visie op geloofsoverdracht die vanuit de traditie (par. 2.1.5) kerkgericht is. Opvallend in de nota 'Kerk 2025' is eveneens dat het in het jeugdwerk voor het overgrote deel lijkt te gaan om jongeren in de catechese leeftijd, terwijl volgens een onderzoek door Jong Protestant, kinderen in de basisschoolleeftijd nog het meest in de veelal vergrijsde kerken te vinden zijn, vnl. in de kindernevendiensten. Surfen op de site van de PKN leert dat voor de jongste doelgroep, tot 10 jaar, voornamelijk via de ouders aangesproken wordt. Zij kunnen door de kerken gefaciliteerd worden bij geloofsopvoeding thuis met artikelen, trainingen en producten. In de onderwijspraktijk lijkt een echo door te klinken van de in paragraaf 2.1.4 benoemde pastorale brieven, en met de calvinistische catechese cultuur in paragraaf 2.1.5.

3.2.6. Anticiperen en contextualiseren

De Protestantse Kerk Nederland is zich ervan bewust dat anticiperen en contextualiseren nodig is om het geloof voedingsbodemp te laten vinden en door te geven aan volgende generaties. Gezin en gemeenschap worden vanuit Bijbel en traditie gezien als belangrijke partners in de geloofsopvoeding maar veel met name jonge mensen ervaren een kloof tussen de kerk en de wereld waarin zij leven. Met de huidige kerkvorm en kerkcultuur kunnen ze zich moeilijk identificeren. Dit lukt beter met de basics of kerkpraktijk, door het samen beleven en uitdragen van het geloof in woord en daad.

Geloofsontwikkeling vindt plaats door vormen van catechese, toerusting en training en is gericht op kennisoverdracht en inwijding. De Protestantse Kerk Nederland (PKN) realiseert zich dat deze vormen een vertaalslag naar de tijd nodig hebben. Persoonlijke talenten moeten de ruimte krijgen en zich kunnen ontwikkelen. Er is de uitdaging er te zijn voor mensen die een keuze maken voor een leven met God. Getuigen over het persoonlijke geloof zal aandacht moeten krijgen. De kerk zoekt daarom naar nieuwe wegen (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Aan haar kernwaarden, verbinding, trouw en zorg wil ze vasthouden. De waarde van fysieke ontmoeting wil ze blijven ondersteunen. Netwerkstructuren, digitale middelen en de globale samenleving treedt de kerk kritisch reactief tegemoet. Maar ze ziet ook dat het nieuwe mogelijkheden zijn.

3.3. Kliederkerk

'Je hebt kleine houtjes nodig om het vuur aan te steken'

Ids, 12 jaar

3.3.1. De missie

Kliederkerk helpt kinderen en de mensen om hen heen elkaar te leren kennen, samen een Gemeenschap te vormen en samen te ontdekken wat geloven in God en het volgen van Jezus Christus kan betekenen in hun dagelijkse leven. Kliederkerk wil mensen van alle leeftijden laten groeien in geloof, hoop en liefde, zodat zij in het voetspoor van Jezus gaan. (Plomp, N.)

3.3.2. Drievoudige benadering

Gelovig zijn is geen voorwaarde om ervaring op te doen met christelijk leven binnen een kliederkerk. Een ervaringsgerichte benadering is kenmerkend. Daarmee staat ze in de lijn van Kierkegaard en Blaise

Pascal; geloof ontstaat niet door rationeel bewijs maar door het ervaren van wat christelijk leven betekent. Het kliederkerkconcept omvat alle geloofsontwikkeling van deelnemers. Mensen die niet gelovig zijn mogen op alle 3 manieren 'belong, believe en behave' aansluiting ervaren. Ze worden warm welkom geheten in een veilig klimaat. Er ontstaat ruimte voor geloofsgroei, waardoor mensen op een keuze voor het geloof uit zouden kunnen komen. Deelnemers worden uitgedaagd om samen te werken en met elkaar in gesprek te gaan (Lings, 2013). Discipelschap wordt door Kliederkerk beschreven vanuit dezelfde drieslag uitgebreid met 'blessing'. Door deel te nemen kun je overtuigd raken van de christelijke geloofsinhouden, betrokken zijn bij een christelijke gemeenschap, gaan lijken op een leerling van Jezus, en doorgeven van dat je zelf hebt ontvangen (Van der Meulen & Plomp, 2020).

3.3.4. Vier richtingen in relaties

Kliederkerk helpt deelnemers, jong en ouder, om elkaar te leren kennen, samen een gemeenschap te vormen en samen te ontdekken wat geloven in God en het volgen van Jezus Christus kan betekenen in het dagelijkse leven (Plomp, N.). Kliederkerken zijn verbonden door relaties in 4 richtingen.

Horizontaal (IN): De relatie in onderlinge verbondenheid. Zoals God de Vader, de Zoon en de Geest verbonden zijn, zo zijn de deelnemers aan een kliederkerk in relatie met elkaar.

Verticaal (UP): De relatie met God. Mensen worden op verschillende wijze geholpen in deze zoektocht.

Globaal (OF): De relatie van de katholiciteit, de verbondenheid met alle andere gemeenschappen van Christus wereldwijd.

Centrifugaal (OUT): De apostolische beweging naar buiten. Door missionaire relaties (blessing) participeert de kerk in de missie van God. (Lings, 2013)

3.3.5. Zeven kernwaarden van Kliederkerk (Plomp, N.)

Gastvrijheid: Door een warm welkom en een veilig klimaat ontstaat ruimte om te groeien als (gelovig) mens.

Relaties: Relaties zijn belangrijk zodat mensen zich gekend weten en er vertrouwen en openheid kan groeien. Met elkaar kan ontdekt worden wat het volgen van Jezus praktisch inhoudt. Een kliederkerk moet hiervoor wel met regelmaat gehouden worden.

Bijbelverhalen of een Bijbels thema: De verhalen staan centraal en worden op een creatieve manier ontdekt en verwerkt waardoor verdieping ontstaat in de ontmoeting met elkaar en God.

Intergeneratief: Door gezamenlijke activiteiten gaan deelnemers samen op ontdekkingsreis. Ouders, verzorgers en grootouders zijn belangrijke voorbeeldfiguren voor kinderen in hun ontwikkeling. Volwassenen kunnen zich laten inspireren door kinderen. Gezinstijd en onderlinge ontmoeting worden bewust en actief de ruimte geven.

Context: Elke kliederkerk vindt plaats in een bepaalde context: van dorp of stad, kerkelijke gemeente of doelgroep. Kliederkerken stimuleren de aansluiting bij de plaatselijke cultuur en gewoonten. De inhoud kan daardoor verschillend gepresenteerd worden.

Naar buiten gericht: Kliederkerk is een missionaire manier van kerk-zijn. Zowel vrijwilligers als deelnemers worden geprikkeld om na te denken hoe geloofsinhoud aan kan sluiten bij mensen die niet bekend zijn met kerkelijke gewoonten en taal.

Creatief: Van muziek en geklieder tot grensverleggende activiteiten wordt creativiteit zichtbaar in alle onderdelen als manieren om een Bijbelverhaal of Bijbels thema te ontdekken.

3.3.6. Kliederkerk, holistisch, intergeneratief en contextueel (Van der Meulen & Plomp, 2020)

De maandelijkse kliederkerk vormt het hart van de kerkplek en is creatief en verbindend. In de kliederkerk doet de hele mens mee, met alle zintuigen, hoofd, hart en handen. Een kliederkerkbijeenkomst bestaat uit samen vieren, ontdekken en eten. Door het ontdekkende karakter ontstaan verrassende inzichten (Van der Meulen & Plomp, 2020). Paas, Wierda en Roest beschrijven soortgelijke ervaringen wanneer ze geloof en leven verbinden door maaltijden en Bijbelse verhalen erover. Door zo in Jezus voetsporen te treden ontstaan nieuwe inzichten. Uitleg, centraal in veel kerken, is eerder steunbeer dan fundament zegt Paas. Hij verwijst naar Augustinus die laat weten dat wij geen rationele wezens zijn, maar dat het hart, liefde, de sleutel is die ons vooral drijft. Niet de rede maar het beeld, dat opgeroepen wordt door de zintuigen en andere waarnemingen als ervaringen, gesprekken of dromen openen harten (Paas, Roest, & Wierda, 2012). Bijbelverhalen staan centraal in de kliederkerk, in vertrouwen op de kracht van de Geest die aanwezig is in de verhalen en de ontmoeting wordt de preek achterwege gelaten. Kliederkerk sluit aan bij de leefwereld van jonge gezinnen en mensen met weinig of geen binding met geloof en kerk, doelgroepen die voor traditionele kerken moeilijk te bereiken zijn. Generaties komen om samen bezig te zijn en helpen elkaar op de ontdekkingstocht. Leven en leren vindt wederkerig plaats (Protestantse Kerk, 2021). Deze wederkerigheid is eveneens te vinden in paragraaf 2.1.4 van dit onderzoek, waar in de vroegchristelijke gemeenten in Efeziërs en Colossenzen de kerk, als lichaam van Christus model staat voor het gezin. Kinderen worden rechtstreeks aangesproken en onderwezen in wederzijdse betrokkenheid (Strange, 2005).

3.3.7. Geloof en gezin

Doordat alle generaties in de kliederkerk volledig deelnemer zijn, kunnen gezinnen samen bezig zijn, wordt kennis vergroot en religieus gezinsleven opgebouwd. Fowler noemt dit ontwikkeling van 'Faith'. Dit ontwikkelingsmodel wordt verder besproken in paragraaf 4.3.3 van dit onderzoek. Ouders spreken meer over geloven met hun kinderen. Een groeiprocès vindt over en weer plaats. Kliederkerk faciliteert ook geloven thuis. Hiervoor zijn kliederkerk thuisprogramma's en materialen beschikbaar. Ook is er de mogelijkheid tot verdiepende bijeenkomsten voor deelnemers, gezinnen of ouders. Het gaat erom geloofservaringen te beleven en te delen en in Jezus voetsporen te gaan. Een collecte is er niet en er is meestal geen avondmaal of doop (Van der Meulen & Plomp, 2020).

3.3.8. Ecclesiologisch model

Het Engelse Messy Church zet in op volwaardig kerk-zijn. Kliederkerk Nederland kiest een andere benadering. Ze is een instap-model van kerk-zijn. De meeste kliederkerken worden als onderdeel van een bestaande gemeente georganiseerd. Hier worden doop en avondmaal bediend en kan de kennis van professionals betrokken worden. Er is geen sprake van lidmaatschap of bestuur. Het is niet de intentie van een kliederkerk om een zelfstandige kerkplek te zijn, al kan dit wel voorkomen. Kliederkerk ziet zichzelf wel als volwaardige kerkplek maar in verbinding met andere kerkplekken en activiteiten. Ze kan ecclesiologisch verbonden worden aan het netwerkmodel (Protestantse Kerk in Nederland, 2021). In de benadering van de Roest kan legitimatie voor deze gedachte gevonden worden. Hij merkt, grote of kleine groepen waaronder het gezin, aan als vormen van kerk zijn, wanneer mensen er iets kunnen vernemen van God zoals Jezus Hem kende en doet kennen. Mensen beperken zich veelal niet tot één kerkplek, maar maken een keuze uit het aanbod van naast elkaar bestaande kerkplekken (De Roest, 2010). Kliederkerk past eveneens bij het attractional- en het missional model, gericht op aantrekkingskracht en verbinding. Door Jared Wilson (Wilson, 2019) en Tim Keller (Keller, 2015) zijn deze modellen bekend geraakt. Kenmerkend zijn de vorm van een event met een viering, ruimte voor

bijzondere elementen en een verbinding met het dagelijkse leven (Van der Meulen & Plomp, 2020). Het doel is het christendom aantrekkelijk te maken door creatieve elementen en door zowel inspirerend als praktisch onderwijs (Got Questions Ministries, 2020). Met het evangelie als centrum worden mensen met God, elkaar, de woonplaats en de cultuur verbonden door de kerk (TU Kampen en Hogeschool Viaa, 2021; Protestantse Kerk in Nederland, 2020). Maarten Wisse's beschrijving van de hedendaagse kerkbeleving sluit op deze modellen aan. Hij schrijft: 'In veel kerken en gezinnen is de catechetische kenniscultuur veranderd of weggefallen onder invloed van de hedendaagse ontwikkelingen. Religie is een keuze geworden en daardoor verschoven van de wereld van het dagelijks voedsel naar de wereld van het entertainment. Bij dit type entertainment gaat het om de zoektocht, de grote vragen, dat waar het in de kerk om draait. De vraag naar kennis komt daarin op vanuit de behoefte aan verdieping' (Wisse, 2020). Kliederkerken steken door hun ervaringsgerichte benadering in op deze andere manier van leren die tot verdiepende vragen leidt. Voor verdieping kunnen kliederkerken bij het eigen aanbod terecht, maar door hun kerkvisie als kerkplek in verbinding met andere kerkplekken en activiteiten, behoort ook het netwerk tot de mogelijkheden (Protestantse Kerk, 2021). Kliederkerk belicht ondergesneeuwde elementen. Zoals kinderen, door nieuwsgierigheid en herkadering de kerkelijke horizon kunnen verbreden, zo kan ook kliederkerk dit doen door het accent op 'hart' en 'handen' (Protestantse Kerk, 2021).

3.3.9. Kliedertheologie

Omdat niemand God kan doorgronden blijft theologie, oneerbiedig gezegd geklieder. En ook liturgie en gemeente zijn incompleet. Toch verwijzen ze naar Gods Kerk (Lings, 2013). Borgman zegt: 'Geloven is nu nog modderen. Hij wijst daarin op discipelschap die het in de modder uithoudt, door de ervaring dat er hoop op toekomst is omdat Gods liefde tot in onze modder is afgedaald. Met deze ervaringsverhalen, Borgman noemt ze 'uitgelokte belijdenissen', kunnen volgelingen van Jezus, anderen helpen het uit te houden (Borgman, 2017). Leven en geloven in discipelschap, kan geklieder zijn. Maar het is de getuigenis over de persoonlijke ervaring die meer impact heeft dan overdracht van kennis en regels. (Lings, 2013) God is in het geklieder van het dagelijks bestaan aanwezig. Hij wil vanuit die chaos iets moois creëren (Protestantse Kerk in Nederland, 2020).

3.3.10. Discipelschap, geloofsontwikkeling en persoonlijke ontwikkeling

Het gaat er dus om, te komen tot een getuigenis over de persoonlijke ervaring, waardoor 'christelijke begrippen' als liefde, genade en vergeving zichtbaar worden. Discipelen worstelen met dezelfde problemen als ieder ander maar in relatie met Jezus ontwikkelen zij hun geloof. Discipelschap wordt door Kliederkerk beschreven vanuit de drieslag believe - belong – behave – blessing; Door deelnemen overtuigd raken van christelijke geloofsinhouden, gaan lijken op een leerling van Jezus, betrokken zijn bij een christelijke gemeenschap en doorgeven van wat je zelf hebt ontvangen (Van der Meulen & Plomp, 2020). Dit betekent dat ieder iets bijdraagt of actief betrokken is om samen de kliederkerk vorm te geven (Protestantse Kerk, 2021).

Fowler koppelt persoonlijke ontwikkeling en geloofsontwikkeling aan elkaar door interactie, het samen maken van verhalen, en speelsheid. Deze elementen zijn meer bepalend dan intellectuele vermogens voor de ontwikkeling (Lings, 2013). Geloofsontwikkeling wordt in de Messy Church theologie voorgesteld als een reis. In de verhalen van God wordt spelenderwijs herkenning en groei in het eigen verhaal gevonden (Lings, 2013). Jan Hendriks schetst een vergelijkend beeld, de spirituele trektocht (Hendriks, 2000). De tocht heeft geen vastgestelde uitkomst, maar een globaal doel, dat overeenkomst vertoont met de drieslag van kliederkerk, persoonlijke ontwikkeling (zichzelf vinden),

geloofsontwikkeling (mystieke groei), gemeenschap met elkaar, en dienstbaarheid aan de samenleving. In Hendriks metafoor van de herberg kan Kliederkerk eveneens herkend worden, al zijn bij kliederkerk de gasten, deelnemers die zich al doende de herberg eigen maken. Mensen zijn vrij om binnen te komen. Zij worden niet onder valse voorwendselen naar binnen gelokt. Bekering wordt niet opgedrongen. Een gastvrije omgeving opent de weg naar echt gesprek, want in verhalen kan men zich identificeren (Van Loenen, 2000).

3.4. De Kliederkerk en de Protestantse Kerk Nederland

De Protestantse Kerk Nederland is volop in beweging en zoekt nieuwe wegen. Ze is zich ervan bewust dat anticiperen en contextualiseren nodig is. Maar haar 'oude jas' maakt het tot een puzzeltocht, zeker voor wat betreft moeilijk te bereiken doelgroepen als de jeugd en de jonge gezinnen (De Reuver & Vellekoop, 2019). De Protestantse Kerk Nederland wil daarom door eenheid in verscheidenheid een bredere groep aanspreken en een meer missionaire kerk te zijn. Ze is een van de vormen van kerk-zijn die moet leiden tot een diverse kerk die meer soorten mensen aanspreekt en tegelijkertijd één kerk blijft (Van der Meulen & Plomp, 2020). Kliederkerk is een instap model van kerk-zijn. 'Een nieuwe vorm van kerk-zijn voor wie zich om wat voor reden dan ook, niet voegt bij de bestaande gemeenschap. Een vorm naast het traditionele kerkelijke leven waar voor velen de inwijding in het geloof plaatsvindt en dat daarom blijvende ondersteuning verdient'. Kliederkerk is een passende partner om te kunnen anticiperen en contextualiseren (Protestantse Kerk in Nederland, 2016; Vlaams Instituut Gezond Leven, 2017).

De Protestantse Kerk Nederland is voor de jeugd niet op zoek naar andere vormen van kerk-zijn maar zoekt het in andere vormen van catechese en overdracht. Het onderwijs aan kinderen buiten de catecheseleeftijd, onder de 10 jaar, krijgt geen expliciete aandacht in de visienota (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). De kerk kan ouders ondersteunen middels materialen en trainingen die via de site van de Protestantse Kerk aangeboden worden om mensen die met jeugd werken binnen de kerken en ouders toe te rusten. Deze werkwijze stemt overeen met de traditie maar het is de vraag hoe rekening gehouden wordt met de verdwenen catechetische cultuur en geanticipeerd wordt op de maatschappelijke ontwikkelingen (Wisse, 2020).

Er is voor wat kliederkerk betreft een meervoudig aanbod. Als missionair initiatief kan een kliederkerk een nieuwe kerkplek zijn. Maar het jeugdwerk binnen de kerk en opvoeders kunnen de programma's van Kliederkerk via de site van jong protestant ook gebruiken als werkvorm (Protestantse Kerk in Nederland, 2020) voor geloven in de kerk of thuis, zeker voor de leeftijdsgroep die de catecheseleeftijd nog niet bereikt heeft. Doordat Kliederkerk niet een geheel eigen site heeft zullen deelnemende gezinnen van buiten de plaatselijke protestantse gemeenschap ook de site van de Protestantse Kerk Nederland moeten gebruiken om kliederkerk materialen te zoeken. De vraag is of dit voor hen voor de hand liggend is en niet voor verwarring zal zorgen.

Kliederkerk, verbonden met de internationale 'Messy Church', past als één van de nieuwe vormen van kerk-zijn, geïnitieerd en gefaciliteerd door de PKN, binnen het mozaïek van kerkplekken (De Reuver & Vellekoop, 2019). Vanuit een netwerkbenadering zoekt Kliederkerk de verbinding met de samenleving, andere kerken en activiteiten. Ze geeft er richting aan vanuit haar kernwaarden en legt de focus op relationele verbondenheid en ervaringsgericht leren met als doel discipelschap, gaan in de voetsporen van Jezus. (Protestantse Kerk in Nederland, 2020).

Kliederkerk is geïnspireerd door de Anglicaanse 'Fresh Expressions' beweging. Aartsbisschop Rowan Williams van de Anglicaanse Church of England, verwees met de term 'Fresh Expressions of Church' naar nieuwe en traditionele kerkvormen die naast elkaar bestaan, binnen dezelfde denominatie, in relaties van wederzijds respect en steun. Jezus, zegt hij, bad immers niet om homogeniteit maar om eenheid (Fresh Expressions, 2018; Got Questions Ministries, 2020; Protestantse Kerk in Nederland, 2021). In de Protestantse Kerk Nederland bestaan al verschillende kerkplekken onder de PKN-paraplu (De Reuver & Vellekoop, 2019). Kliederkerk is een van die vormen, maar kan omdat ze geen zelfstandige kerkplek is niet geheel met 'Messy Church' vergeleken worden.

3.5. Samenvatting en conclusie

3.5.1. *Bouwgrond*

De Protestantse Kerk Nederland (PKN) ziet in Kliederkerk een passende partner om te kunnen anticiperen en contextualiseren (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). De PKN en Kliederkerk zijn gebouwd op hetzelfde fundament. De viering neemt in beide kerkgemeenschappen een centrale plaats in. Het gezin en de gemeenschap zijn belangrijke partners in de geloofsopvoeding voor zowel de Protestantse Kerk Nederland als voor Kliederkerk (Protestantse Kerk, 2021). De uiteenlopende theologische en ecclesiologische visies zijn bepalend voor hoe het thema geloofsopvoeding in het gezin gestalte krijgt en op welke manier het gezin ondersteuning geboden wordt. Waar de traditionele kerk vindplaats van geloof is, kan de kliederkerk gekarakteriseerd worden als werkplaats van geloof.

De PKN is een belijdende kerk, waar gelovigen samenkomen en kinderen door geloofsoverdracht ingewijd worden in de christelijke traditie met toerusting voor gelovige ouders, jongerenwerkers en catecheten. Ouders en jeugdwerkers leren de kinderen. De kerk biedt respectievelijk toerusting en catechese aan. Traditioneel is het onderwijs gericht op kennis en 'talig' van aard. Maar deze catechetische kenniscultuur wordt in veel kerken en gezinnen niet meer als passend ervaren onder invloed van de hedendaagse ontwikkelingen (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Gezinnen met kinderen leven in een maatschappij waarin geloven een mogelijkheid naast andere opties is geworden. In de geloofsopvoeding is de focus daardoor verschoven van geloofsoverdracht naar geloofsontwikkeling. Ouders en kinderen zijn samen bezig rond geloven. Er vindt over en weer een groeiproces plaats. Kliederkerk faciliteert geloven thuis met kliederkerk thuisprogramma's en materialen en eventuele verdiepende bijeenkomsten. Kliederkerk richt zich als instapmodel op generaties die samen op ontdekkingsstocht gaan, naar wat geloven kan betekenen in hun dagelijkse leven. Het gaat om het samen beleven en delen van geloofservaringen en in Jezus voetsporen te gaan (Van der Meulen & Plomp, 2020). Geloofsleren in de kliederkerk is relationeel, ervaringsgericht, wederkerig en op geloofsontwikkeling gericht. Het gezins- en generatieverband is van belang voor de ontwikkeling van alle deelnemers (Protestantse Kerk, 2021). Voorwaarde voor ontwikkeling is dat bezoekers zich deelnemer gaan voelen door actieve participatie. Kinderen zijn belangrijk in de missie van Kliederkerk. Ze kunnen spiegels voor volwassenen zijn (Van der Meulen & Plomp, 2020). De meeste kliederkerken worden als onderdeel van een bestaande gemeente georganiseerd (Protestantse Kerk, 2021).

3.5.2. *Bouwstenen*

De drieslag 'belong, believe, behave' wordt genoemd bij beide kerkvormen. Kliederkerk hanteert de drieslag als een verwelkomingsmodel en een groei-naar- discipelschap. Geloof hoeft niet de eerste stap te zijn. Het uiteindelijke doel is 'blessing', wat betekent dat deelnemers in de voetsporen van Jezus zullen gaan om een zegen voor anderen te zijn (Protestantse Kerk, 2021). Op de meer trapvormige

drieslag van de traditionele kerkbeleving en geloofsoverdracht, is geloven en het eigen maken van de christelijke traditie de eerste trede wat leidt tot inwijding in de christelijke levenswijze en op de laatste trede de stap naar buiten gaat om geloofsgetuige te zijn. De beweegrichting naar buiten heeft tegelijkertijd een aantrekkende beweging terug naar binnen om nieuwe gelovigen tot de kerk te brengen. Deze beweging is ook waar te nemen in de verbinding tussen de Protestantse Kerk Nederland en Kliederkerk als instap-model.

3.5.3. Bouwgereedschap

De gemeenschap neemt een centrale plaats in, in beide kerkvormen. Het Woord en sacramenten van doop en avondmaal zijn essentieel in de protestantse kerk (PKN) omdat Gods genade hierdoor hoorbaar, zichtbaar en tastbaar wordt. In het kerkelijk leven, neemt de liturgische viering een centrale plaats in (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). De aandacht is meer gericht op de ontwikkeling van de gemeente dan op de persoonlijke ontwikkeling. Onderwijs is vanuit de catechetische traditie gericht op overdracht, woord gericht (talig) en gericht op oudere kinderen. De kerk richt zich op ondersteuning van ouders als het jonge kinderen betreft. Geloofsoverdracht wordt benoemd als het inwijden van kinderen door volwassenen in de christelijke traditie en is deel van een grotere agenda (Protestantse Kerk in Nederland, 2016).

In Kliederkerk wordt de gemeente geduid als reisgezelschap. De leden kunnen met elkaar ervaringen delen in een liturgie zonder preek. Daarin is God aanwezig, en daarin ontmoeten mensen elkaar in Christus' Naam. Uit de chaos, het geklieder van het dagelijks bestaan, creëert God iets moois. Geloof beleven en een maaltijd delen zijn belangrijke elementen, maar de sacramenten van avondmaal en doop kunnen, vanuit de netwerkbenadering, door de predikant van de plaatselijke kerk (PKN) bediend worden (Protestantse Kerk, 2021). Geloofsontwikkeling is een intergeneratief, wederkerig, contextueel proces, gericht op ontdekking door ervaring en persoonlijke groei. Kinderen en opvoeders gaan samen aan de slag, waarbij kinderen vooropgaan want ze kunnen spiegels voor volwassenen zijn (Van der Meulen & Plomp, 2020). Geloven en leven zijn verbonden. Met het oog op geloven thuis ontwikkelde Kliederkerk gezinsprogramma's (Protestantse Kerk in Nederland, 2021).

Hoofdstuk 4. Een steentje bijdragen

Opdat de mens tot menselijkheid kan worden gevormd, heeft God hem de jaren der jeugd geschonken, Comenius (Ploeger, 1993)

4.1. Geloofsopvoeding

4.1.1. Inleiding

Kinderen groeien op in een cultuur waarin het geloven in God geen vanzelfsprekendheid meer is. Het is voor hen moeilijk om te ervaren dat God in verbinding staat met hun dagelijks leven. Door opvoeders vormen kinderen zich een beeld van God en een beeld van wat een gelovige is (Oussoren & van Opijnen, 2020). Maar voor opvoeders is die verbinding eveneens niet vanzelfsprekend meer. Om geloof door te kunnen geven zullen zij de waarde van het geloof voor hun leven onder woorden moeten kunnen brengen en zodoende authentiek kunnen zijn (Praamsma, Op zoek naar de juiste woorden, 2014). Geloofsopvoeding gaat over opvoeders, kinderen en een leven met God, zodoende kan het triadisch genoemd worden. Opvoeders stellen kinderen in staat om te ontdekken wie God is, wat Hij voor hun betekent en welke keuze ze vandaaruit in het geloof willen maken (Praamsma, Kennis van het Koninkrijk, geloofsopvoeding in zaakpedagogisch perspectief, 1998; Depoortere, 2003). Tot slot zou je in de geloofsopvoeding ook een triade van opvoeders, kinderen en de kerkelijke gemeenschap kunnen zien. Om de derde deelvraag te kunnen beantwoorden zal door middel van literatuur onderzocht worden op welke wijze opvoeders en de kerkplek bijdragen aan de geloofsopvoeding van kinderen in de leeftijd van 4-14 jaar. De beantwoording kan bijdragen aan het godsdienst-pedagogisch kader voor de probleemstelling.

4.1.2. Enkele hoofdlijnen vanuit traditie en wetenschap

Vanuit de Bijbel en de christelijke traditie, die zich kenmerkt door een eigen ontwikkeling met Joodse invloeden, worden verschillende manieren voor geloofsopvoeding aangereikt. In het Joodse leven lijkt het leren nog sterker een gezinszaak dan in het christelijk leven. Het is betrokken op het hele dagelijks bestaan. Gewoonten en gebruiken zijn sterk aanwezig omdat God het begrip overstijgt en beelden meer vertellen dan woorden. Bij die geloofsopvoeding, is de vormende rol van de feesten groot. Ook voor christelijke gezinnen zijn ze belangrijke momenten voor geloofsopvoeding omdat ze een positieve gesteldheid creëren en intergeneratief en metaforisch zijn. Welk kind verheugt zich niet op een feest? (Guinness, 1994).

Mensen zijn dialogische wezens in een levenslang leerproces. Wederkerig leren van elkaar, in vragen en luisteren, uitdagen en trainen, met hoofd, hart en handen, levert een sterke geloofsbasis en generaties kunnen elkaar veel bieden (Biesma, 2000). De overdracht kan via taal en praktisch vorm krijgen. Een begrip als gerechtigheid kan concreet gemaakt worden in het doen van goede dingen (Smelik, 2020). Het leren, diaconaat en maatschappelijke thema's kunnen op een soortgelijke manier voor christelijke kinderen betekenis krijgen. In paragraaf 3.3.6 is duidelijk geworden dat Jezus dezelfde ingangen gebruikte om te leren. Toch ligt er ook een extra uitdaging voor christenen.

Jezus plaatst de geloofsopvoeding in breed perspectief. Hij geeft in Mattheus 28:19, een zendings-, catechese- en doopopdracht in een, die zich uitstrekt naar buiten (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012). In de vroege kerk was het leren dan ook gericht op de doop die verbonden werd aan de overgang naar de christelijke levensovertuiging. Leer en beleving waren belangrijk. Toen het christendom algemeen geworden was, vervlakte het onderwijs, maar na de Reformatie werd de catechese weer belangrijk als onderwijstraject tussen doop en belijdenis, met een levenslange verdere

verdieping (paragraaf 2.1.5). Het geloof werd zowel thuis als in de gemeente geleerd. Maar het was gericht op volwassen worden en had nauwelijks aandacht voor de kinderlijke beleving. (Ploeger, 1993).

De tegenwoordige visie op mens en (geloofs)opvoeding wordt sterk bepaald door achterliggende filosofische en theologische uitgangspunten uit vorige eeuwen. Het kind is steeds meer centraal komen te staan. Herkenbaar zijn de pedagogische uitgangspunten van de 17^e -eeuwse geleerde Comenius (sommige scholen dragen zijn naam). Een kindvriendelijke instelling staat bij hem centraal evenals wederkerigheid in de opvoeding en het zelfstandig leren denken (Ploeger, 1993). Over de rol van de kerk hebben verschillende denkers in de 17^e en 18^e eeuw de visie dat God zelf de mens aanspreekt of dat geloof en vertrouwen van nature aanwezig zijn bij een kind. De kerk krijgt een bijrol in het leren geloven of slechts met aandacht voor geloofsopvoeding in de adolescentie. De mogelijkheden van het individuele kind, de vorming van een eigen wil, individualiteit en de rol van ervaring worden toegevoegd aan de 17^e -eeuwse uitgangspunten. In de 19^e eeuw zijn het verbreden van kennis en denkrichting van belang door begripsvorming (Ploeger, 1993). Moderne uitgangspunten blijken dus ouder dan gedacht, maar kind gecentreerde geloofsopvoeding is de praktijk weerbarstiger gebleken. De conservatieve manier van geloven van de machtige kerk stond op gespannen voet met een modern wetenschappelijke pluriforme, tolerante samenleving. De manier van geloofsopvoeding veranderde toen religieuze socialisatie niet meer vanzelfsprekend was. Steeds meer verandert geloofsopvoeding van inwijding in de tradities en het invoegen in de groep, naar persoonlijke ontwikkelingsprocessen en keuzes. Opvoeders leren ook van kinderen in deze snel veranderende maatschappij. Dit alles vormt de achtergrond in het denken over de manier waarop mensen nieuwe wegen in het geloof kunnen vinden (Ploeger, 1993). Toch blijft het vinden van nieuwe wegen een worsteling voor veel kerken. Wat is de essentie van kerkzijn. Waartoe zijn wij geroepen en wat is daarbij waardevol of juist onnodige ballast? (Protestantse Kerk in Nederland, 2016) Ik denk dat opvoeders en kinderen, twee generaties die middenin deze maatschappij staan, oudere generaties hierin uitdagen. Het gaat erom dat de kerk op zo'n manier verbonden blijft met de wereld dat ze haar missie trouw kan blijven.

4.2. Zin in geloofsopvoeding

4.2.1. Waarom geloofsopvoeding

Heb je er zin in? Ouders willen deze vraag wel stellen aan hun kind uit belangstelling of ter bemoediging aan het begin van de dag of als het aan iets speciaals of nieuws begint. Achter deze schijnbaar oppervlakkige vraag komt een diepere laag tevoorschijn als je je realiseert dat dit eigenlijk een vraag naar betekenis, de toegevoegde waarde is. (De Steven, 2020; Protestantse Kerk in Nederland, 2016) Hoe kan wat je beleefd waardevol zijn voor je leven? En op welke manier kunnen we je daar als ouders bij helpen?

Het leven kan ervaren worden als mysterie, als risicovol en eindig. En vragen oproepen als wie ben ik en waar leef ik voor. Geloofsopvoeding geeft hierin kader en biedt een oriëntatie vanuit christelijk perspectief (Ploeger, 1993). De Romeinenbrief schetst dit perspectief. Vanuit de verlossing door Christus kunnen christenen groeien in de richting van een leven in Gods Koninkrijk (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012). In de tegenwoordige tijd lijkt het toe te kunnen met opvattingen die zin- of vertrouwen geven vanuit individueel opgedane bronnen maar waardoor ook 'keuzestress' of 'leegte' kan ontstaan. Een kader creëren is van belang zodat kinderen geen speelbal van allerlei opinies, verbaal of non-verbaal, worden. Met- en door hun omgeving ontwikkelen kinderen een steeds uitgesprokener kijk op het leven en vormen vandaaruit hun eigen identiteit (Van den Berg, ter Avest,

& Kopmels, 2013). Christelijk leven met mystiek handelen, en beeldtaal kan helpen bij het verwerken van existentiële levensproblemen of bij niet fysieke begrippen of ervaringen (Ploeger, 1993). Een kaarsje aansteken geeft bijvoorbeeld concrete uitdrukking aan zowel verdriet als hoop.

4.2.2. Uitdagingen en handreikingen in de geloofsontwikkeling

Idolen passen bij de ontwikkelingsfase van jonge tieners, maar volwassenen zijn er ook niet ongevoelig voor. Veranderlijke bronnen als influencers, commercie en taal dienen vaak als voorbeelden voor levensoriëntatie (par. 4.3.3). En dat is spijtig want de kerk kan vaste waarde en kracht hebben en een belangrijke basis bieden als ze een vertaalslag kan maken om de traditie met de tijd te verbinden. Jonge mensen kunnen in de ontmoeting met christelijke volwassenen die in de realiteit staan, aanspreekbaar en aansprekend zijn, de waarde van de kerkelijke gemeenschap ontdekken. In de ontmoeting worden ze uitgedaagd om hun denkbeelden te onderzoeken, waardoor nieuwe perspectieven ontdekt kunnen worden. Zo kan het christelijk geloof een bijdrage leveren aan het vormen van een eigen religieuze identiteit (De Kock, Meester-van Laar, & Roeland, Mores en sores van jongeren van nu, 2010).

4.2.3. Het belang van de opvoeders bij geloofsopvoeding

Socialisatie gebeurt in twee fasen, eerst binnen het gezin en dan erbuiten. Daar maken kinderen kennis met verschillende opvattingen. Het van huis uit meegekregen kader, kan ondersteunen in het proces van het leren om eigen keuzes te maken. Opvoeders geven aandacht aan de vragen van het kind en hebben oog voor wat het nodig heeft aan vertrouwen en geborgenheid. Samen-geloven in wederkerigheid ontstaat in dit klimaat door vertellen, lezen, bidden en vieren, in rituelen en symbolen. (De Kock, Meester-van Laar, & Roeland, Mores en sores van jongeren van nu, 2010).

Kinderen willen merken dat het geloof iets betekent voor hun ouders en dat het in bidden en handelen doorwerkt in hun leven. In gezinnen waar over geloven gesproken wordt, ouders een intrinsiek geloof hebben, en kerkelijk betrokken zijn, is de kans groter dat kinderen een keuze voor geloof en kerk zullen maken (Ploeger, 1993). Maar ouders weten vaak niet wanneer en op welke manier zij het geloof ter sprake kunnen brengen. Het is niet of nauwelijks een gespreksonderwerp. De Protestantse Kerk Nederland merkt daarom terecht op dat leren getuigen een belangrijk punt is (Protestantse Kerk in Nederland, 2016); zeker in het gezin.

4.2.4. Ondersteuning vanuit de kerkelijke gemeente

De PKN biedt trainingen voor ouders die plaatselijke kerken kunnen aanbieden, Kliederkerk als instap-kerkvorm en kliederkerk en andere materialen als methode voor onderwijs in de kerk en voor thuis gebruik (Protestantse Kerk in Nederland, 2020; Protestantse Kerk in Nederland, 2021). Plaatselijke kerken kunnen keuzes maken in de manier waarop zij bij de behoeften van generaties en met name de jeugd en de jonge gezinnen willen aansluiten. Vanuit kerkelijke en andere organisaties op landelijk en regionaalniveau zijn ondersteuningsvormen voor in de kerk en thuis beschikbaar via verschillende aanbieders. Er valt te denken aan Bible Basics van het Nederlands Vlaams Bijbelgenootschap (bijbelbasics, 2021), materialen van Kind op Zondag (kindopzondag, 2021) of Timotheüs/Opwekking GO (timotheus, 2020) In het Friese onderzoeksgebied is 'Kerk Overstag', actief (Wiersma, 2021) Kerken kunnen er ook voor kiezen om door een relationeel opbouwmodel zoals van Growing Young, jonge mensen actief bij de gemeente betrekken op basis van wederkerigheid (Oussoren & van Opijnen, 2020; Van der Heijden, 2012).

4.3. Aan de slag met geloofsopvoeding

4.3.1. Aansluiten en verbinden

Een best practice van een gesprek binnen het gezin over geloof en levensvragen vormt de meest concrete manier om de uitwerking ervan op kinderen te illustreren. *Voor een meisje met een verstandelijk beperking is muziek is haar 'geloofsingang'. Op haar verzoek zal Opwekking 820, aan het einde van de maaltijd beluisterd worden. De woorden 'Kom naar huis' geven herkenning. Haar broer van tien vraagt: "Welk huis?" Zijn vader antwoordt: "Het huis van de Here Jezus". De jongen kijkt naar buiten. Het meisje zegt: "Is niet hier". "Nee, in de hemel", zegt de jongen. "Daar kom je als je dood bent. Dan kom je in een andere wereld". Hij werpt een blik in de richting van zijn zus, die buiten het gezin pas met overlijden geconfronteerd is geweest. "Hoe is het daar"? Zijn vader denkt na: "Het is goed, mooi. Alles wat hier is, ziekte, pijn, ruzie, oorlog, is daar niet ". "Alleen goed"? Vraagt de jongen. "Dan is het niet erg om dood te zijn. Zoiets als slaap, dan beweeg je ook niet. Maar dat is wéér een andere wereld". "Ha, ja" zegt zijn vader "Dat is dromeland. Het is tijd. Pyjama aan jij"!*

Opvoeders zijn de onmisbare schakel waar het gaat om doorgeven, voorleven en het verbinden van verhaal en leefwereld. Kinderen en ouders beleven de cultuur door hun ervaring en ontwikkeling verschillend. Als ouders hun kinderen daarin accepteren kan er ruimte voor echte dialoog ontstaan (Ploeger, 1993). Het thema en de belevingswereld van kinderen worden verbonden door de stappen, verkennen, delen en verwerken. Op deze manier worden kinderen uitgedaagd tot nieuwe perspectieven en het maken van keuzes. Opvoeders kunnen hierbij hun eigen ervaring en beleving verbinden met vragen van hun kind (Parlevliet, van der Berg, & Zondervan, 2013).

Mensen hebben waardevolle vermogens die ingezet kunnen worden bij concrete vormen van Levensbeschouwing. Rituelen geven betekenis aan hoogte en dieptepunten in het leven en kunnen zo samen beleefd worden. Verhalen (ook in de vorm van bijvoorbeeld muziek) kunnen behulpzaam zijn bij het oproepen van reacties en vragen. Symbolen en beelden kunnen verwerkt worden in spel, drama, dans en muziek. En ideeën en waarden kunnen worden gevormd door dialoog en nadenken. De nieuwe gezichtspunten die ontstaan beïnvloeden het begrip en het maken van keuzes. (Van den Berg, ter Avest, & Kopmels, 2013)

4.3.2. Generaties in de kerk

Een best practice van een geloofsgesprek tussen generaties in een creatieve setting laat zien hoe daardoor vragen opgeroepen en nieuwe perspectieven aangereikt kunnen worden. *Een jeugdouderling-jeugdleider is de zeventig gepasseerd. Zijn passie voor jongeren heeft hij meegenomen uit zijn eerdere werk. Het groepje jonge tieners waaraan hij leidinggeeft is moeilijk te verleiden tot een geloofsgesprek, doen is meer hun ding. Op een groot doek is een schets gemaakt voor de kerst. Rond het doek zitten de tieners en ieder schildert een deel. Het meisje bij de engel zegt tegen de leider: "Jij leeft niet meer zo lang hè? Hoe denk je dat de hemel eruitziet?" De jeugdleider antwoordt: "Wat doe je graag?" Ze zegt niks, de engel krijgt nog een likje verf. De jeugdleider gaat verder: "Dat zal je altijd mogen doen". Ze houdt even stil: "OK."*

In de kerk worden generaties bij elkaar gebracht, dat is uniek en biedt kansen. De dialoog en het samen zoeken is een spannend avontuur in de levensbeschouwing (Parlevliet, van der Berg, & Zondervan, 2013). De Engelse pedagogen Stern en Ipgrave onderscheiden verschillende vormen van dialoog: Om relaties op te bouwen, om elkaars religie en traditie te leren kennen, om morele thema's te verkennen en gezichtspunten te vergelijken. Het meisje verkent het religieuze concept van de jeugdleider. De

ervaren jeugdleider zet niet in op overtuiging maar creëert ruimte voor haar eigen denkproces door haar vermogens als verbeelden, verwonderen en nadenken aan te spreken. Teksten en kennis krijgen betekenis als ze ‘vermenselijkt’ worden door ze in verbinding te brengen met de eigen emoties, ervaringen en verhalen zegt de onderwijskundige, pedagoog-filosoof K. Egan. Levende religie begint daarom niet bij denken maar bij verbeelden door vieren, vertellen, ervaren, kiezen. Kinderen leren door doen en beleven (Parlevliet, van der Berg, & Zondervan, 2013). Zo komen ze tot vragen om wat nog onbekend is in hun denkschema’s in te passen. Een begeleider moet dat kunnen waarnemen, interpreteren en begeleiden. Beeldtaal helpt om te theologiseren met kinderen, d.w.z. nadenken en spreken over wat in kinderen zelf over God opkomt (Valstar, 2015). Het zal voor ouders en ouderen in de kerk ingewikkelder klinken dan het is. Betrokken, opmerkzaam luisteren en creatief een bouwsteentje aanreiken is genoeg.

4.3.3. Levensbeschouwelijke ontwikkeling in stadia en stijlen

Levensbeschouwelijke ontwikkeling is een proces dat leidt tot het ‘beschouwen’ van de wereld vanuit een bepaald perspectief. Dit proces kent verschillende factoren. Aansluiten is het rekening houden met de leefwereld, de ontwikkelingsfase en de leerstijl van de kinderen. Hierbij zijn ook verbinding en sociale interactie van belang. Wederkerige ontsluiting is het proces van verbinding maken met de leefwereld van kinderen, en omgekeerd kan er op de leefwereld zicht komen door Bijbel en traditie (Valstar, 2015). Wederkerige verbinding is de bijdrage aan het proces van (geloofs)ontwikkeling die mensen, opvoeders en kinderen, elkaar leveren door samen bezig te zijn. Hierdoor ontstaat wat Fowler noemt ‘faith’, vertrouwen op de waarde van het geloof voor het eigen leven (Ploeger, 1993). Samen met ‘belief’, het overgeleverde geloof en de tradities, kan faith in steeds wisselende focus in het menselijk leven voorkomen (Ploeger, 1993). In de kliederkerk wordt door zowel de wederkerige ontsluiting als de wederkerigheid tussen generaties het ontwikkelingsproces gestimuleerd. In de vieringen krijgen gedeelde geloofservaringen door de verbinding van mensen van verschillende generaties plaats. Het delen van ervaringen is een belangrijk onderdeel van de geloofsontwikkeling. Door het intergeneratief geloofsgesprek worden opvattingen (belief) wederkerig versterkt. Oud en jong ervaren nieuw perspectief en onderlinge geloofsgroei (faith) (Van der Meulen & Plomp, 2020). De begrippen ‘faith’ en ‘belief’ van Kliederkerk zijn terug te vinden in de geloofsontwikkelingstheorie van Fowler. Zowel Fowler als de eerdergenoemde Egan gaan, niet uit van een *beter* begrijpen maar van een *anders* begrijpen in het ontwikkelingsproces en ze houden geen einddoel voor ogen. Hierdoor is wederkerig leren mogelijk. Egan tekent daarbij aan dat het volwassen abstracte denken in onze cultuur te dominant is geworden. Deze ontwikkeling in het denken over kinderen en geloofsopvoeding heeft zijn uitwerking op de praktijk, en kan in de kliederkerk zichtbaar worden.

Als we de kracht van het kinderlijk denken leren inzien, kan er sprake zijn van wederkerigheid in de geloofsopvoeding. Fantasie en verbeelding bijvoorbeeld, zijn niet voorbehouden aan kinderen of een teken van onderontwikkeling. Ze zijn menselijke ‘intellectual tools’ die helpen om een duidelijk beeld van de werkelijkheid te krijgen (Landman, 2016). Dit moderne denken kan aansluiting vinden bij het ten voorbeeld stellen van kinderen door Jezus en Zijn gebruik van beeldspraak en praktijkvoorbeelden.

Door de fasen van de levensbeschouwelijke ontwikkeling zoals ze onderscheiden zijn door Egan en Fowler wordt inzicht verkregen in manieren waarop bij kinderen aangesloten kan worden. Hun ontwikkelingsfasen vertonen een overlap en worden daarom samen besproken. De hele periode van 4-14 jaar zijn Bijbelverhalen belangrijk voor kinderen maar ze kunnen hierin steeds anders in benaderd worden zegt Egan (Ploeger, 1993).

Fase 1, 4-10 jaar benoemt Egan als de mythische fase. Kinderen denken in beelden waarbij verbeelding en werkelijkheid denkstructuren zijn die naast elkaar kunnen bestaan, Ze kunnen onderscheid maken tussen realiteit en fantasie, maar doen dit anders dan volwassenen. De kinderen zijn gericht op de basis emoties en terugkerende patronen. Ze denken in tegenstellingen die ze samen willen brengen in verhalen. Ze gebruiken fantasie, spel, verhalen en liedjes. Bijbelverhalen kunnen helpen in de ontwikkeling van nuanceren.

Fowler noemt de ontwikkeling tot 12 jaar mythisch-letterlijk. Er is een letterlijke beleving van verhalen, een sterk geloof in wederkerigheid en perspectiefwisseling komt naar voren. Het zelfbewustzijn ontwikkelt zich.

Egan stelt dat in de daaropvolgende romantische fase, tussen 10 en 14/15 jaar, veiligheid een belangrijk thema wordt. Kinderen zijn gericht op idolen en het precies onderzoeken van één ding met een gerichtheid op extremen (groot-klein e.d.), wat beide veiligheid biedt bij het ontdekken van de buitenwereld. Maar primaire opvoeders spelen ook nog lang een rol, zeker als er sprake is van wederkerigheid (Ploeger, 1993). De tweede socialisatie begint waarin kinderen zich zowel conformeren aan de groep, als een eigen richting ontwikkelen (Van den Berg, ter Avest, & Kopmels, 2013).

Fowler laat de synthetisch-conventionele fase in zijn model, beginnen rond de 12 jaar en stelt dat deze kan doorlopen tot de volwassenheid (Depoortere, 2003). In deze fase willen kinderen erbij horen (tweede socialisatie). Er wordt afgestemd op anderen en op een religieuze autoriteit in de ontwikkeling van een persoonlijke identiteit. Conflicten met overtuigingen van een ander worden genegeerd. Ouders zouden ook in deze fase kunnen zitten. Op een leeftijd van rond de 35-40 jaar kan volgens Fowler een reflectief geloof ontstaan, met meer autonome denkbeelden maar de overgang naar deze fase hoeft niet plaats te vinden (Ploeger, 1993). Er zijn meerdere factoren die van invloed zijn zoals bijvoorbeeld hechting (Landman, 2016).

Behalve de ontwikkelingsfasen hebben ook de stijl van leren (Kolb) en verwerken (Vermunt) invloed. (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012) Waar het ene kind leert door vragen te stellen, komen bij het andere kind associaties op. Sommigen leggen de focus op de uitvoering terwijl anderen het liefst praktisch aan de slag willen. Kinderen gebruiken verschillende verwerkingsstrategieën. Ze leggen verbanden, memoriseren, zijn op toepassing gericht of reflecteren altijd op hun ervaringen. (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012) Opvoeders zullen naar alle waarschijnlijkheid zelf ook hun voorkeuren hebben. Het kliederkerkconcept is door haar intergeneratieve, creatieve en integratieve benaderingswijze in staat om aan te sluiten bij de verschillende geloofsontwikkelingsstadia en leer- en verwerkingsstijlen van de generaties, in staat om een krachtige leeromgeving (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012) te bieden.

4.4. Samenvatting en conclusie

Opvoeders en de kerkplek kunnen op verschillende manieren, met hoofd, hart en handen, bijdragen aan de geloofsontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 4-14 jaar. Het is waardevol voor een kind als opvoeders en kerkplek de betekenis van het geloof voor hun leven in woord en daad kunnen laten blijken, maar dit kan een moeilijke opgave zijn omdat het christelijk geloof niet vanzelfsprekend meer is in de hedendaagse cultuur met haar vele keuzemogelijkheden.

Toch kunnen gezin en de gemeente een kader bieden, dat kinderen kan ondersteunen in het ontwikkelingsproces gericht op het maken van eigen keuzes (Ploeger, 1993). De kerk kan in de

geloofsontwikkeling van kinderen een belangrijke basis bieden als ze aan kan sluiten bij de beleving, de behoeften, de leefwereld, de ontwikkelingsfase en de leerstijl van de kinderen. Behalve door taal kan verbeeldingskracht en beleving vormgegeven worden door activiteiten, symbolen, rituelen, verhalen en muziek. Feestdagen bieden kansen hiervoor. Praktisch kunnen diaconale en maatschappijgerichte invullingen gezocht worden.

In de geloofsopvoeding kunnen christelijke opvoeders vanuit Bijbel en traditie intergeneratief, door wederkerigheid en middels wederkerige ontsluiting, verbinding maken met de leefwereld van kinderen, en omgekeerd kan er op de leefwereld zicht komen door Bijbel en traditie (Valstar, 2015). Leren getuigen (par. 3.2.5) ziet de Protestantse Kerk Nederland als een belangrijk punt van aandacht, waarin de kerk ondersteuning wil bieden (Protestantse Kerk in Nederland, 2016). De kerk zal wel een vertaalslag moeten maken om het christelijk geloof met haar traditie te verbinden en waardevol te laten zijn bij het ontwikkelen van een eigen religieuze identiteit voor de jonge generatie (De Kock, Meester-van Laar, & Roeland, Mores en sores van jongeren van nu, 2010). Verbinding, relatie, en contextualisatie zijn hierbij sleutelwoorden.

Er zijn vanuit de plaatselijke kerk en op landelijk en regionaal niveau ondersteuningsvormen beschikbaar die op verschillende manieren aan kunnen sluiten bij de behoeften van generaties en met name de jeugd en de jonge gezinnen. Het kliederkerkconcept is daar één van en is door haar intergeneratieve, creatieve en integratieve benaderingswijze in staat om aan te sluiten bij de verschillende geloofsontwikkelingsstadia en leer- en verwerkingsstijlen van de generaties. Ze heeft een krachtige leeromgeving (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012) te bieden. Zoals in paragraaf 3.4. genoemd is de Protestantse Kerk Nederland voor de jeugd niet op zoek naar andere vormen van kerk-zijn maar naar andere vormen van catechese en overdracht. Wellicht beïnvloeden initiatieven als kliederkerk, Growing Young of andere kerkelijke aanbieders het traditionele kerk-zijn uiteindelijk wel.

Hoofdstuk 5. Metselen

5.1. Methodiek

5.1.1. Inleiding

In de vorige hoofdstukken is er vanuit de literatuur door middel van de deelvragen één, twee en drie, een kader geschetst waarin de onderzoeksvraag naar de wijze waarop gezinnen die betrokken zijn bij een kliederkerk, uitvoering aan geloven thuis, gepositioneerd kan worden. Met het oog op het praktisch onderzoek dat centraal staat in dit hoofdstuk, kan vanuit deze deelvragen het volgende worden gezegd.

Het thema ‘gezin en geloofsopvoeding’ heeft in de theologische en ecclesiologische visie van de Protestantse Kerk Nederland en Kliederkerk op verschillende wijze gestalte gekregen.

Het gezin en de gemeenschap zijn belangrijke partners in de geloofsopvoeding voor beide kerkvormen. Maar kliederkerk is in vorm en visie een anders soortig puzzelstukje binnen de Protestantse Kerk Nederland. Vanuit hetzelfde fundament van de Drie-eenheid waarop ze gebouwd zijn, hun katholiciteit en apostoliciteit kan de Protestantse Kerk Nederland, Kliederkerk als een passende partner zien om te kunnen anticiperen op de ontwikkelingen in de samenleving en het evangelie te contextualiseren

(Protestantse Kerk in Nederland, 2016). Er zijn verschillen tussen beide kerkplekken die bepalend zijn voor hoe het thema geloofsopvoeding in het gezin en de plaatselijke gemeente gestalte krijgt:

1. De PKN is een belijdende kerk, waar gelovigen samenkomen en kinderen vanuit Bijbel en traditie, door geloofsoverdracht ingewijd worden in de christelijke traditie. Gelovige ouders, en anderen die binnen de gemeente met kinderen werken kunnen hierbij toerusting krijgen (Protestantse Kerk in Nederland, 2016).

2. Kliederkerk richt zich als 'instapmodel' op generaties die samen op ontdekkingstocht gaan, naar wat geloven kan betekenen in hun dagelijkse leven. Geloofsleren in de kliederkerk is creatief, gericht op geloofsontwikkeling en relationeel, intergeneratief, ervaringsgericht en wederkerig. De materialen van kliederkerk zijn via de site van de protestantse kerk vrij verkrijgbaar. Er zijn materialen die gericht zijn op geloven thuis (Protestantse Kerk, 2021). Zij geeft haar vieringen op een ontdekkende manier vorm. De deelnemers vormen een bont gezelschap van jong en ouder, gelovigen, zoekers en toevallige passanten.

Vanuit Bijbel en traditie kunnen een aantal hoofdlijnen opgemerkt worden die aan de basis van christelijke geloofsopvoeding grondslag liggen.

- Mensen van verschillende generaties leren vanuit Gods kerngebod in een hartsrelatie met Hem en met elkaar. Bij alles wat veranderlijk is blijft Jezus Christus daarbij het onveranderlijk fundament.
- Gezin en kerk zijn als partners ingeschakeld in de geloofsopvoeding. Het is een taak van de ouders, en een zaak van generaties, met een beweging die naar buiten de kerkmuren reikt.
- Geloofsopvoeding is contextueel, relationeel, intergeneratief en wederkerig leren in gezin en gemeenschap, waarbij kennisoverdracht door alle tijden heen belangrijk is geweest.
- Anticiperen op de context is eigen aan de kerk van eeuwen. Bij alle veranderingen en aanpassingen die in de geloofsopvoeding plaats moeten vinden, kan in de traditie, dat wat voorgaande generaties ontwikkeld hebben, een leidraad gevonden worden.

Opvoeders en de kerkplek kunnen op verschillende manieren bijdragen aan de geloofsontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 4-14 jaar.

- Als de kerk kan aansluiten op de leefwereld, de ontwikkelingsfase en de leerstijl van de kinderen en hun ouders, kan ze geloof en traditie verbinden met de leefwereld en het geloofsontwikkelingsproces ondersteunen (Ploeger, 1993).
- Geloof is een keuzemogelijkheid geworden. Daarom is het van belang, maar kan het ook lastig zijn voor opvoeders om de betekenis van het geloof voor hun leven te delen met hun kinderen.
- Door wederkerige ontsluiting kunnen geloof en leven verbonden worden.
- In de geloofsontwikkeling kunnen meerdere menselijke vermogens worden aangesproken, hoofd, hart en handen. De kracht van het kinderlijk denken kan benut worden in wederkerig leren tussen generaties, thuis en in de kerk. Er kan gebruik gemaakt worden van taal, verbeeldingskracht en beleving. Activiteiten, symbolen, rituelen, verhalen en muziek, feesten en praktisch handelen kunnen vormgeven, voor alle generaties, in de kerk en thuis.
- In de kerk kan intergeneratief, wederkerig geleerd, en de waarde van een warme gemeenschap ontdekt worden (Valstar, 2015). Verbinding, relatie, en contextualisatie zijn hierbij sleutelwoorden.

- Er zijn vanuit de plaatselijke kerk en op landelijk en regionaal niveau ondersteuningsvormen beschikbaar die op verschillende manieren aan kunnen sluiten bij de behoeften van generaties. Het kliederkerkconcept is daar één van en is door haar intergeneratieve, creatieve en integratieve benaderingswijze in staat om aan te sluiten bij de verschillende geloofsontwikkelingsstadia en leer- en verwerkingsstijlen van de generaties. Ze kan een krachtige leeromgeving (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012) te bieden.

In dit tweede deel worden de deelvragen vier en vijf beantwoord. Het literatuuronderzoek is behulpzaam geweest om een topiclijst samen te stellen. Door middel van praktisch onderzoek in zes kerken is informatie verzameld. Contactpersonen hebben deelnemers uitgenodigd met behulp van een vooraf opgestelde brief. Een van de respondenten is geïnterviewd. In twee kerken kon participerende observatie gedaan worden. In hoofdstuk 1.7 is de methode van onderzoek toegelicht. In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van de onderzoeksmethoden: enquête, interview en participerende observatie in twee kliederkerken. De enquête als kwantitatieve methode kan een leidraad zijn voor de beide andere kwalitatieve methoden. Door middel van de enquête kan inzicht verkregen worden in de vraag hoe de deelnemende gezinnen geloven thuis inhoud geven. Met de tweede stap, het afnemen van het interview, kunnen de bevindingen uit de enquête verder uitgediept worden. De uitkomsten hiervan bieden onderwerpen die in de participerende observatie verder verkend kunnen worden. Door de participerende observatie kan inzicht in de context van de gezinnen verkregen worden. Met behulp van de verkregen informatie zullen de deelvragen worden beantwoord. Met behulp van de antwoorden op de deelvragen kan in het volgende hoofdstuk de hoofdvraag beantwoord worden en kunnen inzichten gedeeld worden die helpend kunnen zijn bij verder onderzoek.

5.1.2. De enquêtes

De enquête is een van de drie methoden om vanuit verschillende perspectieven de deelvragen te kunnen beantwoorden en bouwstenen aan te leveren voor de onderzoeksvraag. Respondenten worden verkregen via een doelgerichte steekproef. Door contactpersonen uit de benaderde PKN dorpskerken met een kliederkerk zijn personen uit de doelgroep gevraagd deel te nemen waarna zij deze keuze al dan niet maakten (Saunders, Lewis, & Thornhill, Methoden en technieken van onderzoek, 2008).

De enquêtes zijn ingevuld door ouders vanuit verschillende kerken die kinderen in de leeftijd van 4 tot en met 14 jaar hebben. Door de enquête kan inzicht worden verkregen in de manier waarop aan geloven thuis inhoud gegeven wordt en hoe de kliederkerk hier een rol in speelt. De uitslag kan verdiept worden door het interview en biedt een leidraad voor de participerende observatie in twee kliederkerken. In een topicslijst worden de te onderzoeken onderwerpen weergegeven met het oog op het ontwikkelen van de enquêtes. Door de introductievragen wordt de onderzoeksgroep afgebakend. De daaropvolgende vragen zijn verbonden met de deelvragen. In een aantal vragen wordt ook aandacht besteed aan voorwaarden om geloven thuis inhoud te kunnen geven. De vragen leiden tot onderzoeksgegevens met het oog op de beantwoording van de onderzoeksvragen en de beide kwalitatieve verdiepende methoden van onderzoek.

Er is geen rechtstreekse vraag in de enquête opgenomen om definitief vast te stellen dat alle respondenten tenminste de intentie hebben om geloven thuis inhoud te geven. Maar vraag 7.: ‘Welke geloofsmomenten organiseer je thuis?’, geeft door zijn score antwoord. Alle respondenten organiseren doordeweeks en met feestdagen geloofsmomenten thuis. Omdat voor de afbakening de

leeftijd van de ouders/verzorgers geen rol speelt, is deze slechts categorisch bevraagd om een indruk van de groep respondenten als deel van de gehele kerkgemeenschap te krijgen. De volledige enquête is in een bijlage geplaatst.

5.1.3. Het interview

Ouders konden zich na het invullen van de enquête aanmelden of via de begeleidende brief die hen door de contactpersonen verstrekt was reageren. Contactpersonen konden deelnemers persoonlijk vragen en aanmelden. Voor het telefonische interview is door een contactpersoon een deelnemer aangemeld. Deze persoon heeft de enquête ingevuld en zal door het interview verdieping geven aan de thema's uit de enquête.

Het interview is bedoeld om de in de enquête, gevonden informatie te kunnen herkennen, duiden of aanvullen. Geen van de respondenten uit de enquête, heeft zichzelf naar aanleiding van de vraag over deelname aan een telefonisch interview aangemeld.

De transcriptie van het interview is te vinden in een bijlage. Het is een Nederlandse vertaling van het Fries, waarin het gesprek is gevoerd. In de vraagstelling is de topiclijst van de enquête als leidraad aangehouden met alle ruimte voor de eigen inbreng van de geïnterviewde. Er is voor een open interview gekozen om zoveel mogelijk over het onderwerp te weten te komen en eventuele nieuwe onderwerpen op het spoor te kunnen komen (Verhoeven, 2014). Op deze manier wordt eveneens duidelijk waar de focus bij het onderwerp 'geloven thuis' voor de geïnterviewde ligt. Een nadeel is dat het moeilijk kan zijn de leidraad als rode lijn door het interview aan te volgen, maar daar tegenover staat dat er ruimte is om nieuwe thema's op het spoor te komen. De codering is in alle methoden van onderzoek gelijk gehouden om tot een vergelijking te kunnen komen.

5.1.4. Participerende observatie

De participerende observatie heeft een centrale plaats in het onderzoek. Het levert via verschillende invalshoeken informatie over het onderwerp en geeft verdieping. Het onderzoek kan hierdoor het best gekarakteriseerd worden als een meervoudige case study. Vanuit eigen ervaring door deelname aan een kliederkerkbijeenkomst is inzicht verkregen in de betekenis van de kliederkerk voor de deelnemers en inzicht in de manier waarop geloven thuis door deelnemers aan de kliederkerk inhoud gegeven wordt. Hiervoor zijn op locatie, tijdens het kliederkerk event, spontane gesprekken, in de Friese taal gevoerd. De Nederlandse weergave is een vertaling. Met behulp van de verkregen informatie kunnen de resultaten uit de enquête herkend, aangevuld of geduid worden. Als onderzoeker heb ik omdat het een gezinssamenkomst betreft, samen met mijn man en dochter, deelgenomen aan de activiteiten. Het nadeel was dat ik gelijktijdig onderzoeker en deelnemer was en er op veel manieren gelijktijdig informatie gewonnen moest worden. Ik heb daarom gebruik gemaakt van een voicerecorder om de bijeenkomst nogmaals te kunnen beluisteren. De gegevens zijn vanuit privacyoverwegingen nadien gewist. De observatie onverhuld, direct en ongestructureerd. Op deze manier kon ik zowel kennis op doen van de praktijk van een kliederkerkviering als de deelnemers bevragen op hun ervaringen. Van tevoren is er overleg met de organisatoren geweest, waardoor het doel van de observatie bekend was. Er is geen lijst met te observeren gedragingen opgesteld, wel zijn de thema's uit de topiclijst een leidraad geweest. De reden hiervoor is overeenkomstig die van het open interview namelijk om ten behoeve van dit onderzoek dat verkennend/exploratief van aard is, een zo breed mogelijk inzicht te krijgen in de ervaringen van de deelnemers. Zaken waarmee van tevoren geen rekening is gehouden, maar die toch van belang zijn, kunnen naar voren komen. In de context van een kliederkerk kunnen ouders naar de relatie met geloofsopvoeding thuis gevraagd worden. Het nadeel is dat niet al deze

resultaten als vergelijkend materiaal bruikbaar zijn. Toch kunnen er nieuwe zaken aan het licht komen die van belang zijn voor het onderzoek. Deze deelnemers die ik heb gesproken waren bekend met het doel van mijn bezoek aan de kliederkerk. Om kennis op te doen over participerende observatie zijn enkele bronnen geraadpleegd. (Vlaams Instituut Gezond Leven, 2017; Lings, 2013) (Bryman, 2012) De bevindingen van de participerende observatie zijn weergegeven in twee, vanuit het Fries vertaalde observatieverslagen die als bijlage te vinden zijn.

5.2. Ethische verantwoording

De verzamelde data is persoonlijk en het is daarom van groot belang dat de privacy gewaarborgd wordt. De respondenten zijn, in verband met de algemeen geldende privacyregels waaraan ook kerken zich moeten houden, indirect benaderd via contactpersonen van een aantal plaatselijke protestantse dorpskerken. Vanwege de Lockdown waren er alleen in juni en juli 2021 twee kliederkerk vieringen die bezocht konden worden om persoonlijk contact met potentiële deelnemers aan het onderzoek te kunnen leggen. Via de mail en daarna waar mogelijk telefonisch, zijn de contactpersonen van kerken benaderd om als poortwachters, deelnemers aan het onderzoek te benaderen (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2008). Zij hebben uitnodigingen aan opvoeders en hun kinderen voor de interviews doorgestuurd. De gezinnen besloten daarop zelf om al dan niet deel te nemen aan de enquête. Ouders konden hun kinderen een enquête laten invullen. Uiteindelijk hebben zeven opvoeders besloten de enquête in te vullen.

De respondenten hebben anoniem deel kunnen nemen aan de enquêtes het interview en de participerende observatie. De namen en de woonplaatsen zijn met het oog op de privacy niet specifiek uitgevraagd of weergegeven. Opnames via een voicerecorder zijn na het onderzoek gewist. Voor zover er gesprekken zijn geweest tijdens de observaties, zijn deze anoniem gehouden. De benaderde contactpersonen zijn op de hoogte gesteld van het doel en het gebruik van de gegevens. Er is een uitnodigingsbrief voor deelnemers aan de enquête gekoppeld. Hierdoor zijn de deelnemers aan het onderzoek geïnformeerd.

5.3. Variabelen

Topiclijst/ onderwerpen	Variabelen/ onderdelen	Vragen
Introductie/ kenmerken van de doelgroep	Leeftijdscategorie Gender Rol Gezinssamenstelling (met kinderen in de te onderzoeken leeftijdscategorie) Kerkplekkenbezoek	1. Leeftijd 2. Ik ben... 3. Ik ben... 4. Hoe ziet je gezin eruit 5. Welke kerkplekken bezoeken jullie gewoonlijk (fysiek toen dit mogelijk was en digitaal)
Aandacht voor geloven thuis	Spontane geloofsmomenten met de kids Georganiseerde geloofsmomenten Doel van de geloofsmomenten Motivatie voor de organisatie ervan	6. Welke spontane geloofsmomenten ontdek je thuis? 7. Welke geloofsmomenten organiseer je thuis? 8. Hoe wil je geloven thuis inrichten 9. Wat motiveert je het meest om thuis aan de slag te gaan
Materialen en middelen 1 (algemeen)		
	Materiaal gebruik Bron van het materiaal Voorkeur Frequentie	10. Welk materiaal gebruik je bij geloven thuis? 11. Hoe zou je een toelichting op je keuze uit vraag 10 willen geven? 12. Hoe ben je in contact gekomen met het materiaal? 13. Welke materialen/ middelen zouden je voorkeur hebben? 14. Hoe vaak gebruik je materialen om geloven thuis inhoud te geven?
Materialen en middelen 2 (kliederkerk)	Materiaal gebruik Bron van het materiaal Ervaring Beleving Toelichting Vindbaarheid Invloed kliederkerk	15. Gebruik je voor geloven thuis kliederkerk materialen? 16. Waardoor heb je de keuze voor het kliederkerk materiaal gemaakt? 17. Met welk kliederkerk thuis materiaal heb je de laatste tijd ervaring opgedaan? 18. Hoe enthousiast ben je over het kliederkerkmateriaal? 19. hoe zou je je keuze voor het kliederkerkmateriaal willen toelichten? 20. Is het materiaal makkelijk te vinden op de site? 21. Hoe beschrijf je de invloed van de ervaringen van een kk viering op geloven thuis?

Verbinding tussen thuis kerk en geloof	Ondersteuningsmanieren Waardering van een aanbod Stimulans voor geloven thuis	22. Wat zou je helpen bij geloven thuis? 23. Hoe waardeer je het als je kerkplek een aanbod doet bij geloven thuis? 24. Stellingen: Wat in kerk en gemeente stimuleert geloven thuis?
--	---	---

De enquête voor opvoeders bestaat uit 28 vragen in 3 categorieën te weten: 5 kennismakingsvragen-persoonlijk, gezinssamenstelling en kerkbezoek, 4 aandacht voor geloven thuis vragen: spontane en georganiseerde geloofsgesprekken, motivatie en wat belangrijk gevonden wordt bij het inhoud geven aan geloven thuis (in de geloofsopvoeding), 5 materialen en middelen algemeen, over materiaal gebruik en voorkeur, 6 vragen over de ervaringen met de / en de materialen, 6 vragen over thuis kerk en geloof over waardering van het aanbod en gewenste ondersteuning. En een laatste open vraag met gelegenheid iets te delen over opgedane ervaringen met geloven thuis. In het interview en tijdens de participerende observatie is slechts gebruik gemaakt van thema's uit de topiclijst. Het interview en de participerende observatie zijn daarmee ongestructureerd te noemen. Alle deelnemers waren ouders. Daarom worden de deelnemers aan het onderzoek ouders en geen opvoeders of respondenten genoemd.

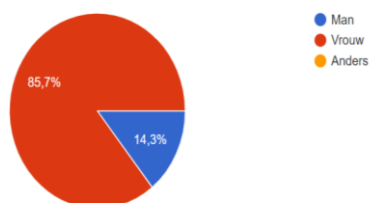
5.4. Bevindingen uit het onderzoek

5.4.1 Introductie

De kliederkerk wordt in de dorpen verschillend aangeduid als 'Kliederkerk', 'Kladdertsjerke', 'Messy Church' of 'Bernetiid'. Uit de enquête komt naar voren dat ouders behalve de kliederkerk, verschillende andere kerkplekken bezoeken buiten de PKN. De plaatselijke kliederkerk, zo blijkt uit het interview en de participerende observatie, maakt deel uit van het jeugdwerk van protestantse dorpskerk (PKN). Op twee na alle ouders zitten in de leeftijdscategorie van 31-40 jaar. Op één na alle respondenten van de enquête zijn vrouwen.

5.4.2 Kenmerken van de doelgroep

2. Ik ben
7 antwoorden

Uit zowel het interview en de gevoerde gesprekken tijdens de participerende observatie komt eenzelfde verschil naar voren tussen vaders en moeders in de uitvoering van geloofsopvoedingsactiviteiten thuis. De uitvoering van geloofsopvoeding blijkt vooral een zaak van de moeders te zijn. De vrouw uit het interview overlegt wel met haar man maar de vrouw neemt initiatief tot actie. De vrouwen uit een van de twee bezochte kliederkerken vertellen de indruk te hebben dat hun mannen het geloof meer als vanzelfsprekend ervaren. De vrouwen 'zijn bezig' met de kinderen.

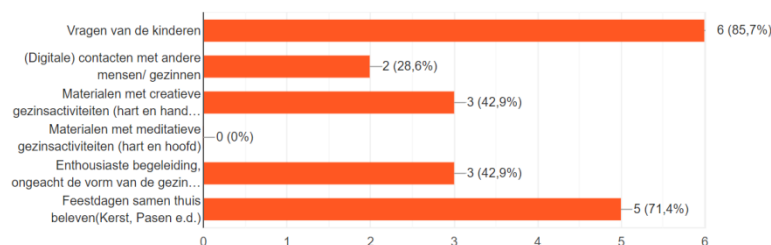
De grootste groep kinderen in de enquête is tussen de vijf en de negen jaar oud. De gegevens uit de enquête komen overeen met de observaties. De meeste kinderen die deelnemen aan de kliederkerk zijn in de basisschoolleeftijd.

Een respondent zegt de kliederkerk niet te bezoeken. Door de gesprekken tijdens de observatie en het interview kan hier duiding aan gegeven worden. De gegevens uit het interview, de participerende observatie en de enquête laten zien dat kliederkerk als evenement voor jong en oud van de protestantse dorpskerk gezien wordt, en laag tot zeer laagfrequent (jaarlijks) plaatsvindt (zie ook par. 5.4.5) De kliederkerken hebben de hele coronaperiode, van maart 2020 tot september 2021, niet of eenmalig plaats gevonden. De organisatie is in handen van het jeugdwerk van de plaatselijke protestantse kerk. Door deze factoren is het mogelijk dat een respondent de kliederkerk niet bezocht heeft of niet als zodanig herkend heeft. Ouders leggen ook niet het verband met de site van de Protestantse Kerk Nederland als materialenverstrekker (zie 5.4.4.) De profilering zou verbeterd kunnen worden.

5.4.3 Aandacht voor geloven thuis

9. Wat motiveert je het meest om thuis met geloven aan de slag te gaan? (maximaal 3 antwoorden)

7 antwoorden

Alle ouders uit de enquête, organiseren geloven thuis op de traditionele momenten in het gezinsleven en geven de traditioneel vorm; bij het eten, het naar bed gaan en tijdens religieuze feestdagen door gesprek, ritueel, verhaal, lied, gebed. Het gezin, zo wordt in het interview opgemerkt, kan als het op zichzelf aangewezen raakt, terugvallen op een vertrouwde basis. De mate waarin ouders uit de observaties en enquête aangaven rondom geloven bezig te zijn verschillen. Sommigen gaven aan er niet mee bezig te zijn. Anderen lazen aan tafel uit een dagboekje, de Samenlees- of andere kinderbijbel of waren bezig geweest via programma's op internet of met materialen die ze van de kerk hadden gekregen. Ouders willen hun kinderen graag iets meegeven, maar als ze zelf initiatief moeten nemen komt het er niet van. Bijna alle, zes van de zeven ouders, geven in de enquête aan eigen rituelen rondom geloven te hebben. Dit komt niet terug in de gesprekken tijdens het interview en de participerende observaties. Het interview bevestigt dat er in ieder geval via internet gebruik gemaakt wordt van kinderprogramma's zowel landelijk als van een andere kerk uit de buurt.

Het eigen geloofsleven is bepalend voor de frequentie van aanbod naar de kinderen toe. Het helpt als er aanbod van de kerk is en contact met andere ouders. Een ouder uit de enquête vormt een gespreksgroep met andere ouders. Ook spontane geloofsmomenten van kinderen helpen de ouders voor een gesprek thuis. Ouders raken het meest gemotiveerd door de vragen van hun kinderen. 'De kinderen trekken de ouders mee en ouders spreken elkaar' was een opmerking tijdens de observatie

Ook feestdagen vormen een aanleiding voor geloven thuis. Materialen met een meditatieve vorm leveren geen motivatie op. Ouders raken wel gemotiveerd door materialen met een praktisch-creatieve vorm. Enthousiaste begeleiding ongeacht de activiteit scoort hoger dan (digitale) contacten met gezinnen of anderen. In het interview wordt opgemerkt dat het enthousiasme van ouders bepalend is voor hoe kinderen de materialen ervaren.

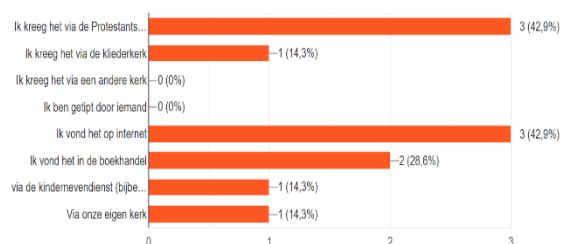
De opmerkzaamheid van ouders op geloofsuitingen van hun kinderen is verschillend. De Lockdown periode wordt in de enquête hierbij als positief benoemd. 'Ouders leren de leefwereld van hun kinderen beter kennen'. Ouders in de enquête benoemen verschillende spontane geloofsmomenten. Kinderen praten thuis spontaan over het geloof. Op één na alle ouders merken op dat hun kinderen met verhalen en liedjes van school of media, thuiskomen. Twee ouders melden dat ze verhalen of liederen van de kerkplek horen. Drie merken dat hun kinderen spontaan, los van de omgeving over geloof praten. Het gesprek thuis wordt gestimuleerd door de bijeenkomsten, merken deelnemers en jeugdwerker aan de kliederkerk.

De ouders zien dat kinderen thuis zowel digitaal als creatief bezig zijn rond het geloof. Ouders hebben de voorkeur voor digitale middelen. Bij geloven thuis kennen de ouders het meeste belang toe aan: bijbelkennisoverdracht, aandacht aan maatschappelijke en levensthema's en aandacht voor gebed. Creatief bezig zijn is hierbij wel een gewaardeerde vorm. Dat geloven thuis als een leuke gezinsactiviteit ervaren wordt, is voor alle ouders belangrijk of tenminste een beetje belangrijk. Over het belang van muziek, rituelen en gewoonten zijn de meningen verdeeld.

5.4.4 Materialen en middelen

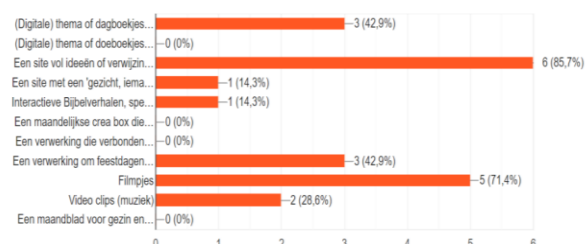
12. Hoe ben je in contact gekomen met het materiaal? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

13. Welke materialen/middelen zouden je voorkeur hebben? (maximaal 4 antwoorden)

7 antwoorden

De zondagse kerkgang en feestdagen zijn belangrijk als gezinsgeloofsmoment. De zondag als dag wordt door minder ouders als speciale dag gemarkeerd. De kerkdienst wordt als belangrijk ervaren. Digitale diensten worden in verschillende frequentie, maar door alle respondenten bekeken. Uit het interview komt naar voren dat er in de traditionele digitale diensten van de plaatselijke protestantse kerk geen verbinding met 'thuis' gevoeld wordt. De diensten worden ervaren als door en voor de oudere generatie.

Corona biedt bezinning maar ook verwarring blijkt uit het interview. Gezinnen worden op zichzelf teruggeworpen, 'En nu dan', en het geloofsleven kan versloffen door gebrek aan fysieke bijeenkomsten. Er is behoefte aan ontmoeting en gezinsvieringen. Jonge generaties hebben elkaar nodig. Uitwisseling van ervaringen met andere ouders kan handvatten bieden, merken de ouders in het interview en de observatie op.

Diensten voor verschillende generaties samen, en diensten voor generaties apart worden beide aangemerkt als stimulerend voor het geloofsgesprek thuis. In het interview worden beide opties genoemd als door de kerk ingezet. Jeugdwerkers in dienst bij de plaatselijke kerk of via een regionaal werkende jeugdwerkorganisatie betrokken, werken mee en denken mee over mogelijkheden om de jonge generaties bij de kerk te betrekken. Een meer traditioneel vormgegeven dienst, maar met eigentijdse muziek en aansprekende persoonlijke prediking wordt evenals als een kliederkerkviering gewaardeerd. Beide vormen worden als helpend ervaren voor geloven thuis doordat het geloofsgesprek tussen ouder en kind op gang komt. Mede door de structurele inzet van alternatieve vieringen wordt genoemd dat in de traditionele dienst geen groepen gezinnen meer verwacht worden. De kinderdienst is vervangen door een knutseltafel in de kerk. Een andere plaatselijke protestantse kerk gaat op zoek naar een alternatief voor kliederkerk voor gezinnen met oudere kinderen. Kliederkerk en andere alternatieve vieringen, leiden niet tot blijvende aansluiting van gezinnen in de traditionele diensten. Er blijft een kloof.

Bij geloven thuis wordt teruggevallen op wat door bezoek aan de kerk bekend is aan geloofsuitingen en materiaal gebruik. Maar ook nieuwe wegen worden gevonden door wat op internet en bij kerken uit de buurt te vinden is.

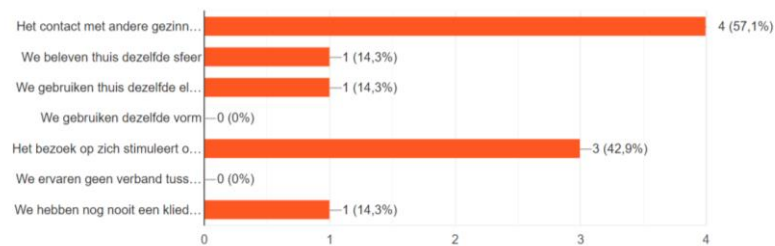
Ook uit de enquête komt naar voren dat materialen of middelen die gedeeld zijn door de eigen protestantse dorpskerk het meest gebruikt worden. Eenmaal wordt de kliederkerk genoemd en tweemaal de boekhandel. Hoewel een aantal respondenten materialen van internetsites gebruiken, geeft niemand aan de site van de Protestantse Kerk Nederland te raadplegen. Terwijl twee ouders wel aangeven materialen van kliederkerk via internet te bestellen.

Aansluiting op de ontwikkelingsbehoefte van de kinderen en de uitvoerbaarheid bij het materiaalgebruik bepaald grotendeels de keuze voor materialen. Voor een enkele ouder is een aantrekkelijke vormgeving of een verrassende of uitdagende inhoud een motivatie om met materialen voor geloven thuis aan de slag te gaan. Bijna de helft, vindt de aansluiting van het materiaal op de beleving in de kerk of het vormgeven thuis een rol. Een jeugdwerker, heeft het kliederkerk thema 'Ruth' door gekoppeld naar de club om het thema bredere aandacht dan alleen thuis te kunnen geven. Op de vraag naar de voorkeur die respondenten hebben als het gaat om het gebruik van middelen en materialen gaat de grootste voorkeur uit naar een site die ideeën levert of verwijst naar vindplaatsen voor ideeën (85,7%). Ook filmpjes worden gewaardeerd met een score van 71,4%. Er is niet gevraagd naar het type filmpje. Duidelijk is dat digitale materialen, waaronder beeldmaterialen, gewaardeerd worden. In veel mindere mate, 28,6%, geldt dit voor videoclips bij muziek. Dagboekjes met verhalen en kleine opdrachten scoren 42,9% terwijl niemand zijn voorkeur uitspreekt voor doe boekjes met veel opdrachten en weinig tekst. Een verwerking om de feestdagen te beleven wordt door 42,9% gewaardeerd. De materialen worden in gelijke mate wekelijks of maandelijks gebruikt. Een ouder geeft aan materialen alleen met feestdagen te gebruiken. Niemand kiest voor een maandelijks creatie box. Dit komt overeen met de voorkeur die ouders in de enquête uitgesproken hebben voor digitale middelen. Een verwerking verbonden aan de dienst wordt niet van belang geacht. Uit enquête en interview wordt duidelijk dat de kerkdienst door ouders belangrijk gevonden wordt maar niet bij hen aansluit en als eenzijdig voor en door oudere generatie ervaren wordt. De reguliere preek sluit niet meer aan bij de behoefte gezinnen. Er is een kloof waarneembaar tussen het gezin en de traditionele kerkdienst en tussen het gezin en de oudere generatie.

5.4.5 De kerk, de kliederkerk en geloven thuis

21. Als je een kliederkerk bezoekt (fysiek of digitaal), hoe zou je de invloed van de ervaringen op geloven thuis willen omschrijven? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

Vier van de zeven ouders gebruiken wel eens kliederkerkmateriaal. Twee bestellen het zelf, twee krijgen het via het kerkelijk jeugdwerk of de kliederkerk. Anders dan de ervaring van de jeugdwerker met het digitale materiaal van kliederkerk vinden de geënquêteerde gebruikers van thuismateriaal en doe boekjes dat deze makkelijk te vinden zijn op de site.

Uit de participerende observatie valt bij de enquête op te merken dat materialen soms niet als kliederkerk materialen herkend worden. Het kerkelijk jeugdwerk, bijvoorbeeld de kindernevendienst verstrekt pakketjes of tasjes met verschillende materialen. Ze bieden een combinatie van eigen in de kinderdienst gebruikte materialen en andere materialen voor thuisgebruik aan. Tijdens de participerende observatie vertellen vrouwen dat ze vanuit de kinderclub en kindernevendienst tasjes hebben gekregen. Hiermee zijn ze tijdens de Lockdown aan de slag gegaan. De spullen waren leuk voor de kinderen, al wil het ene beter dan het andere zeggen ze. Uit het interview en de observatie blijkt eveneens dat de kinderen kliederkerk materialen en andere materialen hebben gekregen in de thuispakketjes tijdens de Lockdown periode. De boekjes zien er leuk uit en zijn goed op de leeftijd afgestemd is de ervaring van een jeugdwerker. 'Dat helpt om aan de slag te gaan'. De jeugdwerkers hebben in de Lockdownperiode een extra opdracht of beloning toegevoegd om zicht op het gebruik van materialen thuis te krijgen.

De materialen die de afgelopen periode door de ouders zijn gebruikt zijn: Het doe boek 'Op reis met Ruth', Het doe boek voor Pasen, de kliederkerk thuis programma 'Feest van hoop'. Er is geluisterd naar de muziek van Trinity en de kliederkerk op tv is bekeken. De gebruikers zijn enthousiast tot behoorlijk enthousiast, drie of vier op een vijfpuntschaal van niet- tot heel enthousiast. Enkel vinden dat het verrassend en uitdagend is, dat het past bij de manier waarop het gezin het geloof wil vormgeven en dat het de relevantie van de bijbelverhalen voor vandaag laat zien. Een aantrekkelijke vormgeving vinden respondenten niet belangrijk. Het materiaal hoeft ook niet dezelfde beleving als tijdens een kliederkerkviering op te wekken. Dit is inherent aan de lage frequentie van de kliederkerk bijeenkomsten. Gebruikers laten via enquête, interview en observatie weten dat ze voor het kliederkerk materiaal kiezen omdat: 'De kracht van Kliederkerkmateriaal is dat het simpel is'. Het is makkelijk uit te voeren en past bij de ontwikkelingsbehoeften van de kinderen.

Deze kracht van Kliederkerk wordt eveneens zichtbaar tijdens de participerende observaties. In het concept van kliederkerk ervaren organisatoren ruimte om zelf creatief te worden in het ontwerpen van het programma, het materiaalgebruik of om een keuze te maken voor kinderen als specifieke doelgroep. De visie van Kliederkerk klinkt voornamelijk door als het om de grondprincipes van de kliederkerk, 'samen vieren, ontdekken en eten' gaat. Deze vormen overal de basis. In het interview valt op dat in de daarin beschreven kliederkerk, kinderen zonder ouders deelnemen. Ouders kunnen

parallel deelnemen aan een gespreksgroep voor bijeenkomsten rond geloof en gezin. Dit lijkt tegemoet te komen aan de behoefte aan ontmoeting en ondersteuning van ouders onder elkaar, *'de jonge generatie heeft elkaar nodig.'*

Met eenvoudige materialen wordt een thema van verschillende kanten belicht. De link die Bijbel en thema hebben komen in meerdere of mindere mate aan bod. Tijdens de observerende participatie viel op dat 'fun' opvallender aanwezig is dan 'faith'. Het is de uitdaging om deelnemers, ouders en kinderen te stimuleren om 'fun' met 'faith' te verbinden. Ouders die geloven thuis inhoud willen geven merken dat het geloofsgesprek thuis door een kliederkerkviering gestimuleerd wordt. Het zorgt voor laagdrempeligheid voor deelnemers met een al dan niet kerkelijke achtergrond. 'Tijdens bijeenkomsten als deze krijgt ieder wel wat mee van het christelijk geloof' De ontmoeting, die in alle onderzoeksvormen als belangrijk benoemd wordt, vindt op verschillende manieren plaats. Soms zoeken de leeftijdsgroepen elkaar op. Soms ook mengen verschillende generaties zich. Deze ontmoeting heeft een duidelijke meerwaarde naast de ervaringen van een traditionele viering, waar weinig verwachting naar de oudere generaties is, en waar niet ervaren opgedaan wordt dat de oudere generatie het geloof over draagt aan de jongere generatie. *'Geloven is niet meer iets voor de kerkenbanken. Deze manier past beter'*. Deelnemers voelen zich vrij het geloof op eigen wijze te beleven. *'Oude mensen brengen het geloof niet aan jonge mensen'* in de traditionele kerkgemeenschap. Als ouderen wel in gesprek gaan wordt dit gewaardeerd. Vanuit de participerende observatie wordt zichtbaar dat de verschillende generaties elkaar veel te bieden hebben. In de kliederkerk werken ouderen mee om gezinnen de kans te geven gezamenlijk aan de viering deel te nemen. Ze willen zich inzetten voor de jongere generatie, voor hun kerk of hun dorp. Andere ouderen haken aan 'omdat het eens wat anders is'. Buitenkerkelijke mensen doen mee omdat het een leuke zondagse gezinsactiviteit voor het dorp is. En voor weer anderen passen de verschillende benaderingen van het thema bij hun gezinssituatie met gelovige of niet gelovige ouders. Toch zijn veruit de meeste deelnemers en medewerkers afkomstig uit de protestantse dorpskerk. Een oorzaak zou in de PR kunnen liggen die plaats vindt via kerkelijke kanalen. In de corona periode is er minder kans voor mond tot mond reclame. Er waren volgens de organisatoren aanzienlijk minder deelnemers, waarschijnlijk haakten volgens hen veel mensen niet aan door de corona. De organisatie van een kliederkerk bijeenkomst is evenals het uitdelen van thuismaterialen, in handen van het jeugdwerk van de plaatselijke traditionele protestantse kerk. De organisatoren zijn de club en/of kindernevendienstleiding en jeugdouderling met een professionele jeugdwerker. Een kerk heeft een jeugdwerker van een zelfstandige regionale jeugdwerk organisatie in dienst. Door drukte en dubbele belasting hebben vrijwilligers weinig tijd bleek uit een van de observaties en het interview. Initiatieven tot jeugdwerkactiviteiten kunnen als persoonlijke acties ervaren worden, blijkt uit het interview, en als gebrek aan gemeenschapszin en een gezamenlijke motivatie en verantwoordelijkheid. Het is moeilijk aan vrijwilligers te komen, waardoor een kliederkerk laagfrequent plaats blijft vinden. In een kerk is er een aparte groep van meest oudere vrijwilligers die de kliederkerk organiseert. In deze kerk zijn de vieringen hoger frequent.

5.5. Samenvatting en conclusie

Door middel van het praktisch onderzoek kunnen de deelvragen vier; naar het gebruik van ondersteuningsvormen en vijf; naar de invloed van ervaringen tijdens de vieringen m.b.t. geloven thuis, beantwoord worden.

Ouders geven geloven thuis inhoud op traditionele momenten, rond eetmomenten, bedtijd, zon- en feestdagen op een veelal traditionele manier. Door geloof en traditie te verbinden met de leefwereld

kan het geloofsontwikkelingsproces ondersteund worden (Ploeger, 1993). Traditioneel gezien hebben vrouwen een groot aandeel in de geloofsopvoeding. Het blijkt dat het ook in het onderzoek vooral moeders zijn die actieve betrokkenheid tonen bij de geloofsopvoeding.

Ouders geven aan dat het belangrijk is om terug te kunnen vallen op een geloofsbasis. Maar niet elke ouder ervaart dit even sterk. Het eigen wisselende geloofsleven speelt een rol bij de mate waarin geloven plaats in het gezin krijgt. Terwijl aan de andere kant het enthousiasme van ouders in geloofsmomenten met kinderen, voor hen van betekenis is. Geloof is een keuzemogelijkheid geworden en het kan daardoor, hoewel het belangrijk is, lastig zijn voor opvoeders om de betekenis van het geloof voor hun leven te delen met hun kinderen. Geloven thuis blijkt dan ook kindgestuurd te zijn. Kinderen creëren op diverse manieren spontane geloofsmomenten in het gezin. Ouders vinden steun in het bezig zijn met hun kinderen rond geloven als ze kunnen aansluiten op de spontane geloofsmomenten van hun kinderen. Zij kunnen wederkerig van elkaar leren. Een kerkplek, zoals een kliederkerk die op intergeneratief, wederkerig leren is gericht, kan hen hierin ondersteunen.

Ouders ervaren dat ze afhankelijk zijn van de plaatselijke kerk. Ze willen hun kinderen wel iets meegeven, maar als ze het zelf moeten doen komt het er niet van. Kerken leveren gezinnen een aanbod. Ze maken hierbij gebruik van professionele jeugdwerkers. Deze bieden ondersteuning en begeleiding bij het aanbod aan gezinnen en zijn werkzaam in de uitvoering. Ze zijn rechtstreeks aan een gemeente verbonden of worden aangetrokken via een andere jeugdwerk organisatie.

Het aanbod van het jeugdwerk van de plaatselijke kerk (PKN), zoals thuismaterialen, stimuleert ouders bij het uitvoeren van geloven thuis. Het materiaal wordt wekelijks tot alleen rond de feestdagen gebruikt. Maar ouders gaan ook zelf op zoek. Hun voorkeur gaat uit naar media, via internet. Ze hebben behoefte aan een site met ideeën voor thuis of vindplaatsen ervoor. Hun kinderen zijn ook graag creatief bezig. Zoals vanuit de literatuur opgemerkt zijn er vanuit de plaatselijke kerk en op landelijk en regionaal niveau ondersteuningsvormen beschikbaar, die op verschillende manieren kunnen aansluiten bij de behoeften van generaties. Het kliederkerkconcept is daar één van en kan door haar intergeneratieve, creatieve en integratieve benaderingswijze een krachtige leeromgeving (De Kock & Verboom, Altijd leerling, 2012) bieden. Uit het onderzoek is gebleken dat gezinnen graag gebruik maken van het aanbod van kliederkerk, zowel de viering als de thuismaterialen. Kliederkerk als organisatie achter het dubbele aanbod koppelen ze niet. Het jeugdwerk van de plaatselijke protestantse kerk is de zichtbare organisator en materialenverstrekker. Door de traditionele kerkgemeenschap voelen ouders zich niet altijd gedragen. Ze ervaren het organiseren van een kliederkerk als extra druk op hun besteedbare tijd. Hierdoor blijft een kliederkerkevent een meest laagfrequente gebeurtenis. Het lijkt erop dat de achterliggende visie van kliederkerk zich beperkt tot de basisvorm samen vieren, ontdekken en eten. Meer bekendheid met de visie zou tot andere keuzes voor de inrichting, de frequentie en het betrekken van verschillende generaties kunnen leiden.

De relatie tot de traditionele kerkdienst is voor ouders dubbel. De fysieke samenkomst wordt voor het geloofsleven in het gezin als onmisbaar ervaren, maar inhoudelijk mist de aansluiting. De traditionele kerk wordt ervaren als in de eerste plaats afgestemd op de ervaring, beleving en vragen van de oudere generatie. Zowel de traditionele plaatselijke kerk als de kliederkerk worden vanwege de ontmoeting met anderen en uitwisseling met mensen uit de jongere generatie bezocht. Spontaan ontstaat in de kliederkerk ook contact met de oudere generatie.

Gezinnen nemen deel aan kliederkerkvieringen, maar deze zijn alleen laagfrequent te bezoeken (maandelijks tot jaarlijks). Ze maken ook gebruik van kliederkerkmaterialen, als onderdeel van een aanbod van het plaatselijk kerkelijk (jeugd) werk. Er wordt nauwelijks de keuze gemaakt voor materialen in verband met ervaringen tijdens de viering van kliederkerk. Ouders merken op dat het de ontmoeting is die stimulerend is voor geloven thuis. Ze ervaren de kliederkerkviering als passend bij hun gezinsleven. Er wordt met anderen over de kliederkerk gesproken. De deelnemers nodigen anderen uit om de kliederkerk mee te beleven. Getuigen (Protestantse Kerk in Nederland, 2016; Protestantse Kerk in Nederland, 2020) is op deze manier natuurlijk verbonden aan de kliederkerk. Deelnemers delen hun enthousiasme en voelen zich vrij in het beleven van hun geloof op een manier die bij hen past. Geloofsgesprek ontstaat in het gezin vanuit vieringen, zoals tijdens een kliederkerk, waar de verbinding tussen Bijbelverhalen en het dagelijks leven van de gezinnen wordt gelegd en leiders hun eigen ervaringen delen (spreken met het hart).

Gezinnen waarvan zowel ouders als kinderen verschillen in hun relatie t.o.v. het geloof, ontwikkelingsniveau en leerstijl nemen deel aan kliederkerkvieringen. Ze ervaren kliederkerk als een bij hun gezin passende vorm van kerk-zijn door de benadering van een thema op verschillende wijze.

Hoofdstuk 6. De contouren zichtbaar

Voltooien is niet je taak, maar het staat je evenmin vrij om ermee te stoppen. (Misjna Avot 2:21)

6.1. Inleiding

Het eerste deel van het onderzoek is gericht geweest op het beantwoorden van de deelvragen een, twee en drie door middel van literatuuronderzoek. Het theologisch en godsdienst pedagogisch kader dat hieruit naar voren komt is van belang geweest voor het beantwoorden van de deelvragen vier, vijf en drie voor zover de praktijk gerelateerd is, en voor de onderzoeksvraag die hierna beantwoord zal worden. De literatuurstudie kan eveneens handvatten bieden voor de analyse.

De aanleiding voor dit onderzoek is beschreven in het eerste hoofdstuk. Geloven thuis inhoud geven in een samenleving waar geloven een keuzemogelijkheid is geworden kan een uitdaging zijn, zeker in het licht van de coronacrisis. Hierdoor is de vraag ontstaan hoe gezinnen de geloof thuis inhoud geven en op welke manier een kliederkerk daaraan een bijdrage kan leveren. Hieruit volgt de onderstaande onderzoeksvraag die in dit hoofdstuk beantwoord zal worden:

Op welke wijze geven gezinnen met kinderen in de leeftijd van 4-14 jaar in dorpsgemeenschappen in Friesland, die betrokken zijn bij een kliederkerk, uitvoering aan geloven thuis.

6.2. Beantwoording van de onderzoeksvraag

De beantwoording van de onderzoeksvraag zal vorm krijgen vanuit de drie thema's uit het praktisch onderzoek: aandacht voor geloven thuis, materialen en middelen en gezin, geloof en kerk.

Aandacht voor geloven thuis.

Vrouwen geven in het onderzoek aan dat zij meer dan hun mannelijke partners actief zijn bij de geloofsopvoeding thuis. Om inhoud te geven aan geloven thuis, vertellen ouders ondersteuning van de kerk nodig hebben. Hun eigen wisselende geloofsleven speelt een rol bij het enthousiasme, en de mate waarin geloven plaats in het gezin krijgt. Het helpt als er aanbod van de kerk is met materialen en middelen voor geloven thuis. Fysiek contact met andere ouders helpt ook, in bijvoorbeeld samenkomsten, of via een appgroep, voor uitwisseling en ondersteuning.

Geloven thuis is kindgestuurd. Zij stimuleren hun ouders door hun spontane geloofsuitingen. Het zijn de vragen, verhalen en opmerkingen van kinderen die de ouders uitdagen tot nadenken, en hen motiveren en activeren om ook daadwerkelijk vorm te geven aan het geloof in de huiselijke context. Voorop staat dat geloven thuis als een leuke gezinsactiviteit ervaren moet worden met ruimte voor zowel geloof, gebed als maatschappelijke- en levensthema's.

Materialen en middelen

Geloven thuis wordt veelal inhoud gegeven op traditionele momenten, en met traditionele middelen. Het aanbod van de plaatselijke kerk heeft de voorkeur van ouders. Het kerkelijk aanbod stimuleert om thuis met geloven aan de slag te gaan. Tijdens de coronaperiode heeft het jeugdwerk van de traditionele kerk zoals de kindernevendienst, materialen bij gezinnen thuisgebracht en zodoende de verbinding verzorgt tussen de plaatselijke protestantse kerk (PKN) en thuis. Ook kliederkerk materialen worden gekoppeld aan het bestaande jeugdwerk. Verbindingen tussen kerk en thuis worden niet gelegd door de kliederkerk. De club of de kindernevendienst stelt met behulp van kliederkerk en andere materialen thema's aan de orde en geeft materialen mee voor thuis.

Ouders maken gebruik van het aanbod van het jeugdwerk maar gaan ook zelf op zoek. Nieuwe manieren zijn tijdens de Lockdownperiode gevonden op internet en bij kerken uit de buurt. Ouders geven aan behoefte te hebben aan programma's, informatie en ideeën via internet. Kinderen zijn thuis ook creatief bezig. Ouders zijn op zoek naar kerkvormen en materialen die bij hun gezinssituatie passen. Bij de keuze voor materialen is aansluiting op de ontwikkelingsbehoefte van de kinderen en de uitvoerbaarheid bij het materiaalgebruik het meest bepalend.

Gezin, geloof en kerk

Ontmoeting en uitwisseling met andere gezinnen, en het onderhouden van het geloofsleven, wordt genoemd als een belangrijke motivatie voor deelname aan zowel de plaatselijke protestantse kerk als de kliederkerk. Anders dan de traditionele protestantse kerk ervaren ouders wel aansluiting en herkenning in de kliederkerk die door het jeugdwerk van de plaatselijke kerk georganiseerd wordt. De kliederkerken worden laagfrequent (jaarlijks tot hooguit maandelijks) georganiseerd vanwege de extra druk op de besteedbare tijd van de ouders. Zij zijn meestal de organisatoren samen met een professionele jeugdwerker. De kliederkerk en het thuismateriaal van Kliederkerk wordt ervaren als een onderdeel van het kerkelijk jeugdwerk van de traditionele plaatselijke kerk. Ouders maken thuis gebruik van het kliederkerk materiaal. Dit geeft geen specifieke herkenning met betrekking tot de kliederkerk maar eerder als een van de materialen uit het jeugdwerk aanbod van de plaatselijke kerk. Ouders maken dan ook nauwelijks de keuze voor materialen in verband met ervaringen tijdens de viering van kliederkerk. Ouders zijn zeker positief over het thuismateriaal en de kliederkerkviering. Kliederkerk wordt als passend bij het gezin ervaren vanwege de ontmoeting en omdat er geloofsgesprek in het gezin ontstaat. Dit geldt niet alleen voor een kliederkerk, maar ook voor andere vieringen die geloof en leven bij elkaar brengen en waar leiders spreken vanuit hun hart, d.w.z. hun geloofservaringen delen. Over de kliederkerk wordt met anderen gesproken en anderen worden uitgenodigd. De deelnemers stralen enthousiasme uit en voelen zich vrij in het beleven van het thema of hun geloof op een manier die bij hen past. Er ontstaat contact tussen gezinnen en deelnemers uit de oudere generatie, al is dit niet de reden voor de gezinnen om deel te nemen. Door de vorm van kerk-zijn en door de benadering van een thema op verschillende wijze voelen ook niet gelovige gezinsleden of vrienden zich thuis in de kliederkerk. Kliederkerk reikt door haar visie en vorm een anders gevormd puzzelstukje aan binnen de plaatselijke protestantse kerken die van haar concept gebruik maken. Kliederkerk levert als onderdeel van het traditionele kerkelijk jeugdwerk een bijdrage aan het geloofsontwikkelingsproces van de deelnemende ouders en kinderen.

6.3. Analyse

6.3.1. Inleiding

In de aanleiding tot het onderzoek is geschetst dat gezinnen die tijdens de lockdownperiode vanwege corona, geloven thuis inhoud wilden geven afhankelijk leken van een aanbod uit het jeugdwerk van de plaatselijke protestantse kerk. Door het onderzoek is er ten eerste meer zicht gekomen op de manier waarop geloven bij gezinnen thuis inhoud krijgt. Ten tweede op de achtergronden ervan, en ten derde op wat de kliederkerk daaraan bijdraagt of kan bijdragen.

6.3.2. Uitkomsten

De puzzeltocht van de Protestantse Kerk Nederland om jonge generaties bij de kerk te betrekken is plaatselijk herkenbaar. De protestantse kerk zoals deze traditioneel inhoud krijgt, kan geloof en leven zeker voor de jongere generaties vanwege maatschappelijke en culturele ontwikkelingen, niet meer op elkaar aansluiten. In de ontwikkeling die binnen deze kerk gaande is, ontstaan nieuwe kerkplekken. Een van deze plekken is Kliederkerk.

Er worden door de Friese protestantse dorpskerken puzzelstukjes gezocht om jonge mensen verbonden te houden. In deze zoektocht beantwoordt de kerk aan haar eerder, in hoofdstuk twee, beschreven opdracht ten aanzien van geloofsopvoeding.

Jongere generaties merken dat ze de kerk nodig hebben om hun geloof levend te houden. Ook al ervaren ze een kloof, ze voelen zich afhankelijk van de kerk vanwege de ontmoetingen, voornamelijk met generatiegenoten, om elkaar behulpzaam te zijn op hun geloofsreis. In dit klimaat vinden ze, behalve door uitwisseling, weinig voedingsbodem voor geloofsontwikkeling wat hen als geloofsopvoeder beïnvloedt. De mate waarin zij hun kinderen kunnen faciliteren houdt verband met hun geloofsbasis die meer of minder sterk ontwikkeld is.

De traditie biedt ouders houvast bij het inhoud geven aan geloven thuis. In de balans tussen 'Belief', het overgeleverde geloof en de tradities, en Faith', vertrouwen op de waarde ervan voor het eigen leven (Ploeger, 1993) kan versterking van 'faith' zorgen voor een onafhankelijker geloofsopvoeding. Het intergeneratief geloofsgesprek rond Bijbelse verhalen en thema's (par. 4.3.3.) dat ontstaat in de kliederkerk (Van der Meulen & Plomp, 2020) kan die bijdrage leveren.

Het past bij de ontwikkelingsfase van de kinderen in de huidige maatschappij om ontdekkend te zijn en hun ouders uit te dagen tot wederkerige geloofsontwikkeling. Ouders moeten zelf aan de slag. Dit kan wringen met de catechetische cultuur binnen de traditionele kerk die in mindere mate een proactieve houding ontwikkeld. Ze is gericht op geloofsoverdracht en inwijding in de kerk. Hierdoor kan een afhankelijkheid van de kerk ontstaan.

Een kerkplek zou tweeledig ondersteunend kunnen zijn: gericht op het versterken van de geloofsbasis van de ouders en ondersteunend in gezin en kerk, bij de wederkerige geloofsontwikkeling tussen de verschillende generaties, zoals ouder en kind.

In het aanbod aan gezinnen zal rekening gehouden moeten worden met de manier waarop gezinnen de materialen en middelen gebruiken. Meegewogen zal moeten worden dat geloven thuis kindgestuurd is en dat het vooral moeders zijn die een actieve rol in de geloofsopvoeding vervullen. Er zal nagedacht moeten worden over de rol van vaders in de geloofsopvoeding. Onderzocht kan worden of de opgemerkte patronen in dit onderzoek regionaal kenmerkend zijn of een algemene tendens.

Kliederkerk kan door haar contextuele benadering een bijdrage leveren maar niet als instap model met een overgang naar de traditionele kerk. Deelnemers ervaren dat de traditionele diensten niet op hun leven is toegesneden door de veranderde maatschappelijke en culturele ontwikkelingen. Maar ook door de grote verschillen in theologische en ecclesiologische visie van beide kerken kan er geen naadloze overgang zijn. Toch geven ouders aan dat de kerkgang belangrijk is voor het geloofsleven thuis. De Protestantse Kerk Nederland zou dit verder kunnen doordenken.

Het lijkt erop dat kennis van de achterliggende visie van kliederkerk zich beperkt tot de basisvorm samen vieren, ontdekken en eten. Meer bekendheid met de visie zou tot andere keuzes voor de inrichting, de frequentie en het betrekken van verschillende generaties kunnen leiden.

Binnen jongere en de oudere generaties zijn mensen op zoek naar 'iets anders'. Kliederkerkvieringen kunnen wel een brug vormen en het intergenerationele geloofsgesprek op gang brengen.

De thuismaterialen waaronder die van Kliederkerk en Kliederkerk als viering worden gewaardeerd. De benaderingswijze van de kliederkerk kan het geloofsontwikkelingsproces stimuleren van zowel ouders als kinderen. Maar ze vindt te weinig frequent plaats, omdat de verantwoordelijkheid voor de geloofsopvoeding en daarmee het jeugdwerk eerder een zaak van de overbelaste ouders, dan van de hele kerkgemeenschap is.

Een meer frequente en duidelijker geprofileerde kliederkerk met een helder uitgedragen visie kan grotere betekenis krijgen voor geloofsontwikkeling binnen gezinnen in de Friese dorpskerken. Kliederkerk zou een serieuze partner voor de protestantse dorpskerk kunnen worden, maar dit vraagt een doordenking van het effect van de verschillen op de toekomstige ontwikkeling van de plaatselijke protestantse kerk en op landelijk niveau. Kliederkerk als partner kan helpend zijn voor de geloofsontwikkeling van ouders en kinderen omdat deze passende 'tools' voor hun geloofsontwikkeling kunnen krijgen, ook in de thuissituatie.

De kliederkerk zou verder onderzoek kunnen doen om inzicht te verkrijgen naar hoe zij zich nadrukkelijker zou kunnen profileren met een aanbod aan de plaatselijke protestantse kerk. De plaatselijke professionele krachten zoals jeugdwerkers, maar ook predikanten zouden hierbij betrokken kunnen worden.

6.4. Discussie

6.4.1. Beperkende factoren en effecten

Het onderzoek is explorerend van aard. Er kunnen er geen conclusies getrokken worden. De uitkomsten kunnen wel een aanwijzing vormen voor manieren waarop Kliederkerk kan bijdragen aan de geloofsopvoeding in gezinnen in dorpsgemeenschappen. Ze kunnen inzichten voor plaatselijke kerken ter ondersteuning van gezinnen bij geloofsopvoeding bieden, en tot inzichten en aanknopingspunten leiden voor verder onderzoek.

Het onderzoek is uitgevoerd tijdens de coronapandemie. Tijdens het traject is er sprake geweest van een Lockdownperiode. Dit betekent dat er binnen de kerken geen vieringen mogelijk waren. Ook andere kerkelijke activiteiten waren beperkt of niet mogelijk. Het onderzoek naar 'Geloven thuis' tijdens de Lockdownperiode bracht als voordeel mee dat het voor de deelnemers aan het onderzoek een actueel en voelbaar thema was. Er was lange tijd geen andere optie voor de deelnemers dan geloven, thuis inhoud te geven. Dit betekent dat alle deelnemers vanuit hun directe dagelijkse ervaring hebben kunnen reageren en het thema in alle scherpste kon worden onderzocht.

Voor de vragen omtrent de relatie tussen kerkplek en gezin konden deelnemers niet van de actuele situatie, maar slechts van hun geheugen gebruik maken. Dit heeft invloed gehad op de deelname aan het onderzoek en de beantwoording van de enquêtevragen. Met betrekking tot de enquêtevragen kon dit ondervangen worden door in de vraagstelling ook de digitale diensten een plaats te geven. Voordeel was dat deze nieuwe ontwikkeling binnen de kerk meegenomen kon worden. Met betrekking tot deelname aan het onderzoek was invloed te bemerken door de manier waarop de afbakening begrepen werd. Voorwaarde voor deelname was betrokkenheid bij een kliederkerk. Tijdens het onderzoek is duidelijk geworden dat mede door de lage frequentie van de kliederkerk in de dorpen, mensen niet meer het idee hadden betrokken te zijn. Sommige kliederkerken waren voor corona, nog maar eenmaal van start gegaan, een andere had besloten na de pandemie de kliederkerk om te

vormen vanwege hun tieners. Er is nadat er geen respons kwam een belronde langs de contactpersonen geweest om dit te bespreken. Dit heeft ertoe geleid dat er toezeggingen gedaan zijn om ouders alsnog enquêtes te sturen, en dat er een interview kwam. Dit interview kan de antwoorden uit de enquête verdieping geven en de participerende observatie ondersteunen.

Kliederkerk hanteert geen deelnemerslijst en vanwege privacyregels kunnen kerken geen adreslijsten sturen om ouders rechtstreeks te benaderen. Daarom zijn contactpersonen van kliederkerken gevraagd om uitnodigingen aan gezinnen door te sturen. Het ontbreken van de mogelijkheid tot persoonlijk contact is een beperkende factor geweest voor de mate van deelname aan het onderzoek. Een niet persoonlijk benaderde groep geeft een laag respons percentage (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2008). De contactpersonen reageerden op één na niet uit zichzelf maar er moest eerst telefonisch contact gezocht worden. De contactpersonen geven aan weinig zicht te hebben op geloven thuis. Kliederkerk vindt laagfrequent plaats als onderdeel van het jeugdwerk en kent daardoor geen groot belang. Door het onderzoek als meervoudige case study te benaderen konden de resultaten met behulp van triangulatie, tot waardevolle informatie leiden. Omdat er minder respons was dan verwacht op de enquête, en omdat het aan het einde van de onderzoeksperiode, in juli, toch nog mogelijk was om in twee dorpen een participerende observatie te doen, is dit centraal in het onderzoek komen te staan. Dit heeft aan het inzicht in de onderzoeksvraag een significante bijdrage geleverd. Tezamen met de enquête en het interview was het mogelijk in deze kleine afgebakende en daardoor homogene groep, verzadiging te bereiken. Het ook onderzoek is mede hierdoor langer van duur geweest. Mijn betrokkenheid op het onderwerp, als jeugdwerker en ouder, kan bepaalde items door herkenning onbedoeld extra belichten. Aan de andere kant kan dit helpend zijn om de bredere betekenis die een waarneming kan hebben op het spoor te komen en voor verdieping zorgen.

Kinderen waren niet te bereiken als aparte doelgroep. Eenmaal is door een kind de kinderenquête ingevuld. De kinderenquête is niet meegenomen in het onderzoek omdat besloten is het onderzoek vanuit het ouderperspectief te benaderen. De enquête is opgenomen in de bijlage.

Het gehele onderzoek waren gezinsbezoeken niet mogelijk om ouders en kinderen te observeren en te bevragen. Zij hadden waardevolle informatie kunnen verstrekken over de daadwerkelijke uitvoering van geloven in de thuissituatie. Een digitaal interview biedt geen alternatief vanwege de beperkte mogelijkheden tot interactie en onbekende factoren die een rol kunnen spelen. Door participerende observatie kon er toch persoonlijk contact gelegd worden. Tegelijkertijd werd de context in beeld gebracht.

6.4.2. Veranderingen tijdens het onderzoek

Het onderzoek zou in eerste instantie in drie protestantse kerken met en drie zonder een kliederkerk uitgevoerd worden, om zicht op zowel het materiaal gebruik als de invloed van ondersteuning van een kliederkerkgemeenschap te kunnen krijgen. Vanwege de beperkte mogelijkheden door corona, de praktische uitvoerbaarheid en het zo gelijk mogelijk houden van de context en de achtergrond van gezinnen met betrekking tot geloof en kerkgemeenschap, heeft het onderzoek zich alleen op deelnemers aan kliederkerk gericht. De onderzoeksvraag is daarop aangepast. Gaandeweg het onderzoek is duidelijk geworden dat de kliederkerk die door de Protestantse Kerk Nederland wordt gezien als partner kerkplek voor gezinnen die niet of minder kerkelijk betrokken zijn, in de onderzochte dorpen in Friesland een jeugdwerkactiviteit van de plaatselijke protestantse kerk is. Zij biedt eveneens kliederkerkmaterialen aan. Gezinnen ervaren eerder betrokkenheid bij het plaatselijke kerkelijk jeugdwerk. Dit leidde ertoe dat de focus verschoof van de betekenis die kliederkerk bij de uitvoering

van geloof in het gezin zou hebben naar de focus op wat Kliederkerk voor geloof in het gezin zou kunnen betekenen.

6.4.3. Onderwerpen voor vervolgonderzoek en aanbevelingen voor thuis en kerk

Dit explorerend onderzoek geeft een indicatie voor thema's waarop vervolgonderzoek kan plaats vinden. Genoemd is het thema profilering met name voor wat betreft visie en herkenbaarheid. Onderzocht kan worden of de opgemerkte patronen in dit onderzoek regionaal kenmerkend zijn of een algemene tendens. Aanvullend onderzoek kan gedaan worden met het oog op inzicht in het functioneren van kliederkerk en haar materialen in stedelijke context, of de behoeften van gezinnen binnen traditionele protestantse kerkgemeenschappen zonder kliederkerk. Mogelijke andere thema's zijn: De redenen voor non-respons; hoe leeft het onderwerp 'geloof thuis' in de kerk en de gezinnen?, Het meervoudige aanbod; kan dit wel gelijk zijn voor gebruik in een kerkplek en thuis. De verhouding van de beide kerkplekken PKN en Kliederkerk tot elkaar in het vernieuwingsproces van de Protestantse Kerk Nederland en tegen de achtergrond van de verschillende visies. De aansluiting op de traditionele kerkdienst voor deelnemende gezinnen aan kliederkerk als instapmodel. Het versterken van de geloofsbasis van opvoeders om geloven thuis vanuit eigen initiatief inhoud te kunnen geven. Kindgestuurd geloven in de thuissituatie en de aansluiting van het aanbod hierop.

Op basis van de voorgaande beschreven uitkomsten in dit onderzoek kunnen tot slot enkele concrete aanbevelingen aangereikt worden. Kliederkerk kan de geloofsbasis in het gezin versterken door, in de ontwikkeling van materialen en methodes, rekening te houden met enkele specifieke aandachtspunten.

- De versterking van de geloofsbasis van opvoeders en specifiek daarop gerichte onderlinge uitwisselingsmogelijkheden met het oog op hun rol als geloofsopvoeders.
- Bewust inzetten op manieren waarop behalve vrouwen, ook mannen uitgedaagd kunnen worden om als opvoeders samen enthousiast geloven thuis met hun kinderen te organiseren.
- Kindgestuurd geloven als uitgangspunt nemen in de ontwikkeling van materialen voor geloven thuis
- Opvoeders mogelijkheden bieden om zelfstandig actief op zoek te kunnen gaan naar mogelijkheden om geloven thuis samen met hun kinderen inhoud te geven.
- Aan te sluiten bij vaste gewoonten en tradities die vorm en inhoud geven aan geloven thuis en het opmerkzaam maken van opvoeders voor de geloofsmomentjes die kinderen thuis creëren.
- Het stimuleren van oudere generaties om in de kerkgemeenschap betekenis te hebben voor jongere generaties.
- De bekendheid met de achterliggende visie van Kliederkerk vergroten, en de behulpzaamheid ervan bij de geloofsontwikkeling binnen gezinnen (op de kerkplek en thuis) onder de aandacht brengen bij jeugd- en kerkleiding.

Bibliografie

- Biesma, H. (2000, februari). *Leren met/van Israël - 'het Leerhuis'*. Opgehaald van Kerk in Israël: <https://www.kerkenisrael.nl/vrede-over-israel/voi44-1d.php>
- Borgman, E. (2017). *Leven van wat komt*. Utrecht: Meinema.
- Bryman, A. (2012). Social research methods, 4th edition. In A. Bryman, *Social research methods, 4th edition* (pp. 430-466). Oxford: Oxford University Press.
- De Kock, J. (2017). *Opvoeden is gekkenwerk*. Heerenveen: Medema Jongbloed.
- De Kock, J., & Verboom, W. (2012). *Altijd leerling*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- De Kock, J., Meester-van Laar, A., & Roeland, J. H. (2010). *Mores en sores van jongeren van nu*. Amsterdam: Buijten en Schipperheijn.
- De Muynk, B. (1998, december). *Wapenveld*. Opgehaald van Nieuw licht (a) & wijs me de weg (b): <https://wapenveldonline.nl/artikel/346/nieuw-licht-a-wijs-mij-de-weg-b/>
- De Reuver, R., & Vellekoop, M. (2019). *Mozaïek van kerkplekken*. Utrecht: Dienstenorganisatie Protestantse Kerk.
- De Roest, H. (2010). *Huis voor de ziel*. Zoetermeer: Meinema.
- De Steven. (2020). *Zingeving: een doel hebben in je leven*. Opgehaald van De Steven: <https://www.desteven.nl/training-coaching-vraagbaak/behoefte/zingeving-doel-behoefte>
- Dekker, W. (2011). *Marginaal en Missionair*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Depoortere. (2003). *Geloofsontwikkeling: Het klassieke model van James Fowler (Emory University, U.S.A.)*. Opgehaald van KU Leuven: <https://www.kuleuven.be/thomas/page/download/45098/>
- Fresh Expressions. (2018, september). *What is a Fresh Expression?* Opgehaald van Fresh Expressions: <https://freshexpressions.org.uk/about/what-is-a-fresh-expression/>
- Fries Sociaal Planbureau. (2019, 06). *Leven in Fryslân*. Opgehaald van Fries Sociaal Planbureau: https://www.fsp.nl/wp-content/uploads/2019/06/FSP_LIF_TOTAAL-DEF.pdf
- Got Questions Ministries. (2020, januari 27). *What is an attractional church?* Opgehaald van Got Questions: <https://www.gotquestions.org/attractional-church.html>
- Guinness, M. (1994). *Joodse wortels*. Putten: Shalom books.
- Hendriks, J. (2000). *De gemeente als herberg*. Kampen: Kok.
- In Wikipedia. (2020). *Sagrada Família*. Opgehaald van Wikipedia: https://nl.wikipedia.org/wiki/Sagrada_Fam%C3%ADlia
- Keller, T. (2015). *Centrum kerk*. Franeker: van Wijnen.
- Koops, E. (2018, april 03). *reformatie-oorzaken-hervorming*. Opgehaald van Historiek: <https://historiek.net/reformatie-oorzaken-hervorming-samenvatting/72265/>

- Landman, S. (2016, juli). Het godsbeeld van kinderen. Een vergelijking tussen traditionele en moderne cognitievethorieën. *Afstudeerscriptie Master GeestelijkeVerzorging*. Groningen: Rijks Universiteit Groningen.
- Lings, G. (2013). *Messy Church theology*. Abingdon, UK: The Bible reading fellowship.
- onderwegonline. (2018, maart 03). *onderwegonline*. Opgehaald van onderwegonline.nl: <https://www.onderwegonline.nl/app/uploads/2014/11/OW-4-5-De-plaatselijke-kerk.pdf>
- Oussoren, A., & van Opijnen, J. (2020, december 4). *Hoe pas je Growing Young toe in je kerk?*. Opgehaald van Praktijkcentrum: <https://www.praktijkcentrum.org/blog/hoe-pas-je-growing-young-toe-in-je-kerk/>
- Paas, S. (2015). *Vreemdelingen en Priesters*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Paas, S., Roest, G. J., & Wierda, S. (2012). *Eten met Jezus*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Parlevliet, L., van der Berg, B., & Zondervan, T. (2013). *Het kind en de grote verhalen*. Amersfoort: Kwintessens.
- Ploeger, A. K. (1993). *Inleiding in de godsdienstpedagogiek*. Kampen: Kok.
- Plomp, N. (sd). *Handleiding Kliederkerk*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/download8342/Handleiding%20Kliederkerk%20deel%201.pdf>
- Plomp, N. (sd). *Handleiding Kliederkerk*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/download8342/Handleiding%20Kliederkerk%20deel%201.pdf>
- Praamsma, J. (1998). *Kennis van het Koninkrijk, geloofsopvoeding in zaakpedagogisch perspectief*. Opgehaald van Utrecht University Academia.org: <https://uu.academia.edu/JanMartenPraamsma>
- Praamsma, J. (2014). Op zoek naar de juiste woorden. *Open mijn toekomst, studiedag CHE* (p. 7). Ede: Lezing gehouden op studiedag 'Open mijn toekomst' voor leraren Godsdienst-Levensbeschouwing aan de Christelijke Hogeschool Ede.
- Protestantse Kerk. (2021, 01 06). *Kliederkerk: missionaire vorm van vieren voor alle leeftijden*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/verdieping/kliederkerk-missionaire-vorm-van-vieren-voor-alle-leeftijden/>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2016, januari). *Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/download676/Kerk%202025%20-%20Definitieve%20versie.pdf>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2016). *Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg, P15*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/download7575/Kerk%202025%20-%20Waar%20een%20woord%20is,%20is%20een%20weg.pdf>

- Protestantse Kerk in Nederland. (2016, januari). *Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg*, P9, 10. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/download7575/Kerk%202025%20-%20Waar%20een%20woord%20is,%20is%20een%20weg.pdf>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2020). *Geloofsontwikkeling van kinderen*. Opgehaald van Jong protestant: <https://jongprotestant.protestantsekerk.nl/verdieping/geloofsontwikkeling-van-kinderen/>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2020). *Geloofsopvoeding thuis*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/training/geloofsopvoeding-thuis/>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2020). *Kliederkerk*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/thema/kliederkerk/>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2020). *Thema's*. Opgehaald van Jong Protestant: <https://jongprotestant.protestantsekerk.nl/themas/>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2021, januari 6). *Kliederkerk: missionaire vorm van vieren voor alle leeftijden*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/verdieping/kliederkerk-missionaire-vorm-van-vieren-voor-alle-leeftijden/>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2021). *Programma's en werkvormen*. Opgehaald van Jong Protestant: <https://jongprotestant.protestantsekerk.nl/overzicht/>
- Protestantse Kerk in Nederland. (2021). *Thema: Avondmaal & Doop*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://protestantsekerk.nl/ideeenbank/?theme=22&expanded>
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2008). *Methoden en technieken van onderzoek*. Amsterdam: Education Benelux BV.
- Smelik, K. (2020). *Jodendom een religie van leven*. Oud-Turnhout/'s Hertogenbosch: Gompel en Svacina.
- Strange, W. (2005). *Kinderen in de vroeg-christelijke kerk*. Heerenveen: Jongbloed.
- Thomas Godsdienstonderwijs KU Leuven. (2013, december 01). *Gaudi's Sagrada Familia*. Opgehaald van Thomas Godsdienstonderwijs KU Leuven: <https://www.kuleuven.be/thomas/page/sagrada-familia/>
- TU Kampen en Hogeschool Viaa. (2021, september 20). *Centrum-Kerk van Tim Keller*. Opgehaald van Weetwatjegeloof.nl: <https://www.weetwatjegeloof.nl/centrumkerk/>
- Valstar, J. (2015). *God is buiten de tijd*. Amersfoort: Kwintessens.
- Van den Berg, B., ter Avest, I., & Kopmels, T. (2013). *Geloof je het zelf?!* Bussum: Coutinho.
- Van der Heijden, S. (2012). *Kerk voor een nieuwe generatie*. Heerenveen: Medema.
- Van der Meulen, M., & Plomp, N. (2020). *www.theologie.nl*. Opgehaald van www.theologie.nl/artikelen/kerkophbouw/discipelschap:

<https://www.theologie.nl/artikelen/kerkgebouw/discipelschap-door-creatieve-kerkverbinding-met-andere-kerkplekken-nodig/>

Van Loenen, G. (2000, januari 31). *'Bij een open kerk hoort een verhaal, geen preek'*. Opgehaald van Trouw: <https://www.trouw.nl/nieuws/bij-een-open-kerk-hoort-een-verhaal-geen-preek~bcff2ac7/>

Van Pelt, J. (2009, 07 17). *Digibron*. Opgehaald van Zorg ervoor dat de kinderen onderwezen worden met een goede catechismus (Calvijn en de catechese 2): https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/offset/0/zoekwoord/calvijn+en+de+catechese/id/tag:Wekker,20090717:newsml_1b444df9102d7029aeee236b0308bc78

Van Pelt, J. (2009, 07 31). *Digibron*. Opgehaald van Geloofsopvoeding in school en kerk (Calvijn en de catechese 3): https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:Wekker,20090731:newsml_b25b55192ab74883fefbf0a0c2570f37

Verhoeven, N. (2014). *Wat is onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Visser, N. (2020). *overzicht Joodse eredienst*. Opgehaald van Liturgie&cetera: <https://noemewv.nl/liturgica/litLit7039.html>

Vlaams Instituut Gezond Leven. (2017, oktober 17). *Eerste hulp bij observaties*. Opgehaald van Vlaams Instituut Gezond Leven: https://www.gezondleven.be/files/gezondheidsbevordering/Leidraad_EHB_observaties.pdf

Wiersma, G. (2021). *kerkoverstag*. Opgehaald van <https://kerkoverstag.nl/>: <https://kerkoverstag.nl/>

Wilson, J. C. (2019). *The gospel driven church*. Grand Rapids: Zondervan.

Wisse, M. (2020). *de rol van de Bijbel in de gemeente*. Opgehaald van www.protestantsekerk.nl: <https://www.protestantsekerk.nl/verdieping/wat-als-mensen-niet-meer-willen-leren-de-rol-van-de-bijbel-in-de-gemeente/>

Bijlagen

Bijlage 1. Ouderenquête uitslagen

Onderzoek geloven thuis/Kliederkerk

De vragen gaan over de volgende onderwerpen: De kennismaking, aandacht/ motivatie en inhoud aan geloven thuis, ervaringen delen en verbindingen met de vieringen fysiek of digitaal.

*Vereist

1. Leeftijd: *

- ☐ 18-30
- ☐ 31-40
- ☐ 41-60
- ☐ 51-60
- ☐ 60+

2. Ik ben *

- ☐ Man
- ☐ Vrouw
- ☐ Anders

3. Ik ben *

- ☐ Ouder
- ☐ Verzorger
- ☐ Anders

4. Hoe ziet je gezin eruit? *

Markeer slechts één ovaal per rij.

	0	1	2	3	4+
Partner	☐	☐	☐	☐	☐
Kinderen (0 tot 4 jaar oud)	☐	☐	☐	☐	☐
Kinderen (5 tot 9 jaar oud)	☐	☐	☐	☐	☐
Kinderen (10 tot 14 jaar oud)	☐	☐	☐	☐	☐
Kinderen (15 tot 17 jaar)	☐	☐	☐	☐	☐
Andere inwonende gezinsleden	☐	☐	☐	☐	☐

5. Ik ben (meerdere antwoorden mogelijk) *

- ☐ deelnemer aan de kliederkerk
- ☐ lid van een PKN-kerk

6. Hoe vaak bezoeken jullie gewoonlijk als gezin de dienst?

Markeer slechts één ovaal per rij.

	1 maal per week	2 maal per maand	1 maal per maand	1 maal per kwartaal	1 maal per jaar
Fysiek (toen dat mogelijk was)	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal	☐	☐	☐	☐	☐

7. Hoe vaak bezoeken jullie gewoonlijk de kliederkerk?

Markeer slechts één ovaal per rij.

	1 maal per week	2 maal per maand	1 maal per maand	1 maal per kwartaal	1 maal per jaar
Fysiek (toen dat mogelijk was)	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal	☐	☐	☐	☐	☐

8. Bezoeken jullie nog een andere kerk?

Markeer slechts één ovaal per rij.

	Andere protestantse kerk	Evangelisch	Baptist	RK kerk	TV dienst
Fysiek (toen dat mogelijk was)	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal	☐	☐	☐	☐	☐

Aandacht voor geloven thuis

9. Welke spontane geloofsmomenten ontdek je thuis? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Mijn kids luisteren wel eens naar geloofsliedjes of verhalen via media als YouTube of cd's/dvd's
- ☐ Mijn kids vertellen wel eens verhalen of zingen geloofsliedjes van de kerkplek
- ☐ Mijn kids vertellen wel eens verhalen of zingen geloofsliedjes van school of media
- ☐ Mijn kids stellen vragen over het geloof
- ☐ Mijn kids bladeren in de boekjes van kliederkerk
- ☐ Mijn kids gaan bezig met ander materiaal dat er bij ons thuis is over geloven
- ☐ Mijn kids zijn wel eens bezig met geloofsthema's d.m.v. knutselen of andere middelen (b.v. lego/Playmobil) geloofsthema's
- ☐ Mijn kids spelen wel eens verhalen of geloofsthema's na
- ☐ Mijn kids maken wel eens filmpjes over bijbel verhalen of geloofsthema's

11. 10. Welke geloofsmomenten organiseer je thuis? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ We hebben geen speciale momenten, maar we praten over geloven bij gebeurtenissen of vragen van onze kids
- ☐ Door de week hebben we speciale momenten bij het eten of het naar bed gaan
- ☐ Op zondag laten we merken dat deze dag speciaal is voor ons
- ☐ Met kerst, Pasen, Pinksteren leggen we op verschillende manieren de verbinding met de

- ☐ Bijbelverhalen
- ☐ We kijken samen films met geloofsthema's
- ☐ We kijken samen naar online diensten
- ☐ We vormen een groepje rond geloofsthema's met andere gezinnen
- ☐ Anders:

11. Ik vind het belangrijk dat mijn kerkplek mij behulpzaam is door... (meerdere antwoorden mogelijk)

Markeer slechts één ovaal per rij.

	onbelangrijk	beetje belangrijk	belangrijk
Een aanbod van materiaal gericht op de ontwikkelingsleeftijd van onze kinderen	☐	☐	☐
dat we worden gewezen op de mogelijkheden die er zijn via het informatieblad of de site	☐	☐	☐
De (digitale) bijeenkomst geeft inspiratie voor het vormgeven aan geloven thuis.	☐	☐	☐
(Digitale) ontmoetingen (app, gespreksgroepen, koffiemomenten, facebook)	☐	☐	☐

12. Stellingen over de kerkplek en geloven thuis. (1 keuze)

- ☐ Ik gebruik het aanbod van kerkplek want zij is het beste op de hoogte van de mogelijkheden.
- ☐ Ik zoek liever zelf, want ik weet het beste wat bij ons past.
- ☐ Een aanbod van de kerk is fijn, maar zelf zoeken is ook goed

13. Op welke manieren ervaar je behulpzaamheid bij geloven thuis? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

	Kliederkerk	PKN	Anders	geen behulpzaamheid
De (digitale) bijeenkomst geeft inspiratie voor het vormgeven aan geloven thuis.	☐	☐	☐	☐
We krijgen materiaal gericht op de ontwikkelingsleeftijd van onze kinderen	☐	☐	☐	☐
We worden gewezen op de mogelijkheden die er zijn via het informatieblad of de site	☐	☐	☐	☐
Door (digitale) ontmoeting, individueel of in groepen, voor ouders waarin aandacht voor geloofsopvoeding is	☐	☐	☐	☐
Er is een appgroep	☐	☐	☐	☐
We hebben facebook	☐	☐	☐	☐
Ik ervaar geen ondersteuning	☐	☐	☐	☐

14. Stellingen (kruis aan als je het eens bent, meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Als we samen de dienst beleven kan geloven thuis makkelijker een vervolg krijgen
- ☐ Als kinderen een aparte kinder (neven)dienst hebben, wordt er thuis meer over geloven gesproken
- ☐ Geloven thuis wordt interessanter als verschillende generaties elkaar kunnen ontmoeten
- ☐ Het is belangrijk voor de geloofsbeleving thuis dat er digitale diensten blijven
- ☐ De dienst heeft geen invloed op geloven thuis

15. Ik wil bij geloven thuis (kies 4 opties) *

Markeer slechts één ovaal per rij.

	Onbelangrijk	Beetje belangrijk	Belangrijk
Een positieve ervaring en sfeer creëren	☐	☐	☐
Geloven praktisch maken	☐	☐	☐
Bijbelkennis overdragen	☐	☐	☐
Aandacht hebben voor gebed	☐	☐	☐
Aandacht voor maatschappelijke en levens-thema's (milieu, verdriet enz.)	☐	☐	☐
Bekend raken met rituelen en gewoonten	☐	☐	☐
Aandacht voor muziek en creativiteit	☐	☐	☐

16. Hoe belangrijk zijn digitale mogelijkheden voor jou? (meerdere antwoorden mogelijk)

Markeer slechts één ovaal per rij.

	Onbelangrijk	Beetje belangrijk	Belangrijk
Digitale diensten	☐	☐	☐
digitale informele groepen (app, facebook)	☐	☐	☐
websites met info, filmpjes, crea, enz. gericht op geloven thuis	☐	☐	☐

17. Gebruik je bij geloven thuis kliederkerkmateriaal? *

- ☐ Ja, verder naar 19
- ☐ Soms, verder naar 19
- ☐ Nee, ga naar sectie 4

materialen en middelen

kliederkerk

18. Waardoor heb je de keuze voor de kliederkerk thuis materiaal gemaakt?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Het materiaal is ons aangeboden door de kliederkerk
- ☐ Het materiaal is ons aangeboden door de PKN-kerk
- ☐ Ik vond het via internet, het zag er aantrekkelijk uit
- ☐ Ik ben getipt door iemand

19. Met welk kliederkerk thuis materiaal heb je de afgelopen tijd ervaring opgedaan?

- ☐ (meerdere antwoorden mogelijk)
- ☐ Het huis op de rots
- ☐ Het zomerboek
- ☐ Ruth, herfst thema
- ☐ (Palm)Pasen
- ☐ Ander materiaal

20. Ik ben enthousiast over het kliederkerk thuis materiaal *

Eens 1 2 3 Oneens

21. Hoe zou je je keuze willen toelichten? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Het materiaal past bij de ontwikkelingsbehoeften van onze kinderen
- ☐ Het materiaal past bij de manier waarop we in ons gezin het geloof vorm willen geven
- ☐ Het materiaal is verrassend en uitdagend
- ☐ Het materiaal laat zien dat bijbelverhalen ook vandaag relevant zijn
- ☐ Het materiaal is makkelijk uit te voeren, waardoor het goed thuis te gebruiken is
- ☐ Het sluit aan op wat we in de kliederkerk beleven
- ☐ Het spreekt ons niet zo aan, maar de kinderen zijn enthousiast
- ☐ Het spreekt ons niet aan, en de kinderen zijn ook niet enthousiast

Materialen en middelen

andere

22. Gebruik je voor geloven thuis ander materiaal? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Materiaal van de site van de PKN
- ☐ Materiaal van andere sites
- ☐ Materiaal vanuit boekjes
- ☐ Materiaal van het jeugdwerk van onze kerk
- ☐ We geven geloven thuis zelf vorm
- ☐ We gebruiken alleen materiaal van kliederkerk

23. Hoe zou je je keuze willen toelichten? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Het materiaal past bij de ontwikkelingsbehoeften van onze kinderen
- ☐ Het materiaal past bij de manier waarop we in ons gezin het geloof vorm willen geven
- ☐ Het materiaal is verrassend en uitdagend
- ☐ Het materiaal laat zien dat bijbel verhalen ook vandaag relevant zijn
- ☐ Het materiaal is makkelijk uit te voeren, waardoor het goed thuis te gebruiken is
- ☐ Het sluit aan op wat we in de kerk beleven
- ☐ Het spreekt ons niet zo aan, maar de kinderen zijn enthousiast We zijn er niet zo enthousiast over en de kinderen zijn ook niet.

24. Hoe ben je in contact gekomen met het andere materiaal? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Ik vond het via internet
- ☐ Ik vond het in de boekhandel
- ☐ Ik ben getipt door iemand van de PKN
- ☐ Ik ben getipt door iemand van de kliederkerk
- ☐ Ik ben getipt door iemand anders
- ☐ Ik krijg het via onze kerk

25. Welk middelen kies je? (2 antwoorden) *

- ☐ (Digitale) themaboekjes
- ☐ een site vol ideeën zoals filmpjes, liedjes, crea tips enz.
- ☐ een site met een 'gezicht, iemand die ook aanspreekbaar is
- ☐ een maandelijkse crea box die thuis bezorgd wordt
- ☐ Anders:

26. Hoe vaak gebruik je thuis materialen of middelen (boek, internet, crea) om geloven thuis inhoud te geven? (1 antwoord) *

- ☐ Maandelijks
- ☐ Wekelijks

- Meerdere keren per week
- Dagelijks

27. Welke ervaringen in een kliederkerk inspireren je bij geloven thuis? (meer antwoorden mogelijk)

Markeer slechts één ovaal per rij.

	nooit	soms	vaak
De muziek	☐	☐	☐
De creatieve verwerking	☐	☐	☐
De manier waarop de bijbel verhalen met het leven nu verbonden worden	☐	☐	☐
De manier waarop generaties uitgedaagd worden samen geloof te delen	☐	☐	☐
De manier waarop gebeden wordt	☐	☐	☐
De manier waarop de dienst is opgebouwd	☐	☐	☐
De manier waarop rituelen en symbolen gebruikt worden	☐	☐	☐
Het thema	☐	☐	☐
De vorm	☐	☐	☐
We richten het op onze eigen manier in	☐	☐	☐

- ☐ 28. Hoe zou je de invloed van de ervaringen willen omschrijven?
- ☐ De verbondenheid met andere gezinnen stimuleert ons bij geloven thuis
- ☐ Het stimuleert ons om geloofsgesprekken te voeren
- ☐ We beleven thuis dezelfde sfeer
- ☐ We gebruiken thuis dezelfde elementen (Bijbelverhaal, kaars, verwerking, enz.)
- ☐ We gebruiken dezelfde vorm
- ☐ We ervaren geen verband tussen de kerkplek en geloven thuis

29. Hoe belangrijk vind je het dat de (digitale) dienst je inspireert bij geloven thuis?

Niet belangrijk ☐ ☐ ☐ Erg belangrijk

30. Wat motiveert je het meest om thuis met geloven aan de slag te gaan? (3 antwoorden)

Markeer slechts één ovaal per rij.

	Kolom 1
Vragen van de kinderen	☐
Materialen die we van de kerkplek krijgen	☐
(Digitaal) contact met andere ouders	☐
gezamenlijke gezinsactiviteiten waarmee we thuis verder kunnen	☐
Enthousiaste leiding	☐
Feestdagen (Kerst, Pasen e.d.)	☐

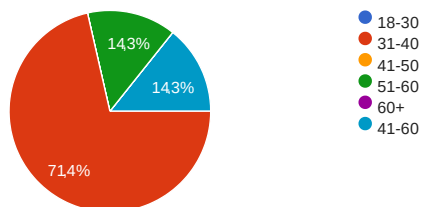
31. Wat zou je nog willen delen over je ervaringen met geloven thuis?

Bedankt voor het invullen. Samen kunnen we geloven thuis nog mooier maken! Een bedankje ligt klaar als je mailt naar degene van wie je de enquête kreeg.

7 antwoorden

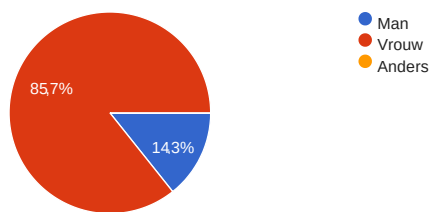
1. Leeftijd

7 antwoorden

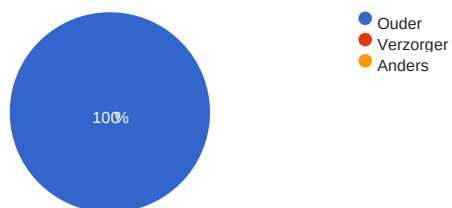
2. Ik ben

7 antwoorden

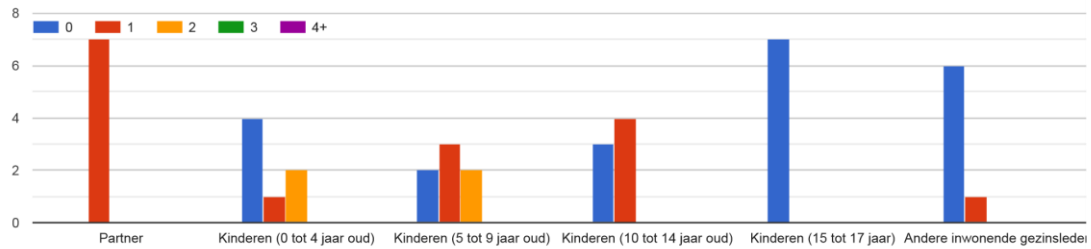

3. Ik ben

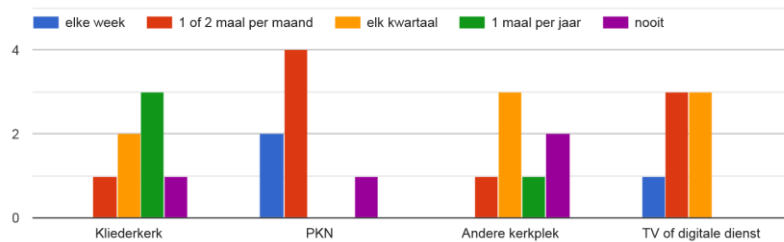
7 antwoorden

4. Hoe ziet je gezin eruit?

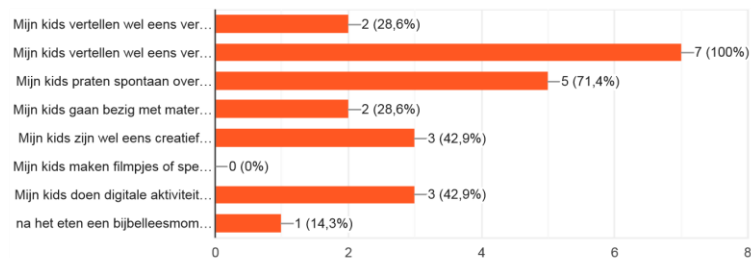
5. Welke kerkplekken bezoeken jullie gewoonlijk? (fysiek toen dit mogelijk was en digitaal)

Aandacht voor geloven thuis

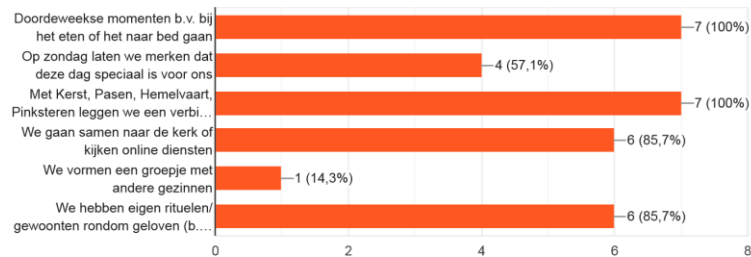
6. Welke spontane geloofsmomenten ontdek je thuis? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

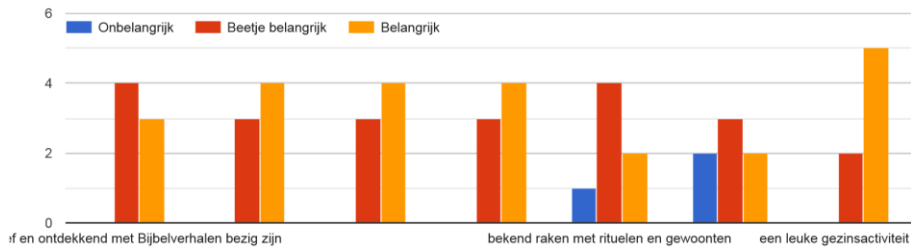

7. Welke geloofsmomenten organiseer je thuis? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

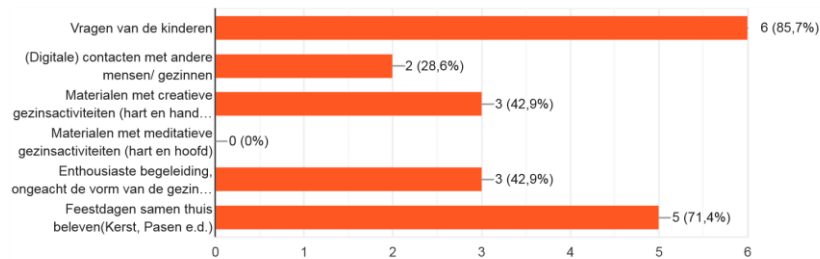

8. Ik wil bij geloven thuis ...

9. Wat motiveert je het meest om thuis met geloven aan de slag te gaan? (maximaal 3 antwoorden)

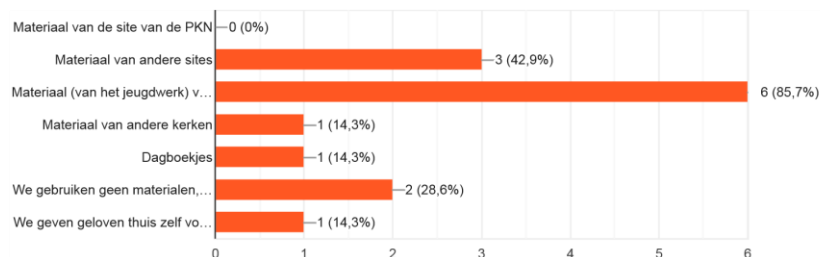
7 antwoorden

Materialen en middelen 1

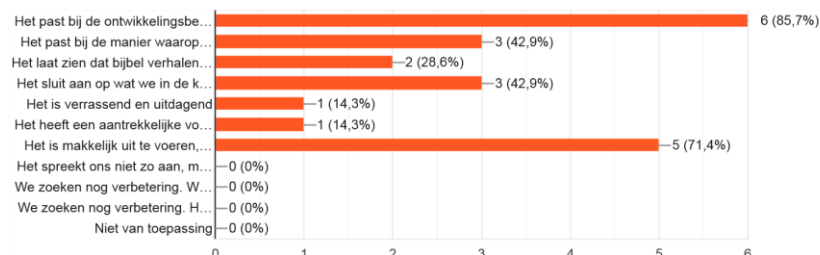
10. Welk materiaal gebruik je bij geloven thuis? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

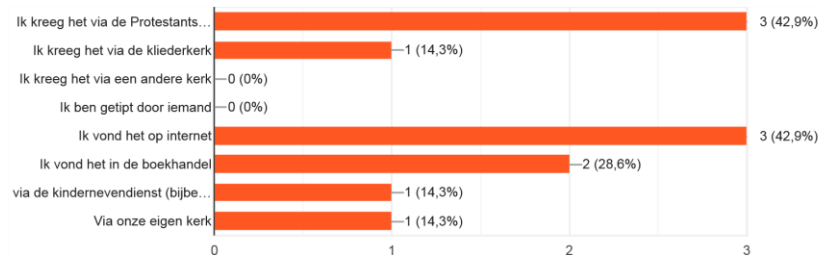
11. Hoe zou je een toelichting op je keuze uit vraag 10 willen geven? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

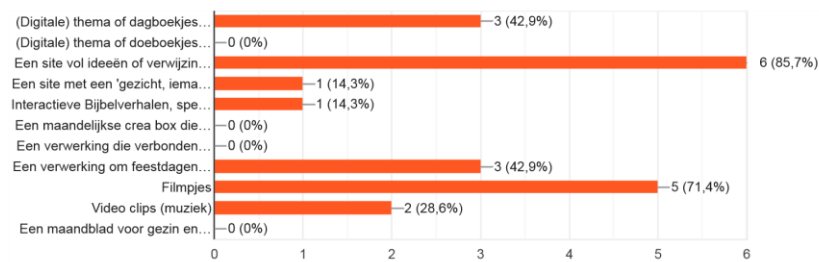
12. Hoe ben je in contact gekomen met het materiaal? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

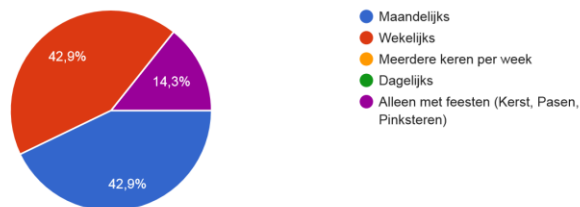
13. Welke materialen/middelen zouden je voorkeur hebben? (maximaal 4 antwoorden)

7 antwoorden

14. Hoe vaak gebruik je materialen/middelen (boek, internet, crea enz.) om geloven thuis inhoud te geven? (1 antwoord)

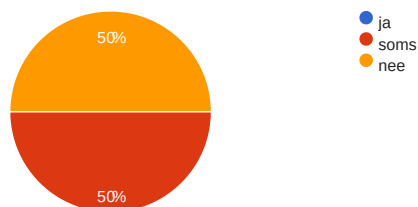
7 antwoorden

Materialen en middelen 2

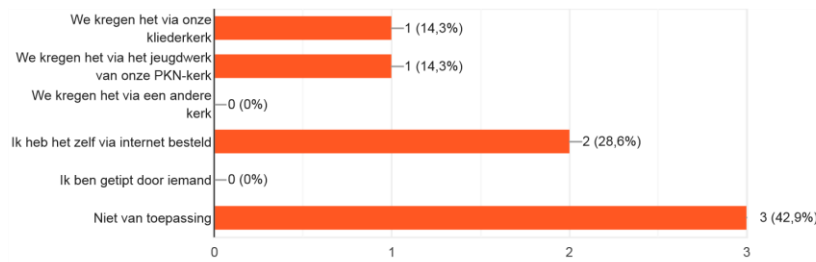
Gebruik je voor geloven thuis kliederkerk materiaal?

6 antwoorden

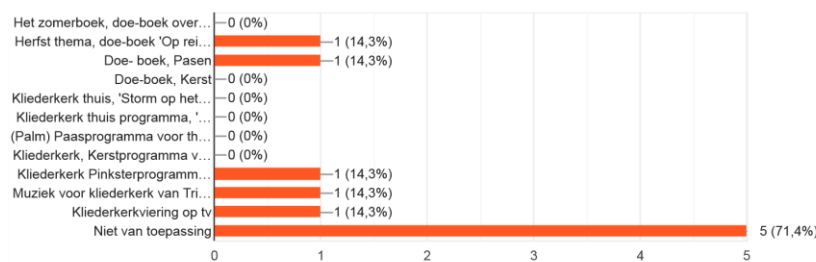
16. Waardoor heb je de keuze voor het kliederkerk thuis materiaal gemaakt? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

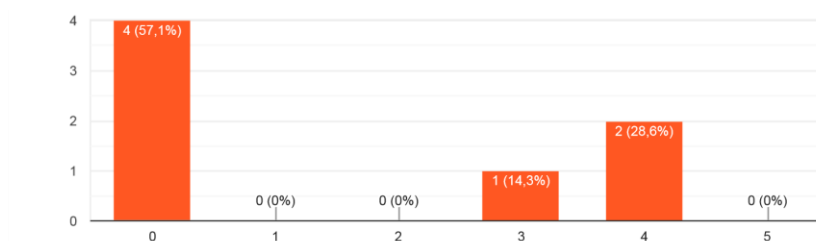
17. Met welk kliederkerk thuis materiaal heb je de afgelopen tijd ervaring opgedaan? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

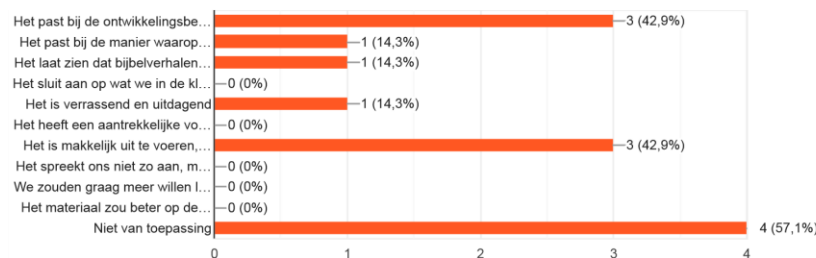
18. Hoe enthousiast ben je over het kliederkerk materiaal? (1 niet enthousiast- 5 heel enthousiast)

7 antwoorden

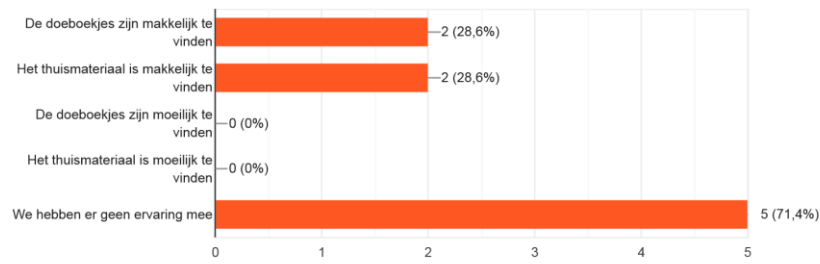
19. Hoe zou je je keuze voor kliederkerkmaterialen willen toelichten? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

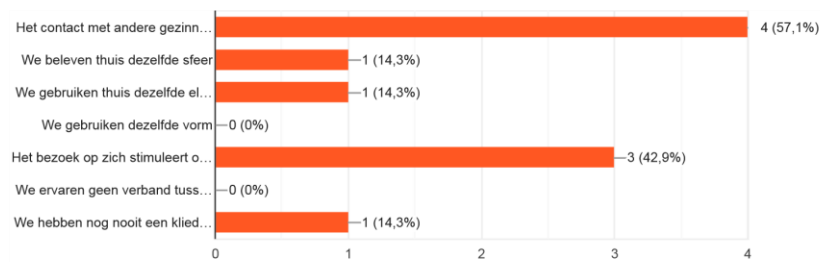
20. Is het materiaal makkelijk te vinden op de site? (Meer antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

21. Als je een kliederkerk bezoekt (fysiek of digitaal), hoe zou je de invloed van de ervaringen op geloven thuis willen omschrijven? (meerdere antwoorden mogelijk)

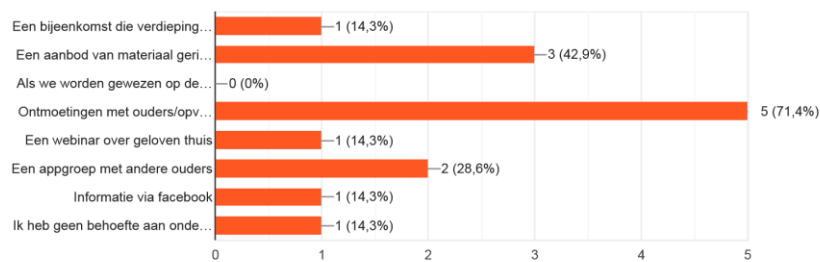
7 antwoorden

Thuis Kerk Geloof

22. Wat zou je helpen bij geloven thuis? (meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

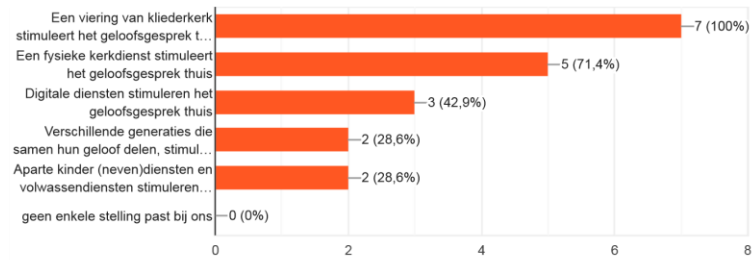
23. Hoe waardeer je het als je kerkplek een aanbod doet bij geloven thuis (1 keuze)

7 antwoorden

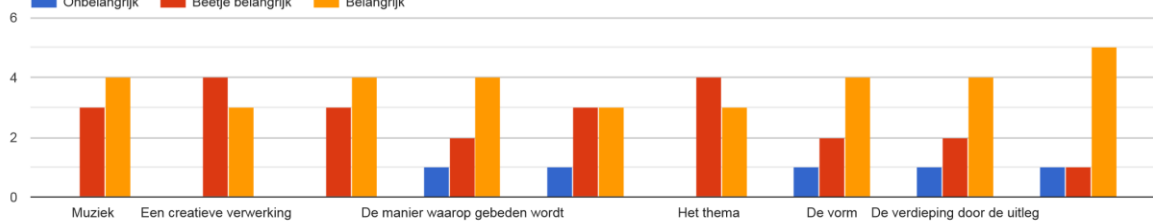
24. Stellingen (kruis aan als je het eens bent, meerdere antwoorden mogelijk)

7 antwoorden

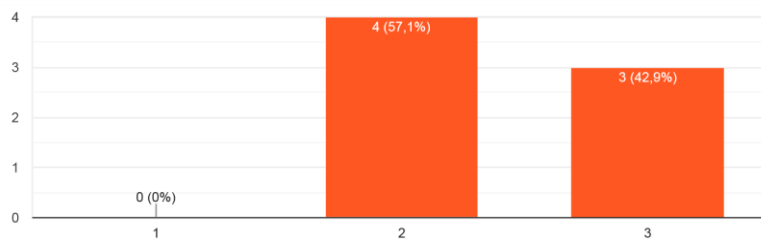
25. Welke elementen in een dienst zouden je inspiratie kunnen geven voor geloven thuis? (meer antwoorden mogelijk)

Onbelangrijk Beetje belangrijk Belangrijk

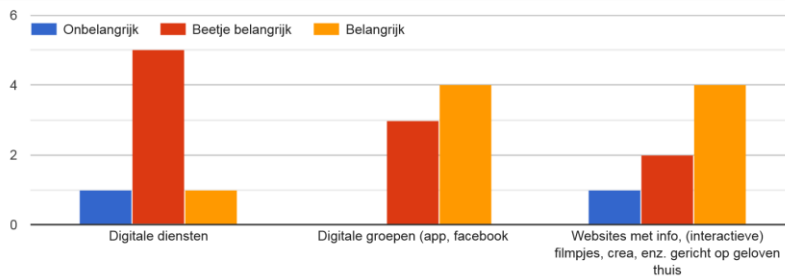
26. Hoe belangrijk vind je het dat de (digitale) dienst je inspireert bij geloven thuis?

7 antwoorden

27. Hoe belangrijk zijn digitale mogelijkheden voor jou? (meerdere antwoorden mogelijk)

Onbelangrijk Beetje belangrijk Belangrijk

2 . Wat zou je nog willen delen over je ervaringen met geloven

2

een interactieve kindernevendienst is meer aansluitend dan nu de digitale

nv

Bedankt voor het invullen. Samen kunnen we geloven thuis tot een waardevolle ervaring maken! Stuur een mailtje met brea.en.fisk@gmail.com en je ontvangt een kleine attentie voor een geloofsmoment thuis. Wil je verder behulpzaam zijn? Laat mail en ik neem contact met je op om nog even kort door te praten over jullie

Bijlage 2. Kinderenquête uitslag

1 antwoord

Accepteert antwoorden

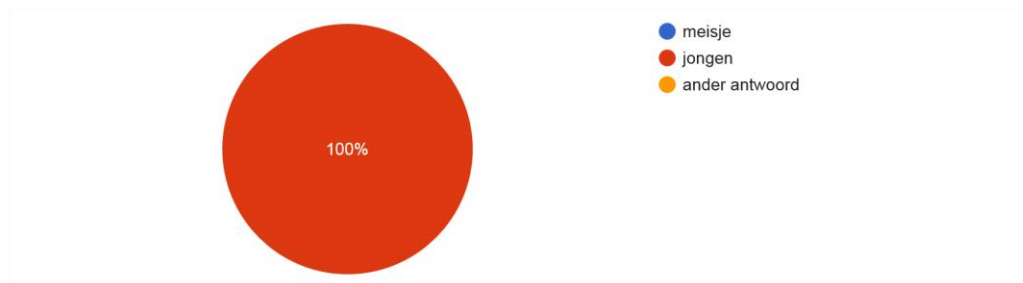
Overzicht

Vraag

Individueel

1. Ben je een

1 antwoord

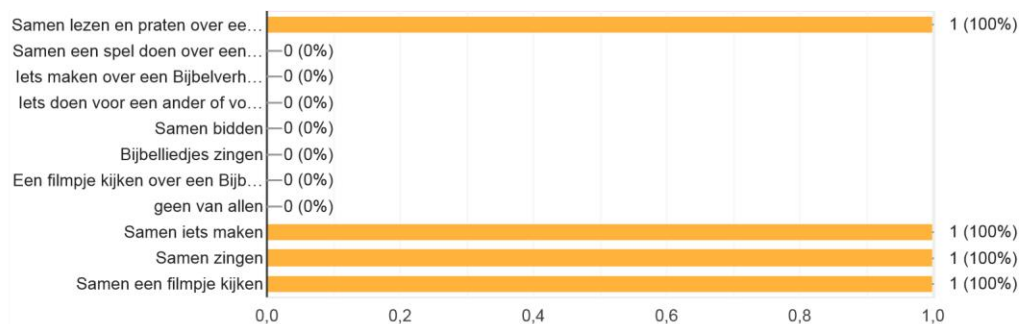
2. Wat is je leeftijd

1 antwoord

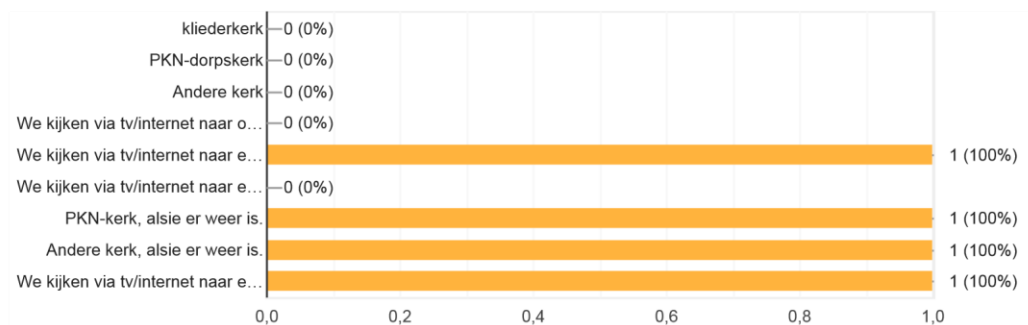
3. Wat doe je het liefst? (kies niet meer dan 4 vakjes)

1 antwoord

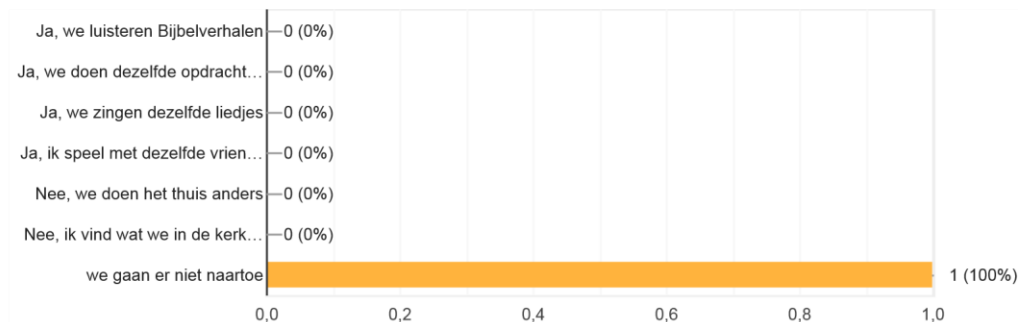
4. Naar welke kerk ga je (als het kan) of kijk je? (Je kunt meer vakjes kiezen)

1 antwoord

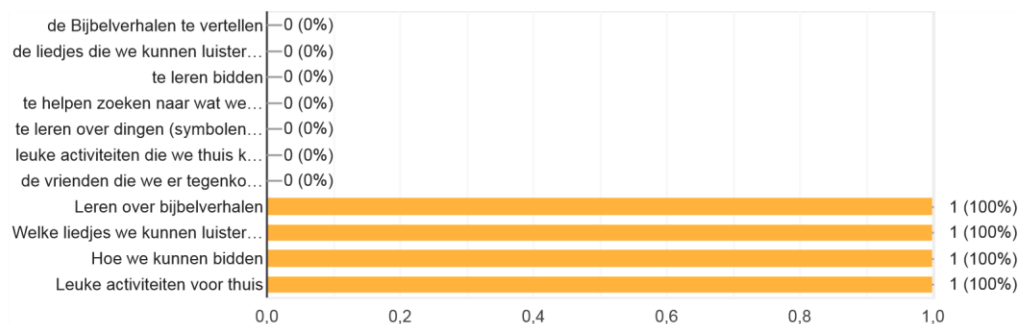
5. Doe je thuis hetzelfde als in de (klieder)kerk? (je kunt meer vakjes kiezen)

1 antwoord

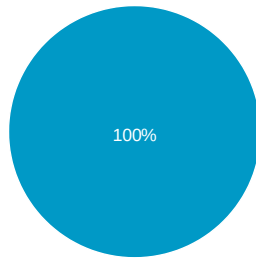
6. Bij geloven thuis kan de kerk ons helpen door (niet meer dan 4 vakjes)

1 antwoord

7. Gebruiken jullie voor geloven thuis wel eens doe-boekjes?

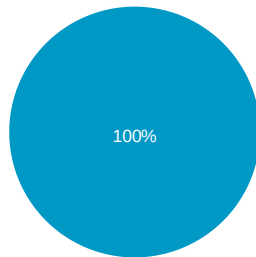
1 antwoord

- Ja, en dat vind ik heel leuk
- Ja, en dat vind ik een beetje leuk
- Ja, maar dat vind ik niet leuk
- Nee, en dat vind ik ook niet leuk
- Nee, maar dat lijkt me wel leuk
- Ja, en dat vind ik leuk

8. Maak je wel eens iets bij de Bijbelverhalen? (een creatieve opdracht)

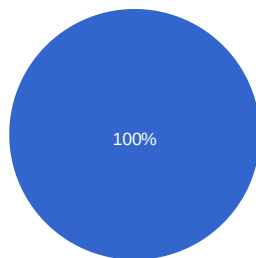
1 antwoord

- Ja, en dat vind ik heel leuk
- Ja, en dat vind ik een beetje leuk
- Ja, maar dat vind ik niet leuk
- Nee maar dat lijkt me wel leuk
- Nee, en dat vind ik ook niet leuk
- Ja, en dat vind ik leuk

9. Doen jullie wel eens spellen bij de Bijbelverhalen?

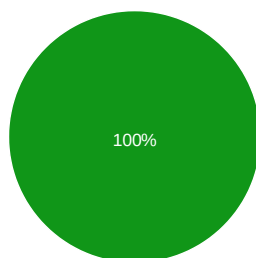
1 antwoord

- Ja, en dat vind ik leuk
- Ja, en dat vind ik een beetje leuk
- Ja, maar dat vind ik niet leuk
- Nee, maar dat vind ik wel leuk
- Nee, en dat vind ik ook niet leuk

10. Doen jullie wel eens buiten activiteiten over geloven?

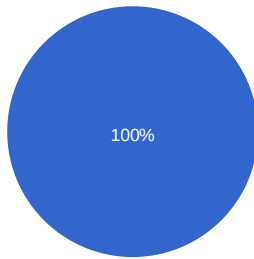
1 antwoord

- Ja, en dat vind ik leuk
- Ja, en dat vind ik een beetje leuk
- Ja, maar dat vind ik niet leuk
- Nee, maar dat lijkt me wel leuk
- Nee, en dat vind ik ook niet leuk

11. Eten jullie wel eens iets speciaals om iets over Jezus te leren? (bijvoorbeeld op zondag, met Kerst, Paŕen

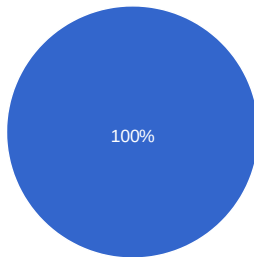
1 antwoord

- Ja, en dat vind ik leuk
- Ja, en dat vind ik een beetje leuk
- Ja, maar dat vind ik niet leuk
- Nee, maar dat lijkt me wel leuk
- Nee, en dat vind ik ook niet leuk

12. Kijk je wel eens filmpjes over geloven?

1 antwoord

- Ja, en dat vind ik leuk
- Ja, en dat vind ik een beetje leuk
- Ja, en dat vind ik niet leuk
- Nee, maar dat lijkt me wel leuk
- Nee, en dat vind ik ook niet leuk

13. Wat is het leukste wat je ooit gedaan hebt met geloven bij jou thuis?

1 antwoord

tekenen met dat je ook bij de kerk op de ramen hebt

Bijlage 3. Interview

Interview 11.30, 4 juli 2021

N 1: Hoi, met Nynke. Het is gelukt! (We hadden eerder al een telefonische afspraak maar het contact lukte niet)

V1: Jaaa, hij stond op stil. De telefoon stond op stil. Dus zodoende hoorde ik hem niet.

N2: Ha, ha, nou dat kan gebeuren maar we hebben elkaar.

V2: Ja, zeker

N3: Enne, je had die *enquête* ingevuld die ik je gestuurd had?

V3: Jaaa

N4: Hoe was dat?

V4: Eh, *nou wel prima eigenlijk. Er zaten wel leuke vragen tussen.*

N5: O, da's fijn en eh ja ook iets waarvan je zegt dat is me zo bijgebleven?

V5: Ehm, nou niet direct

N6: *Oh, nou maakt niet uit. Je had zelf ook kinderen hé in de basisschoolleeftijd. Hoe oud zijn je kinderen?* V6: *De jongste is 6 en de oudste 10.* N7: Ah, dat is net de groep die ik zoek voor het onderzoek

van geloven thuis. Enne ben je thuis ook bezig met geloven en hoe je dat thuis kan vormgeven? V7: Eh, ja. 's Avonds thuis bijvoorbeeld dan lezen we voor uit de Bijbel en als de kinderen op bed gaan eh en we bidden en danken trouwens ook voor het eten. En als ze op bed gaan dan zingen we altijd een versje van: Ik ga slapen ik ben moe. En dat soort dingen.

N8: Mm ja

V8: Enne nu in de Covid periode, toen was er vanuit de kerk eigenlijk ook niet zoveel te doen. Ik zit zelf bij de kinderdienst en organiseer de kinderdienst mee. Enne de kinderkerk ook. En dat viel ook even een tijdje weg. Dus ik dacht nah, ok en nu dan.

N9: Precies, ja, en dan

V9: Ja en dan. Nou we gebruiken hier veel het materiaal van Bijbel Basics. Ik weet niet of je dat ook kent. En dat kun je thuis eigenlijk ook heel prima gebruiken. Dus toen zijn we daar een paar keer mee aan de slag geweest. En op internet is er natuurlijk megaveel te vinden. De Henkieshow vinden ze heel leuk. En Jappie en Nienke van eh Colorkids Online.

N10: Oh, dat is leuk. Ik ken aardig veel maar dat heb ik even niet gezien.

V10: Nee, nou dat is ook van de Bethel kerk. Ik weet niet of je daar bekend mee bent? Dus om die reden valt het er wel eens buiten denk ik.

N11: Oh, eh nou ja ik ben er wel eens geweest.

V11: Dat is een programma van Nienke van Jappie die woont hier toevallig ook in Oudega. Daar kwam ik trouwens later achter hoor, toen ze bij onze oudste op school, in de klas was. Zo kwam hij dus thuis met: Mem het was hartstikke leuk, want Nienke, van Jappie en Nienke, was bij ons op school.

N12: Geweldig

V12: Ja, hé. En nou naar dat soort dingen zijn we dus wel wat op zoek gegaan. Op zoek naar een alternatief. In het begin denk je laten we naar de onlinediensten gaan maar op een gegeven moment dan ben je daar ook wel weer een beetje uit of zo. Ik weet niet, het is een beetje eenzijdig.

N13: En dan bedoel je de onlinekerk van je eigen kerk?

V13: Ja, de predikant doet erg haar best, maar verder kijken we met zijn allen toch naar een paar oudere mensen.

N14: Mm ja, je zit naar een scherm te kijken. Er is afstand.

V14: Ja, klopt

N15: En was er ook iets voor de kinderen te beleven?

V15: Daar deed ze wel haar best altijd voor

N16: Dat is mooi

V16: En we hebben als kindernevendienstleiding het materiaal van Bijbel Basics gedeeld. We hebben zo'n app van mensen die iets willen met geloofsopvoeding. Via die app deelden we het materiaal zodat mensen die dat wilden ermee aan de slag konden.

N17: En hoeveel doen mee aan die appgroep?

V17: Nou, een stuk of wat. Dan moet ik even zien hoor... Een stuk of (telt) 28, maar dan zit er ook een verdubbeling in, van zeg... 14 vaders en moeders die mee doen.

N18: En zijn ze allemaal van de kerk?

V18: Nou ze zijn van de kerk, maar komen niet persé elke zondag in de kerk.

N19: Ah, ja. Het biedt dus wel wat extra's.

V19: Ja zeker.

N20: En wat denk je het onderwerp geloven thuis, leeft dat wat bij ouders?

V20: eh

N21: Zijn mensen ermee bezig, roept het vragen op?

V21: Nou ik denk wel dat het leeft ja.

N22: ja hm

V22: En nu in deze tijd helemaal. Anders ging je naar de kerk en was je er elke zondag wel mee bezig, of om de zondag. Maar nu moet je veel bewuster zelf op zoek gaan met; wat geef ik mijn kind mee.

N23: Hm ja, dat merk ik zelf ook in mijn werk als jeugdwerker in Tijnje; ouders worden inderdaad wel op zichzelf teruggeworpen zeg maar. En dan kan het lastig worden.

V23: Ja, ja, en omdat je nergens fysiek heen gaat, is het soms denk je ach nou ja het is wel eens even lekker zo op zondagmorgen en versloft het misschien hier en daar en heb je elkaar daarin wel een beetje nodig.

N24: Ja zeker... Inderdaad... En in hoeverre krijgen mensen dan ondersteuning zodat ze elkaar kunnen bereiken? Bij jullie gebeurt dit in ieder geval dus door de appgroep.

V24: Ja klopt.

N25: En door kliederkerk? Dat hebben jullie. Maar (naam) ook, van eh het heette Royal Mission, Maar het heet nu anders toch? Het jeugdwerk daarvan is nu zelfstandig toch hè?

V25: Ja, het heet eh... hij heeft het gezegd maar ik ben het even vergeten... eh nou. (KerkOverstag)

N26: Maar eh nou ja. Hoe is dat bij jullie, eh zijn jullie zeg maar overgestapt of is kliederkerk er ook nog enne eh hoe ondersteunt dit jullie als ouders?

V26: Ja, eh moet ik even na denken. Nou ongeveer 2 jaar geleden zeiden we, we willen graag wat anders als anders diensten hoe leuk zou het zijn om dan een keer in de zoveel tijd een kliederkerk te doen voor iedereen. Daar zijn we toen mee begonnen. Met de kinderen hadden we het trouwens al, gewoon een leuke middag met de principes van de kliederkerk maar dan niet met alle generaties.

N27: Ok, mooi

V27: Ja, toen hebben we een keer kliederkerk gedaan volgens de principes met oud en jong en soep en weet ik veel wat. Het was hartstikke leuk, maar toen kwam corona. En wat (naam) nu graag wil doen is gezinsdiensten

N28: Ja

V28: En dat heet dan hart en zieldiensten, waar echt aandacht is voor het gezin, waar kinderen de ruimte hebben om rond te huppelen bij wijze van spreken. Maar door Corona kwam dat ook niet echt van de grond omdat er geen diensten mogelijk waren. Maar de laatste paar keer hebben we het buiten gedaan als drive in dienst. Gewoon in de auto en dan kan iedereen in zijn eigen bubbel in de auto zitten.

N29: Ok, leuk

V29: En de laatste keer hadden we de overstapdienst en kon iedereen op zijn stoel buiten zitten.

N30: Ah Ok. En wat is het verschil qua opzet met een kliederkerk?

V30: Nou eh kliederkerk gaat echt heel creatief zeg maar met het Bijbelverhaal om hè. Je hebt het Bijbelverhaal en dan ga je er creatief mee aan de slag. En gezinsdiensten zijn zeg maar wel echte kerkdiensten maar met leuke liederen die voor iedereen makkelijk te zingen zijn. En er wordt gebeden en uit de Bijbel gelezen met een preekje of overdenking maar heel laagdrempelig.

N31: Ja, precies

V31: Je bent niet echt creatief iets aan het doen, het kenmerk van kliederkerk zeg maar, maar echte gezinsdiensten voor het hele gezin dan.

N32: Jullie zijn er op een bijzonder moment mee gestart natuurlijk, maar hoe zit het met interactie? Kun je elkaar als gezinnen spreken? Heb je daar al wat zicht op?

V32: Jaaa, zeker als je zoals afgelopen zondag buiten zit dan ben je lekker met elkaar aan het praten. Dat is denk ik ook wel de behoefte.

N33: Ja, zeker omdat je net ook zei: 'je hebt elkaar wel nodig', dacht ik hoe zit het in zo'n dienst?

V33: Ja, we beginnen dan ook met koffie en een half uur later om 10 uur de dienst, omdat iedereen dan rustig op kan starten. Ik spreek dan even voor ons, voor onze situatie, maar hele week moeten we voor zeven uur op hé, en dan wil je dat op zondag een keer niet. En ja, dan spreek je elkaar, gewoon gezellig, aan het begin dus.

N34: En die kliederkerk die hadden jullie ook één keer gedaan?

V34: Ja, en daar gaan we ook zeker mee door alleen dan voor de kinderen. We hebben één keer in de maand kinderkerk en daar liggen de principes van de kliederkerk onder. Samen vieren, samen iets leuks doen en samen eten. Dus we hebben dan altijd een kort inleidinkje en dan een verhaal lezen, samen bidden, een lied zingen. En dan naar aanleiding van het verhaal leuke opdrachten en altijd wat lekkers en wat drinken.

N35: Jaaa precies. En dan zou ik me voor kunnen stellen dat kinderen thuis delen wat ze hebben meegemaakt. Weet je dat?

V35: Ja, daar ga ik van uit. Mijn kinderen in elk geval wel, maar ik weet wat er gebeurt want ik organiseer het mee ha, ha. Maar het leuke is dat er ook kinderen komen waarvan de ouders niet in de kerk komen. Omdat het niet direct gekoppeld is aan de kerkdienst. We zitten in een apart gebouw waar de kinderen zelf naar toe kunnen komen. Bij kindernevendienst zijn de ouders eigenlijk wel verplicht om in de kerk te komen.

N36: Ja

V36: We hebben echt een uur kinderkerk voor alle kinderen van de hele basisschool. En dan komen er ook veel kinderen die anders niet in de kerk komen en dat is wat mij betreft het grootste ding.

N37: Ja, mooi. En heb je ook een idee over die ouders, want zij sturen hun kinderen toch eigenlijk ook of hoe zit dat?

V37a: We flyeren op school en dan denken die ouders of die kinderen; ha leuk. Wil je er heen? En dan komen ze.

V37b: We zijn in de coronatijd trouwens ook heel actief geweest om de gezinnen materiaal thuis te brengen, met het adventsproject kwamen we in de Lockdown en hebben ze thuis stickertjes geplakt en we hebben het Paas project gedaan en het zomerboekje van Bijbel Basics langsgebracht. Zo proberen we een beetje de verbinding te houden en dan deed ik er een brief bij. Want als mensen dat in de brievenbus zien, leidt dit wel tot nadenken denk ik en dan denken ze O leuk, daar kan ik wel aan mee doen.

N38: Ja precies. Jullie maken dan ook bewust de keuze voor die kinderen al krijgen die ouders voor hen de uitnodiging. Maar zij krijgen dan zelf geen activiteit zeg maar?

V38: Nee, nog niet, want dat kon het afgelopen jaar niet, maar we willen strakst met dat we de kinderen uitnodigen, op datzelfde moment een gespreksgroep hebben voor de ouders.

N39: O, dat is ook een mooi idee. Zo bereik je dat ouders en kinderen beide met iets over geloven thuiskomen.

V39: Ja klopt en (naam) heeft er echt leuke ideeën over.

N40: Ah, fijn. Ja ik ken hem wel een beetje van vroeger bij de Scouting. Hij is echt enthousiast. Enne, eh..., je zei dat jullie kinderdienst en kinderkerk hadden. Wat is het verschil?

V40: Nou eh, we hadden kinderdienst en kinderkerk. Maar we zien nu dat er in de kinderdienst maar heel weinig komen omdat er eigenlijk geen ouders meer komen. Dus daar stoppen we mee. Als er in de gewone dienst gezinnen komen dan is dat erg mooi. We hebben dan tasjes met materiaal en er komt een knutseltafel achter in de kerk waar ze kunnen zitten. We hebben een keer in de maand kinderdienst en een keer in de maand gezinsdienst. Dan is er al 2 keer per maand iets waar ouders met kinderen mee uit de voeten kunnen. En het is gewoon zo dat niemand tegenwoordig meer 4 keer per maand naar de kerk gaat.

N41: Jaaa, precies. Als je een gezin hebt kun je er op die twee momenten heen.

V41: Ja. Nou ja, afgelopen zondag hadden we die overstap gezinsdienst en dan zie je eigenlijk alleen maar jonge ouders en kinderen en dat is zo leuk. En dan denk ik, zo zou het altijd moeten zijn, maar dat is niet zo en dat ligt denk ik ook gewoon aan hoe kerkdiensten zijn. Het loopt niet echt mee met deze tijd. Eh, men heeft er niet echt meer behoefte aan om een hele wetenschappelijke theoretische uiteenzetting over de Bijbel te horen. Men wil graag weten hoe pas ik dat nou toe in mijn eigen leven en wat zijn ervaringen van anderen hierin en hoe helpt me dat.

N42: Nou inderdaad. Dat is ook een vraag dus, misschien herken je het, uit die enquête. Hoe ondersteunt of helpt de kerk bij geloven thuis? Is er een verband te zien?

V42: Nee, vind ik niet. Nu ja we hebben die appgroep dan maar dat is een initiatief van de predikant en niet zozeer uit de kerk en nee... dat is er eigenlijk niet.

N43: Eigenlijk staat de kerk los van//

V43: Of centraal in

N44: Ehhmm, eh... centraal is het kerk zijn, maar dat staat los van thuis? Zoiets?

V44: Ja, vind ik wel

N45: Kun je er iets uithalen voor geloven thuis?

V45: Nee, of... eh... nee vind ik niet.

N46: En met de gezinsdienst of de kliederkerk hoe is het dan?

V46: Ja, dan wel want dat was dus heel grappig. We hebben die gezinsdienst en onze oudste, dat weet je misschien ook wel, die is 10 en begint al wat te puberen. We hadden die drive in dienst en onze jongste hangt uit de auto bellen te blazen en onze oudste ligt lekker languit op de achterbank en toch kan ze terug vertellen wat (naam) gezegd heeft. Het kwam zo bij haar binnen dat ik dacht Jeeetje dit werkt gewoon. Want (naam) spreekt recht uit zijn hart en hij vertelt hoe dit vorm krijgt in zijn eigen leven zeg maar. En dat pakt haar. Dat pakt mij trouwens ook. En dan heb je daar dus een gesprek over.

N47: Juist. Dan komt er een gesprek in het gezin zeg maar.

V47: Ja, dan komt er een gesprek op gang

N48: Dan ondersteunt een dienst wel.

V48: Juist.

N49: Als er wel een verbinding is dan ondersteunt dat gezinnen.

V49: Ja, ik denk dat dat zo is.

N50: En spreek je ook andere ouders. Weet je hoe dat leeft?

V50: Ehm, nou daarvoor is het denk ik net wat te kort geweest. Die gezinsdiensten zijn maar net twee keer geweest. Mensen vonden het mooi, maar hoe het thuis is gegaan, daar durf ik geen uitspraak over te doen.

N51: Nee, snap ik. En verder... Zijn er meer momenten waarop de kerk geloven thuis ondersteunt?

V51: Eh, nee, eh dat kan ik zo niet zeggen.

N52: En die tasjes?

V52: Ja, als je dat erbij rekent. Dat was eigenlijk meer op mijn initiatief dan van de kerk. Ons team is maar klein en ik ben eigenlijk de kartrekker. Eerlijk gezegd, als ik er mee op houd dan hebben we hier geen kinderwerk meer. (Kleine zucht)

N53: Ok, dat is een smalle basis inderdaad. En waar krijg jij dan steun? Zijn er meer mensen die mee werken?

V53: Ja, we zijn met vijf, maar er zijn twee jonge meiden die nog niet zelfstandig initiatief nemen en er is een moeder die me er wel heel erg bij steunt hoor, maar als een van ons stopt houdt de ander ook op. En dan... Ik heb oproepen gedaan en er is niemand die opstaat. En dat is dan wel een beetje mijn pijnpunt hoor. Ik denk Jeeeemig, (wat luider) kom op mensen. Daar loop ik zo op leeg. Je moet investeren in deze jonge kinderen. Zij zijn de toekomst. Je moet dat toch waardevol vinden. Oude mensen hebben het geloof al zegt mijn schoonvader dan, maar jonge mensen moet je het brengen. Maar de oude mensen brengen het niet aan de jonge mensen en daar zit het punt.

N54: Daar zit het punt. Ja, en zo blijf je dan als gezin wat op een eilandje zitten.

V54: Hangen. Ja, hangen.

N55: En jij bent de kartrekker, al zijn er andere ouders zoals in die appgroep.

V55: Ja er zijn een aantal ouders die zijn wel actief geweest, maar ja die zijn om hun eigen redenen ook weer gestopt. En dat is gewoon zo.

N56: En jij hebt het ook druk, maar ziet het belang ervan.

V56: Inderdaad, ik heb het ook druk, dat is het punt, maar ik zie het belang ervan in.

N57: Zijn mensen dan ook op consumeren ingesteld?

V57: Ja aan de ene kant wel, maar ook juist wel op minder consumptie.

N58: Als jij wat doet om mensen in actie te krijgen. Zo'n tasje brengen of zo. Krijg je dan wel eens wat terug? Hoe het gebruikt is...

V58: Ja dat waarderen mensen enorm. Ze vinden het echt heel leuk. Dat geeft me dan weer energie om verder te gaan.

N59: En geven ze wat terug van hoe het gebruikt is?

V59: Ja er worden dan wel eens foto's gedeeld. We zouden dus eigenlijk een kliederkerst doen, maar dat viel in het water vanwege de lockdown dus. Dus alles wat we hadden hebben we in leuke tasjes gedaan en bij mensen thuisgebracht en dan komen in de appgroep leuke foto's zo van; Wat leuk, dit hebben we ervan gemaakt. Er zal wel eens wat bij het oud papier komen, maar lang niet alles hoor. Alle mensen die bij de kerk ingeschreven staan krijgen trouwens zo'n tasje. Niet alleen de appgroep hoor.

N60: Jullie gebruiken dus het materiaal van Bijbel Basics en gebruiken jullie ook nog ander materiaal?

V60: Nee, eigenlijk niet. Voor een bepaald onderwerp zoek ik er zelf nog wel eens wat bij. Je hebt bijvoorbeeld de database van JOP, daar zitten ook hele leuke dingen in.

N61: Ja klopt en heb je dan ook wel eens kliederkerk materiaal gebruikt?

V62: Ja dat gebruik ik ook wel eens.

N63: En sluit dat wat aan?

V63: Ja kliederkerk materiaal sluit altijd wel heel erg goed aan bij de beleefwereld van de kinderen.

N64: En is het bruikbaar voor thuis?

V64: Ja, iedereen heeft thuis wel een keukenrol.

N65: Dat is de kracht van dat het simpel is. Enne, eh... als je bij jullie thuis kijkt wat doen de kinderen dan het liefst?

V65: Eh, nou eh, dat maakt niet zoveel uit. Het is maar hoe ik het breng zeg maar.

N66: Ha, ja, dat is belangrijk. Hoe je het brengt

V66: Ha, ha, waar het dan vandaan komt maakt hen niet zoveel uit. Bijbel Basics vinden ze wel leuk, want onze oudste kan natuurlijk zelf lezen en die vindt het heel leuk om het verhaal dan zelf te lezen of het gebed of zo. Dus dat maakt dat leuker en qua activiteiten maakt het niet zoveel uit.

N67: En hoe doen jullie dat met de uitvoering? Doe jij dat, of jullie samen.

V67: Ja, dat doen we samen, we hebben het er samen over. Maar de uitvoering ligt wel een beetje bij mij. Dan zijn mannen wat minder creatief. Dat is gewoon zo.

N68: Dus jullie vinden het samen een belangrijk punt. Jij en je man.

V68: Ja zeker hoor, hij vindt dat ook zeker belangrijk ja.

N69: En we hebben het gehad over het afgelopen jaar. Toen je als gezin wat op jezelf teruggeworpen was. Heeft dat jullie nog nieuwe dingen gebracht? Zijn jullie thuis anders met geloven omgegaan?

V69: Ehm... Ik geloof niet dat we thuis drastisch anders met geloven omgaan. Wij hadden altijd al een vrij stevige basis en die is er nog steeds wel.

Het punt is wel dat je veel meer bij elkaar thuis geweest bent en dat je veel meer begrip voor de ander hebt, dat je veel meer ziet hoe een ander zijn dag eruitziet. Meer begrip voor elkaar, beter weten wat er speelt bij elkaar.

N70: En qua spontane geloofsmomenten, dat pik je ook meer van elkaar op.

V70: O ja die zijn er geregeld hoor, spontane opmerkingen of vragen.

N71: En kunnen jullie daarmee uit de voeten?

V71: Ja, zeker hoor.

N72: En wat hebben jullie zelf nodig?

V72: Dat je ook wel je ervaringen met andere ouders kunnen delen. Daar is zo'n appgroep dan ook voor bedoeld. En we hebben toevallig ook mensen op de buurt bij ons uit de kerk. Daar kunnen we

goed mee en kunnen we dat soort dingen mee bespreken. Gesprekken met andere ouders geven soms wel een handvat. Zo van hoe leg je dit het beste uit.

N73: En contacten tussen verschillende generaties? Ehm, hebben jullie daar ervaring mee?

V73: Eh, ja... met pake en beppe, mijn ouders dan, die passen ook wel op. Die zijn ook gelovig en die pakken dat ook wel op met de kinderen.

N74: Ah precies... En eh... andere mensen uit de kerk. Hebben jullie daar wel eens gesprekken mee over geloven en de dingen die jullie als gezin tegen komen?

V74: Mwa, zelden

N75: Ja, is dat zelden?

V75: Ja, er is een meneer in het dorp die is al super op leeftijd maar ook vreselijk geïnteresseerd in iedereen, maar dat geldt lang niet voor iedereen. De meesten zitten op zondag in de kerk om er te zitten voor zichzelf denk ik wel eens. Wel akelig om te zeggen maar het is wel zo.

N76: Er is in ieder geval een kloof zeg maar.

V76: Ja

N77: Want zou dat jullie helpen als er meer verbinding was.

V77: Ehm, nou, ehmm, Misschien..., maar misschien ook wel niet, want de generatie waarin onze ouders zijn opgegroeid of de generatie daarvoor die denken echt heel anders. Met onze kinderen nu hebben we totaal andere vragen. De wereld toen was heel overzichtelijk en heel helder ingericht en dat is niet meer zo. Vaders en moeders worstelen met hele andere dingen dan een of twee generaties geleden. En dan heb je meer dezelfde generatie nodig zodat je meer op dat niveau kunt uitwisselen. Zo van hoe doe jij dat en denk eens mee. Er is zoveel verandert dat de kloof misschien nog wel groter is geworden.

N78: Toen was geloven nog meer vanzelfsprekend.

V78: Ja, en dat is niet meer zo. Niets is vanzelfsprekend en er verandert zoveel om je heen dat je compleet overprikkeld kunt raken met alles wat er om je heen gebeurt op social media en weet ik veel wat. Dat was toen niet zo.

N79: En ehm, denk je dat ehm, verbinding helpen zou om bijvoorbeeld meer begrip voor jullie te krijgen?

V79: Ja, begrip, daar is verbinding wel goed voor. Geen verbinding is ook geen begrip.

N80: Ja, dus daar zou een plus kunnen zitten. Ehm, ik ben een beetje aan het zoeken naar wat verbinding van een kerkelijke gemeenschap zou kunnen betekenen voor ondersteuning van geloven thuis. Want ehm... Jullie zijn wat op jullie zelf teruggeworpen als gezinnen en waarin zou een complete gemeenschap dan een plus kunnen hebben?

V81: Ja dan zit dat wel in verbinding en dat je begrip voor elkaar hebt en advies natuurlijk. Het is niet zo dat echt alles verandert is natuurlijk.

N82: Maar daarin kunnen we dus nog veel ontwikkelen.

V82: Ja zeker.

N83: Heb je verder nog iets waarvan je zegt, dat vind ik nog wel belangrijk om te delen?

V83: Ehm..., nou... ehm... nee, ik denk dat we het meeste wel gehad hebben zo.

N84: Nou eh... ik vond het superfijn dat je tijd wilde nemen.

V84: Nah graag gedaan. Ik vond het wel een leuk onderwerp.

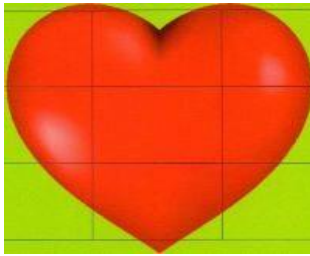
N85: Ha, fijn. Ik hoop dat we samen verder kunnen komen, als we geloven thuis een basis kunnen geven en als de kerk ook een basis kan bieden, dan zijn we van twee kanten al een heel eind. Het zal nog wel een hele weg zijn, maar erg bedankt dat je daar ook een bijdrage aan hebt willen geven.

V85: Nou graag gedaan hoor. Hoi

N86: Hoi, hoi.

Bijlage 4. Participerende observatie 1

Zondagochtend 13 juni Kliederkerk 1.

Uitnodiging op de site:

Thema: Ontdek de liefde!

Ga je mee op ontdekkingsstocht? Op zondag 13 juni organiseert Kliederkerk een ontdekkingsstocht in de Geast. Tussen 10 en 12 uur s' ochtends zijn er 6 (voor groep 1 t/m 4) of 9 (voor groep 5 t/m 8) punten waar je een opdracht kunt doen en daarmee verdienen je een stempel. Heb je je stempels allemaal gehaald dan krijg je op het eindpunt een verrassing én weet je veel meer over de liefde! Je kunt om 10 uur starten vanuit je eigen huis. Een opdracht punt herken je aan een rode ballon in de vorm van een hart. We hopen dat heit, mem, pake, beppe of buurvrouw met de kinderen mee wil lopen, zodat het een ontdekkingsstocht wordt voor jong en ouder samen.

Reactie op de site van de PKN Rinsumageest na afloop:

Wat een feestje om weer lekker buiten kinderen en ouders te ontmoeten! Het thema deze keer was 'ontdek de liefde!'. Er waren opdrachten voor iedereen: bijvoorbeeld stoepkrijt een boodschap van liefde, steek een kaarsje aan voor iemand van wie je houdt, bedenk wat jij voor een ander kunt doen waar diegene blij van wordt, knutsel een vlinder (als je verliefd bent heb je vlinders in je buik). Daarnaast waren er opdrachten voor de bovenbouw: over liefde tussen man en vrouw, of tussen mensen van gelijk geslacht, dat God graag bij de relaties tussen mensen betrokken wil zijn (hierbij werd een koordje gevlochten van drie touwtjes), los een rebus op. De uitkomst van de rebus was: Waar vriendschap en liefde zijn, daar is God.

De kinderen hebben plezier gehad, de ouders konden de tocht ook waarderen en wij als kliederkerkteam zijn supertevreden over de opkomst en het verloop. We kijken uit naar de volgende keer!

Omdat er geen beginpunt is en mensen vanuit hun huis ergens op de aangegeven route starten, rijd ik eerst door het dorp. Via een routebeschrijving die ik thuis vanaf de site van de kerk gedownload heb kan ik de straten vinden. In de verschillende straten lopen kleine groepjes volwassenen en kinderen. Op een aantal plaatsen in het dorp hangt er een rode hartvormige ballon. Vaak staat of zit er een volwassene aan een tafeltje bij. Soms is een post ergens op een stoep, soms bij een huis. Een groepje volwassenen en kinderen doen een activiteit rond een tafel. Op het schoolplein stoepkrijten kinderen en enkele volwassenen en op een voetbalveldje staat een oudere man met voor elk doel een aantal emmers. De groepjes lopen op afstand van elkaar en ook bij de posten wachten ze op 1,5 m van elkaar. Behalve dat er een keer een hand omhooggaat, is er weinig interactie tussen de groepjes. Groepjes van een of enkele volwassenen en enkele kinderen doen een activiteit rond de tafel. Ik meld me op de laatste post bij de jeugdwerker, een vrouw van middelbare leeftijd, met wie ik telefonisch contact heb gehad. Op deze post krijgen de kinderen drinken, een ballon en een sleutelhanger. Ik spreek met de jeugdwerker. Ze is blij dat er nog een kliederkerk georganiseerd kon worden. Ze zijn 2 jaar geleden, vlak voor de corona begonnen dus ze hebben nog maar één keer een echte kliederkerk gehad. Er zijn wel tasjes rondgebracht voor een kliederkerk thuis. Ze waren van plan geweest om 4 keer per jaar een kliederkerk te organiseren. Meer zou nog mooier zijn maar dat is niet haalbaar op dit moment. Deze

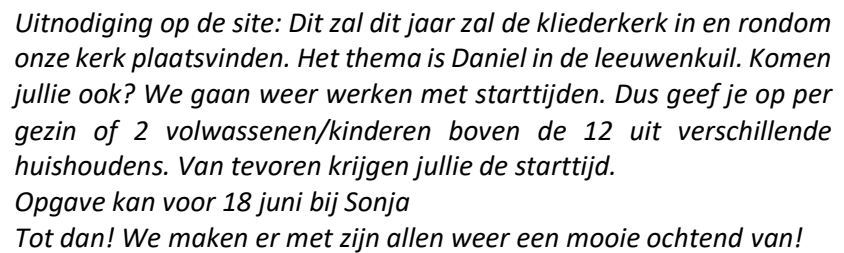
zal mijn uitnodigingen voor deelname aan de geloven thuis enquête uitdelen omdat ik ook even rond wil lopen. Er zijn nog geen groepjes op deze laatste post aangekomen. Ik loop naar de sportactiviteit. Een oudere man legt het spel uit. Er moet water in bekertjes overgedragen worden. Op het grasveld staan de volwassenen bij de sportactiviteit aan de kant te kijken terwijl de kinderen doen mee aan het spel; al roepend en lachend brengen ze het water van de ene emmer in de andere. Met mijn man en dochter loop ik een paar straten verder. Er staat op de stoep een tafel met materiaal. De oudere vrouw achter de tafel spreekt met een man, een vrouw en drie kinderen in de basisschoolleeftijd. Ze maken vlinders. De volwassenen helpen de kinderen. De kinderen krijgen na afloop een lolly. Met onze dochter maken mijn man en ik een vlinder. We wachten tot het voorgaande groepje klaar is. Ze groeten ons en lopen verder. We krijgen uitleg van de vrouw achter het tafeltje. Ze knoopt een gesprekje aan over verliefdheid en vlinders in je buik met onze dochter. Onze dochter knikt en glimlacht. Daarna maken we de vlinder. Omdat we geen andere groepjes zullen spreken door de grote afstand tussen de posten, gaan we weer terug naar de laatste post. Hier worden pakjes drinken, hartballonnen, en - sleutelhangers uitgedeeld. Sommige kinderen blazen hun eigen ballon op, bij anderen helpen de ouders. Er zijn mensen die even praten met de jeugdwerker en een vrijwilliger. Ze delen hun belevenissen en geven complimenten aan de jeugdwerker. Sommige ouders praten met elkaar. De kinderen spelen met hun ballon. Oudere kinderen praten met elkaar. De kinderen zijn meest in de basisschool leeftijd. Een paar kinderen zitten in een buggy. Zij zijn duidelijk jonger. Enkele kinderen lijken iets ouder.

Ik spreek een oudere man en vrouw aan die samen staan te kijken. Een vrouw zegt blij te zijn dat ze weer iets samen kunnen doen met heerlijk weer erbij. Hun kinderen zijn volwassen, maar ze hebben als vrijwilliger meegedaan met de organisatie. Ze zijn lid van de dorpskerk. Daar lazen ze van deze activiteit in het kerkblad. Ze hebben zich opgegeven omdat ze zich graag willen inzetten voor de jongere generatie. De man en de vrouw gaan weg om nog even te kunnen fietsen in de middag, zeggen ze. Ik spreek een man en vrouw met 4 kinderen aan die net in een kring in het gras zijn gaan zitten. Het jongste kind zit in een buggy. De oudste verteld 10 jaar te zijn. Ik ga op korte afstand naast hen in het gras zitten en vraag hoe oud de andere kinderen zijn. Daarna begin ik een gesprek over hun ervaringen in de ochtend, met de kliederkerk en met geloven thuis.

Het gezin was niet kerkelijk, maar vond het een leuke zondagactiviteit. Zij waren thuis niet met het geloof bezig maar een activiteit voor het hele gezin in het dorp was erg leuk. De oudere meiden (10 en 13) hadden alleen de kinderopdrachten gedaan vanwege hun jongste zusje (7). Achteraf vond de vader dat ze alles hadden kunnen doen, maar de meiden vonden het zo ook al leuk. Ze hadden samen het waterspel gedaan. Het leukst was de activiteit omdat het met z'n allen was. Een hele sportkerk hoefde niet van hen. In het volgende gezin is de man gelovig en de vrouw niet, maar ze staat er wel positief tegenover, zegt ze. Zij konden zich goed vinden in de verschillende benaderingswijzen van het thema door de opdrachten. Soms bijbels, soms algemener. Dit paste bij hun gezinssituatie. De vrouw wilde zich daarom inzetten voor kliederkerk. Ze heeft op een post gestaan, terwijl haar man met hun kinderen de route liep. Het gezin gebruikt de Samenlees Bijbel aan tafel. De opdrachten uit die Bijbel deden ze meestal niet. Gesprekken over het geloof kwamen door wat de kinderen van school meenamen of door opmerkingen. Hun zoon (7) mengde zich in het gesprek en noemde Sint-Maarten als figuur waardoor een gesprek thuis kon ontstaan. De vader zei verrast te zijn over hoe het geloof dan toch vaker ter sprake kwam dan hij dacht. Hij dacht niet dat Sint-Maarten en Sinterklaas door de kinderen als christelijke figuren werden gezien. Nu bleek dat zijn zoon het verband wel zag. De dochter (9) vond de stoepkrijt opdracht het leukst. Ze heeft een hart met een tekst getekend. 'Heb een hart voor alle mensen' had ze erin geschreven. Ze vertelt dat ze de tekst zelf bedacht heeft. De zoon vond de rebus het leukst om te doen. Hij leest het antwoord voor: Waar vriendschap en liefde zijn, daar is God. Een jonger kind (5) vond de opdracht om een vlinder te maken het mooist. Een ander gezin, man vrouw en kind, is lid van de dorpskerk. De man verteld dat ze de kerk echt gemist hadden, voor de contacten. Dit was hun eerste keer kliederkerk. Het fijnste was om elkaar weer te ontmoeten. Door de activiteiten hadden ze langer dan anders door het dorp gelopen en meer mensen gezien. Thuis hadden ze niet veel anders met hun kind (4) rond het geloof gedaan dan een verhaaltje uit de kinderbijbel. Het was moeilijk zonder de contacten. Echt fijn om elkaar weer te zien. Een ouder vrijwilligersechtpaar

komt erbij staan. De vrouw vertelt het heel fijn te vinden om zo, iets te kunnen betekenen voor de jongere gezinnen in de kerk. Ze hadden genoten en ze mochten een volgende keer wel weer gevraagd worden. Een andere vrijwilliger, van middelbare leeftijd, kwam aanfietsen. Ze is, een vast teamlid en heeft rondgefietst om te kijken of het allemaal goed verliep in de groepen. Ze was blij dat ze weer iets konden organiseren. Het werd er heel levendig van in het dorp. Ze had zelf geen kinderen in de doelgroep, maar vond het heel belangrijk om iets te betekenen voor de gezinnen. Ouders konden dan aandacht aan hun kinderen besteden en hoefden zelf niet op een post te staan. De mensen die aankomen spreken elkaar even en gaan dan weer weg. Terwijl nog een ander wat ouder vrijwilligers paar de laatste post opruimt, spreek ik nog even met de jeugdwerker. Ze is tevreden over de ochtend. Het was mooi weer, mensen waren blij dat er weer een activiteit van de kerk was en dat ze elkaar konden ontmoeten. Tijdens corona zijn er tasjes uitgedeeld voor thuis met creatieve en andere materialen. Het materiaal kwam niet alleen van kliederkerk. Er is weinig zicht op hoe gezinnen daar thuis mee bezig zijn geweest. Met Pinksteren konden mensen een bloem inleveren, daar werd wel op gereageerd. Ze kreeg ongeveer 20 bloemen terug. Ouders kunnen met elkaar contact hebben door de verschillende appgroepen in de kerk. Er is geen appgroep van de kliederkerk, maar wel van de zondagsschool. De meeste kinderen die naar de zondagschool gaan, zijn ook te vinden in de kliederkerk. Er is één christelijke basisschool in het dorp waar vrijwel alle kinderen heengaan. Voor de kliederkerk wordt geflyerd onder de leerlingen van de basisschool. De kliederkerk trekt daardoor kerkelijke en niet kerkelijke gezinnen. Kliederkerk activiteiten zijn ook te vinden in het kerkblad en op facebook. Voor oudere kinderen zijn er vandaag extra posten en is de route langer. De kliederkerk trok voor corona veel mensen. Tijdens een kliederkerkbijeenkomst als deze krijgt iedereen wel wat mee van het christelijk geloof en de jeugdwerker merkt dat er ook wel eens gesprek thuis is, door opmerkingen die ze terugkrijgt. Omdat de jeugdwerker tijdens de corona periode niet zelf op school kon komen is het flyeren misgegaan. De uitnodigingen waren onder een schoolvlag terechtgekomen. Maar door mond tot mond reclame toch ook weer een groep van zo'n 10 gezinnen en nog wat spontane deelnemers. Het kliederkerk team bestaat uit 5 mensen die zelf de kinderen al groot hebben en het belangrijk vinden dat gezinnen samen de activiteiten kunnen beleven. Omdat er door de lange stille periode een aantal mensen andere dingen hadden gepland, hebben ze een beroep op andere gemeenteleden gedaan. De meesten zijn ouderen. In deze kerk zijn er nog makkelijk vrijwilligers te krijgen. Dat mensen zich graag inzetten voor hun kerk of dorp is ook te merken aan de manier waarop gezamenlijk snel opgeruimd wordt.

Zondagochtend 27 juni kliederkerk 2.

82

door naar de tafel waar een boekenlegger gemaakt kan worden. De vrouw van het echtpaar wijst onze dochter op de mooie lintjes die eraan bevestigd kunnen worden. Daarna bekijken we in de kerk een filmpje: Verhalen uit de schatkist van Daniël, en luisteren we naar een kinderlied: Daniël, God hoort je wel. De leeuw blijkt nu het mengpaneel te bedienen. Na 10 minuten gaan we naar een lokaal achter de kerkzaal. Daar is het koek versieren. Twee tieners vragen wat we willen drinken, koffie, thee of limonade. Een vrouw, van middelbare leeftijd, vermoed dat ik de persoon was met wie ze telefonisch contact had gehad over hun kliederkerk. Ik vraag of zij de kerkelijk werker is. Ze antwoordt bevestigend. Ze geeft uitleg over de activiteit en nodigt me uit voor een gesprek na afloop van deze kliederkerk. We lopen door naar een zaaltje dat enkele treden hoger ligt, met nogmaals puzzels op papier. Twee tieners geven uitleg. We krijgen ook broodjes knakworst aangeboden door een man. Het toetersignaal is niet te horen, maar de tieners houden de tijd bij. De man uit onze groep, vraagt of we de jeugdkelder willen zien. We gaan een kleine keuken voorbij waar een man en een vrouw broodjes klaarmaken. De ruimte bevindt zich onder het podium. Daarom gaan we een trapje af. Erboven, de ruimte waar we nog een puzzel hebben gemaakt. Dit is de kerkenraadskamer, die bij gelegenheden als podium dienstdoet. De benedenruimte ruikt vochtig. Er staat een grote boekenkast langs 1 wand. Een andere wand is beschilderd met een regenboog. In de ruimte staat een lange tafel en er zijn wat kasten met materiaal langs de andere wand geplaatst. De ene kast is voor de kindernevendienst, de andere voor de kinderclub valt te lezen. De man vertelt dat er jeugdclub in 2 groepen is en kindernevendienst. Zij maken gebruik van de ruimte. Er kunnen ook boeken gekocht worden. De opbrengst is voor de kerk. We gaan weer naar boven.

Achter de kerk is nog een pleintje met een grasveldje. Daar is spijkerbroek hangen, een knikkerbak, en een tafel met broodjes knakworst, ketchup en mayonaise. Bij het spijkerbroek hangen houden twee mannen rond de veertig de scorelijst bij. Er wordt geen eindtijd van de activiteit bijgehouden. Sommige mensen vertrekken als ze horen dat dit de laatste activiteiten zijn. Anderen blijven nog even praten. Bij het spijkerbroek hangen blijven een aantal mensen staan. Onze groep sluit zich bij de kijkers aan. Er is meer onderling contact. De groepjes vallen uit elkaar en de 1,5 meter wordt lang niet altijd meer aangehouden. Kinderen en enkele ouders, of andere volwassenen doen mee aan spijkerbroekhangen. Anderen moedigen hen aan. Een klein meisje doet aan de wedstrijd mee tegen haar vader. Als ze wint wil ze nog een paar keer. De omstanders lachen. De predikante neemt het op tegen een meisje uit de basisschool leeftijd. Het echtpaar uit onze groep biedt aan op haar baby, die in de buggy zit te passen. Ik heb een gesprek met de moeder van het meisje en nog 2 vrouwen. Het meisje blijkt 10 te zijn. Ze heeft gewonnen van de dominee omdat deze gediskwalificeerd wordt. De predikante had de uiteinden van de spijkerbroek om haar handen gewonden. Dat mag niet van de 2 mannen die jury zijn. De omstanders klappen. Het meisje en andere kinderen komen even bij de moeders staan. Ik vraag welke activiteit ze het leukst hebben gevonden. Het meisje zegt spijkerbroek hangen en een jongen knakworstbroodjes eten. De andere kinderen knikken. Ze lopen weer naar het spijkerbroek hangen. Ze willen nog een keer mee doen. De volwassenen kijken lachend toe.

Ik ga een gesprek aan met de vrouwen. Het blijken de moeders van de kinderen te zijn die steeds opnieuw willen spijkerbroek hangen.

De vrouwen hebben vanuit de kinderclub en kindernevendienst tasjes gekregen. Hier mee zijn ze tijdens corona aan de slag gegaan. De spullen waren leuk voor de kinderen, al wil het ene beter dan het andere. Op eigen initiatief met de kinderen aan de slag gaan doen ze weinig. Een vrouw heeft een kinderdagboekje gekocht waaruit ze in sommige perioden leest met de kids. Zo is het ook met haar eigen geloofsleven. Soms meer, soms minder intensief. Soms vraagt ze zich af of God er wel is, of hoe ze de Bijbel moet zien. Er is herkenning. Het helpt als er aanbod is. De mensen in hun groep hebben kinderen in de basisschoolleeftijd en willen hun kinderen graag iets meegeven, maar als ze het zelf moeten doen komt het er niet van. Ook als de kinderen van school komen met werkjes, liedjes helpt het voor een gesprek thuis. Twee zijn betrokken bij de kindernevendienst. Een komt van de VEG en is voor de kinderen overgestapt. Het is jammer dat er weinig samenwerking mogelijk is. Hier waren meer vriendinnen van de kids. Er wordt soms gebeden aan tafel. Lezen doen ze niet. Ze zijn niet op de hoogte van het kliederkerk thuis materiaal. Maar de tasjes waren leuk, net als deze ochtend. De andere jaren was het op de camping. Daar is ook een bos bij, zodat er nog meer mogelijkheden zijn. Door de

omgeving alleen al krijg je een ander gevoel. Het is erg gezellig. Toch is dat nu ook wel zo. Rond de kerk kan best, al blijft er voorkeur voor de camping. Ze spreken elkaar en de kinderen hebben plezier. Iemand heeft een logeetje mee. De moeder van het meisje moest er even over nadenken. Mensen denken vaak dat je iets zweverigs doet. Geloven is niet meer iets voor de kerkbanken. Deze manier past beter. Er komen dan ook andere mensen, en ze kunnen makkelijk mensen uitnodigen. Een vrouw wil graag mee swingen met de muziek. Dat kan bij de kliederkerk. Ze doet het wel in de kerk en krijgt ook wel mensen mee, maar is toch bang dat anderen zeggen; daar heb je haar weer. De anderen geven aan dat het voor hen juist stimulerend werkt, als ze dat doet, ook in een gewone dienst. Voor hun mannen is geloven iets wat er gewoon is. Ze denken er minder over na. De vrouwen zijn met de kinderen bezig. Er zou ook een oudergroep gestart worden, maar door corona niet gelukt. Het zou helpen als ze ervaringen konden uitwisselen. De kinderen komen terug. Ik bedank hun moeders voor het gesprek.

Ik ga terug naar binnen. De jeugdwerker, andere volwassen vrijwilligers en enkele tieners ruimen op. De jeugdwerker vertelt me dat deze kliederkerk jaarlijks plaats vindt in juni of juli. Meestal is het op een camping. Er zijn daar meer mogelijkheden om buitenactiviteiten te organiseren omdat er (afhankelijk van waar de campinggasten staan) verschillende veldjes zijn en ook een bosje bij is. Het plaatselijk openluchtmuseum hadden ze graag gehad, maar zij mochten daar geen eigen consumpties meenemen. Er hebben zich rond de 60 mensen opgegeven. Deze kliederkerkactiviteit wordt sinds 4 jaar gedaan. Vorig jaar is het door coronabeperkingen niet doorgegaan. Dit jaar is er weinig contact mogelijk met mensen die niet in je groep zitten. Andere jaren was dit wel het geval doordat mensen vrij activiteiten rond een thema konden kiezen. Bij de indeling zijn daarom mensen die elkaar goed kennen zoveel mogelijk bij elkaar geplaatst. Met nog enkele spontane gasten, worden er zo'n 70 verwacht vandaag. Andere jaren lag dit rond de 120. De mensen die zich nu opgegeven hebben zijn lid van de PKN. Eerder waren er ook deelnemers van de VEG en mensen uit het dorp. Helaas is er weinig samenwerking met de VEG. De organisatie is in handen van de kerkelijk werker en de jeugdouderling en de kindernevendienstleiding. Ze zijn verdeeld over de posten. Er worden vrijwilligers uit de gemeente gevraagd, jongeren en ouderen. Mensen willen zich niet binden, maar er is wel animo voor een korte tijd inzet. De activiteit is 1 keer per jaar, omdat het veel organisatie vraagt. Van een andere kerk in zuid Friesland hebben ze begrepen, dat deze het vaker deden maar het bezoekersaantal steeds kleiner werd. Nu is het voor iedereen bijzonder en blijven de aantallen constant. Er komen steeds meer oudere mensen zonder kinderen. Jongeren boven de 14 worden ingezet om te helpen. De meesten van hen voelen zich wat te groot voor de spelletjes.

Later een gesprek met de kerkelijk jeugdwerker. Ze vertelt me dat haar functie pastoraal werker is en geen jeugdwerker omdat ze zich niet alleen tot de jeugd beperkt. Ze zet activiteiten op voor zowel jeugd als jonge gezinnen hun betrokkenheid te vergroten. Kliederkerk past goed in deze visie. Ze werkt ook als docente in het vmbo-basis onderwijs. Ze vindt het materiaal (Paaschallenge e.d.) vaak wel hoog gegrepen (Havo/VWO) en vraagt zich af of dit anders kan. E.v.t. met extra opdrachten. Er zou ook wel clubmateriaal ontwikkeld kunnen worden. Het materiaal is vrij moeilijk te vinden op de site. Ze stuurt daarom meestal linkjes door naar de jeugdleiding. Er is een keer per jaar kliederkerk. Meer is organisatorisch niet haalbaar. Mensen willen wel eenmalig maar niet structureel wat doen. De kinderen hebben ook kliederkerk materialen meegekregen. De boekjes zien er leuk uit dat helpt om aan de slag. Het is qua inhoud ook goed afgestemd op de leeftijd. Met Ruth heeft ze gekoppeld naar de club om daar ook aandacht aan het thema te besteden. Ook het vakantieboek is weer besteld. Aan de thuisopdrachten koppelt ze vaak een prijsvraag. Dan krijgt ze reactie, anders bijna niet. Voornamelijk op de doe opdrachten komt er reactie. Als voorbeeld noemt ze het maken van sterren voor kerstdienst. Dit lukt wel. Kinderen trekken dan de ouders mee. Ze wil verbindend werken in de kerk. Dat werkt met kliederkerk.